

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

YIL: 2001 SAYI: 416 2.000.000 TL.

Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor?

- Gülsüm Özkan Akalın • Yılmaz Akyüz
- Ümit Arat Atamtürk • Sedat Aybar • Bekir Gövdere
- Rıfat Hisarcıklıoğlu • Eser Karakaş • Gülten Kazgan
- Costas Lapavitsas • Cem Saatçioğlu • Metin Sarfati
- Nail Satlıgan • Emine Tahsin • Fahrettin Yağcı
- Erdal Yavuz • Gaye Yılmaz • Koray Yılmaz

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Keyfe yatırım yapın!

"Bira
bu kapağın
altındadır."

İFMC Kredi Kartı ile, "İktisatlılar Evi'ne Bir Tuğla Daha".

İFMC Kredi Kartı sahipleri, kartlarını her kullandıklarında, yeni İFMC Sosyal Tesislerinin yapımına da katkıda bulunmuş oluyor. Hiçbir ek yük altına girmeksizin, hem İFMC ruhunu güçlendiriyor, hem de harcamalarını rahatça yapıyor.

Tüm İFMC'lileri aynı çatı altında buluşturacak "İktisatlılar Evi'ne Bir Tuğla Daha" kampanyasına siz de katılmak ister misiniz?

- Alışveriş tutarınızın belirli bir kısmını, size ek bir yük getirmeksizin, başış olarak İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne aktarır,
- Düşük faizle nakit avans kullanma ve alışverişlerinizi kredileme olanağı verir
- Tüm Ortak Nokta ATM'lerinden nakit avans çekmenizi sağlar,
- Dilediğiniz kadar ek kart çıkarmanıza ve bu kartlara farklı limitler belirlemeniz olanak tanır.
- Tiyatro, maç, uçak vb. biletlerinizi ayırır, adresinize teslim eder,
- Kitap, CD, DVD vb. siparişlerinizi alır,
- Türkiye içinde istediğiniz yere çiçek gönderir,
- Üyelik aidatlarınızın kredi kartı hesabınızdan otomatik olarak ödenmesini sağlar
- İFMC Puan kazandırır,
- Kazandığınız İFMC Puan'larla istediğiniz havayolundan istediğiniz yere bedelsiz uçak bileti almanızı sağlar.

* İFMC Kredi Kartı hakkında daha fazla bilgi almak veya başvuru yapmak için 444 0 900'ü arayabilirsiniz.

Finansbank **İlgi** İşlem Merkezi
www.finansbank.com.tr
444 0 900

FINANSBANK
İKTİSATLILAR BANKACILIĞI

TOMMY HILFIGER
BAŞARAN ZÜCCACIYE DRY CENTER BERK ÇORAP NASA
ADESSA KENTUCKY FRIED CHICKEN ZEYLAND CAMEL STORE
YUYILDIZ YUFKHA BABAGANNUS DEMİREL LA SCARPA DEBA D&R QUIKSILVER
MAC RENZI CAFE MANGO BURGER KING DEMİR BANK CHICCO
ATALAR AKTAŞ FLORİSTİK KIDDYLAND SUN VİTAL SOLARIUM
ÜAN OYUNCAK TOBACCO SHOP VAKKO TADİM PİZZA ZEROPİNT
BATIK ÖRME LD'S LEVI'S KARACA LACOSTE
OLINS ROMAN BAHARİYE OPTİK LENS MERKEZİ EXXE

PARK BRAVO CACHAREL
BİND ÇİKOLATA YKM SWATCH MORE&MORE MAC ADAMS
AHSE TERZİ PRENSES BUJİTERİ ELLE STÜDYO KUAFÖR DERİMOD İPEKYOL
PIERRE CARDIN GNC GOLDAŞ KUYUMCULUK
NAUTICA FOTO EKSPRES ULUDAĞ KUYUMCULUK DAĞI GÜNEY ESPRİT
TOGO FAİK SÖNMEZ RED APPLE İNCİ KİĞİLİ BAHARİYE OPTİK
KAZAN ÇIKARIMARI CAFE CLOUSEAU V-PHOTO GARAGE KİĞİLİ ESPRİT
EMEL MANTI JUMBO EFOR KİĞİLİ ADVANTAGE-BENKAR
FASHİON SHUI

KERVAN ÇEVİZ YA GENÇLİK MERKEZİ TEFAL LITTLE BIG REEBOK SARAR TURKCELL EKSTRA MADO MİGROS PIRLANT SAAT
KOTON İPEK KIRAMER LCW TALLY WEIJL VAKKORAMA PANÇO MAC RENZI RESTAURANT
MAVİ JEANS İNKA BİLGİSAYAR
ZEYNEL KÖFTE STEP HALI
COSMOSHOP

**Dünya iki yıldır
bu piramidin altında
dönüyor!**

A.M.P.D. 2000 YILIN ALIŞVERİŞ MERKEZİ

zafer plaza BURSA
ALIŞVERİŞ VE YAŞAM MERKEZİ

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları

Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi,

aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nihat Batır, Oktay Emed,

Reşad Umur

Sahibi:

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları

Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Metin Sarfati

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İlker Aktükün,

Serhat Aligil, Burak Atamtürk,

Fuat Ercan, Öğüz Oyan,

Yasemin Öztürk, Metin Sarfati, Emine

Tahsin, Haluk Zülfiyar

Danışma Kurulu:

Özün Akgüç, Erdoğan Alkin,

Mehmet Altan, Kaya Ardiç,

Cengiz Arın, Taner Berksoy,

Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İsgüden,

Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş,

İzzettin Önder, Murat Özyüksel,

Nail Satlıgan, Ümit Şenesen,

Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Ülkü Hatman

Reklam Sorumlusu:

Remziye Özcan

Kapak:

Ömer Ülkenciler

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No:27/6

80090 Taksim/İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Fax: (0212) 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

İnternet: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık-Baskı:

Mart Matbaacılık Sanatları Ltd.

Tel: 0212 321 23 00 pbx

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları:

Yıllık: 20 milyon TL

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör.ve Öğretim

Üyesi: (Yıllık) 16 milyon TL

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

İşbankası Taksim 544077

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti

bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen

yazıların iki nüsha olarak mümkünse

bilgisayar disketiyle birlikte

ulaştırılmasını rica ederiz.

Küreselleşmenin ivmesi yerleşik güç dengelerini alt üst ederken yeni iktidar odakları dünya ekonomisine yön vermede ağırlıklarını koydular bile.

Geleneksel güç merkezleri ve bunların oluşturduğu ilişkiler süratle etkilerini yitirirken "küresel yönetim" dünya ekonomisinin tahlilinde ön plana çıktı.

Bu bağlamda dünya ekonomisinin yönetilip yönetilemediği, temel bir sorun olarak dururken, süreç içinde hangi aktörlerin ne oranda rol aldığı da görülebildiği kadarı ile henüz kesin bir yanıt bulmuş değil.

"Küresel yönetim" kavramının kuramsal çerçevesinin ve içeriğinin de henüz netlik kazandığı söylenemez. Kapsadığı alanın genişliği ve küreselleşmenin değişik aşamalarında etkin olan tüm aktörlerin incelenmesinin gerekliliği çalışmanın güç yanını oluşturuyor.

Dünya ekonomisini kimlerin yönettiğinin -veya yönetemediğinin - hangi aktörlerin ne oranda belirleyici olduklarının, yani dünya ekonomisinin güç odaklarının ne oranda etkin olduklarının özetle tüm dinamiklerin topografyasının çıkarılması gereği çok açık görünüyor.

İktisat biliminin ise bu sorunların aydınlatılmasında - şu aşamada - ciddi bir katkısı olduğunu düşünmek pek mümkün görünmüyor.

Siyaseti bir veri olarak gören ve tüm problematiği bir etkinlik sorununa indirgeyen egemen iktisat teorisinin bu oluşumlara yabancı kalması hayret verici...

Devletin, sivil toplum kuruluşlarının, çok uluslu şirketlerin, mafyanın, Dünya Bankasının, IMF'nin vs... oluşturduğu karmaşık yapının etkin olduğu dünya ekonomisinin tahlili klasik ekonomik araçların ötesinde yeni bir "ekonomi politik" yaklaşımı gerektiriyor.

Bu çerçevede ele aldığımız "Dünya ekonomisi nasıl yönetiliyor?" sayısında değerli hocalarımız Prof. Dr. Gülten Kazgan, Prof. Dr. Eser Karakaş, Dr. Nail Satlıgan'ın katılımı ile yapılan açık oturumda dünya ekonomisinin çeşitli boyutlarda tahlili yapıldı.

Birleşmiş Milletler Küreselleşme ve Kalkınma Stratejileri Bölümü Direktörü Yılmaz Akyüz makalesinde, küreselleşmenin vaatlerinin ne oranda gerçekleştiğini ve yaratılan dengesizlikleri gidermek için alınması gereken önlemleri yazdı.

Fahrettin Yağcı makalesinde ileri derecede bağımlaşmış bir dünyada muhtemel ekonomik gelişmeleri anlattı.

Gaye Yılmaz ise makalesinde küreselleşme sürecinde yeni bir içerik ve boyut kazanan kavramların analizini yaptı.

T.O.B.B Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu da Türkiye'nin küreselleşme sürecindeki yerine açıklık getirdi.

Ümit Arat Atamtürk'ün, Edgar Morin ve Christoph Wulf arasında yapılan bir söyleşiden yaptığı çeviri çok kültürlülük, egemen kültür üzerine bir tartışmayı içeriyor.

Yeni sayıda buluşmak dileğiyle dostlukla kalın...

Metin Sarfati

İçindekiler

**Yuvarlak Masa:
Dünya Ekonomisi
Nasıl Yönetiliyor?**

- Eser Karakaş • Gülten Kazgan
• Nail Satlıgan

**Küreselleşme, Kutuplaşma
ve Kalkınma**

Yılmaz Akyüz

**Dünya Ekonomisi Nasıl
Yönetiliyor?**

Fahrettin Yağcı

**Küreselleşme Sürecinde
Devletlerin Rolü**

Gaye Yılmaz

**Küreselleşme, Teknoloji ve
Ticaret ile İşsizlik
Arasındaki İlişkiye Eleştirel
Bir Yaklaşım**

- Cem Saatçioğlu
• Bekir Gövdere

**Küresel Süreç ve Türkiye:
Bir Gündem Taslağı**

Erdal Yavuz

**Dünya
Ekonomisinde
Üç Aktör**

Emine Tahsin

**Türkiye'nin Son Krizi:
Serbest Piyasa
Otoritaryanizmine Doğru
Bir Adım Daha mı?**

- Sedat Aybar
• Costas Lapavitsas

Küreselleşme ve Türkiye

Rıfat Hisarcıklıoğlu

**Gezegen: Tanıdık Olmayan
Macera**

Ümit Arat Atamtürk

**Global Ekonominin
Yönetişimi Üzerine**

Gülsüm Özkan Akalın

Devletin Dönüşü mü?

Metin Sarfati

• Ülkelerden Kısa Kısa...

**Kitap Tanıtımı:
Toplumlar ve Ekonomiler
Fuat Ercan**

Hazırlayan: Koray Yılmaz

Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor?

Yuvarlak masa toplantımıza Bilgi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gülten Kazgan, Bahçeşehir Üniversitesi'nden Prof. Dr. Eser Karakaş, İstanbul Üniversitesi'nden Dr. Nail Satlıgan katıldı. Toplantıyı dergimiz adına Metin Sarfati yönetti. Kendilerine teşekkür ediyoruz.

Metin Sarfati - Sayın konuklar, oturumuza hoş geldiniz.

Konumuz, "Dünya Ekonomisindeki Güçlerin Analizi". Bir başka deyişle küreselleşme kimin yararına geliyor; küreselleşme, sıkça ifade edildiği gibi, Amerikan emperyalizminin yönlendirmesiyle mi geliyor, uluslararası şirketlerin etkisiyle mi geliyor? Realite biraz daha bunlardan karmaşık gibi görünüyor; küresel güçler, çeşitli aktörler arasında dağılmış gibi bir görüntü veriyor. Bir yanda devletler var, diğer ekonomik aktörler var ve bu güç ilişkisi sürekli değişip geliyor. Sizlerden, bu güç ilişkisinin dinamiklerinin hangi yönde seyrettiğinin tahlilini yapmanızı rica edeceğim. Yani iktisat bilimcileri olarak önce şunu soruyorum: İktisat biliminin bu konuda bir yaklaşımı var mı? Egemen teori, siyaseti analiz dışı bıraktığına göre bu konuyu nasıl çözümlüyor, çözümlenebiliyor mu? Bilebildiğim kadarıyla pek fazla çözümlemiyor, yani buna da pek yanaşmıyor; çünkü bir sürü veri, bir sürü değişken kendi analizinin dışında. Bir tek iktisatçı gözlüğüyle, küreselleşmeyi değerlendirmek mümkün mü? Diğer anlamda, devletler, ulus-devlet, uluslararası kuruluşlar, ulusötesi firmalar, sivil toplum kuruluşları, tüm bunların dünya ekonomisindeki ve belki siyasetindeki ağırlığını çözümlenebilmek; dolayısıyla dünya ekonomisinin nasıl yönetildiğinin ve kimlerin yönettiğinin tahlilini yapmak acaba bizlerin, iktisatçıların yapabildiği bir iş mi? İktisatçıların yapabildiği bir işse, ilk aşamada onu yapmanızı rica edeceğim.

İkinci aşamada da bundan hareketle,

Gülten Kazgan

eğer küreselleşme kendiliğinden gelişen bir olgu değil de yönetilebilirse, daha iyi bir dünya ekonomisine gitmek mümkün mü? Yani daha demokratik, daha özgürlükçü ve nihayet şu anda bunun nimetlerinden yararlanamayanları, bu küreselleşmenin nimetlerinden yararlanmaya doğu çekebilmek mümkün mü? Nihayet bunu bir iktisatçı gözlüğüyle yapabilir miyiz?

İsterseniz önce Sayın Kazgan'dan başlayalım.

Gülten Kazgan - Neoklasik iktisadı alırsanız, devletler, kurumlar, uluslararası şirketler gibi güçlü aktörleri sahneye sokmak zor. Küreselleşme, biliyorsunuz, Adam Smith'in görünmeyen eliyle yola çıktı. Yeni liberalizm anlayışı ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesini de yine serbest piyasa yöntemiyle, sermayenin marjinal getirisinin dünya çapında eşitlenmesi olarak sundu bize. Yani Adam Smith'in görünmeyen eli, yeni neoklasik anlayış tarafından bize bu biçimde sunuldu ve bunun için de tabii bahsettiğiniz aktörlere yer yok.

Ancak iktisat tabii yalnız neoklasik iktisattan ibaret değil. Bugün maalesef ders kitapları, bu alanda eğitim yapan kurumlarda okutulan kitaplar çoğunlukla sadece ve sadece neoklasik iktisattan kaynaklanıyor. Eğer iktisadi düşünce tarihi gibi bir ders okutul-

yorsa, orada diğer okullar ele alınıyor, onlar tahlillere dahil edilmiyor; öyle ayrı, sanki kurulduysa laf söylüyorlarmış gibi. Bahsettiğiniz güçleri tahlil edecek okullar var iktisatta, bir kere kurumcular var; kurumcu okul, bütün güç ilişkilerini inceliyor. Mesela, "güç" kavramını iktisada getiren düşünürler var. Bugünün kurumcuları da, kurumların ekonomiye maliyeti kavramını getirerek yine iktisada bir katkı yaptılar ve gösterdiler ki, piyasa ekonomisi, Adam Smith'in söylediği biçimde görünmeyen elle yürümüyor. Piyasayı işletmeye yönelik olarak devreye sokulması gereken kurumların topluma maliyeti var.

Dolayısıyla kurumcular, hem bu maliyet kavramı yoluyla, hem "güç, sosyal denge" gibi kavramları getirerek bir kere bunu incelediler. Dolayısıyla kurumcuların burada katkısını ihmal etmeyelim; onların çerçevesinde düşünme biçimimizi oluşturursak, bu kavramlar yer bulabilir, bu bir.

İkincisi, Marksist iktisattan türeyen emperyalizm teorisi var; özellikle onun getirdiği "finans kapital" kavramı var ki, bu yeni bir şey değil. Alman sosyal demokratlarını incerseniz eğer görürsünüz, Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda finans kapitalin nasıl toplumu ve ekonomiyi tahrip ettiğini açıkça görmüşler ve anlatmışlardı. Lenin'de "bu kapitalizmin son aşaması, işte bundan ötesi yok" gibi, emperyalizm teorisinin en geliştirilmiş biçimi vardır. Bugün iktisatta bütün bunları dışladığımız için bir yoksunluk yaşıyor gibiyiz; ama eğer kendinizi bu araçlarla donatırsanız, hiç yoksun değiliz, bu araçlar elimizde. O itibarla, gerek kurumcuların getirdiklerinden, gerek Marksist teorinin bu bağlamda getirdiği teorilerden yararlanarak bu incelemeleri yapabiliriz.

Metin Sarfati - Sayın Karakaş, buyurun.

Eser Karakaş - Küreselleşmeye normatif bir şekilde bakmanın sağlıklı olmadığını düşünüyorum kişisel olarak. Küreselleşme, biraz teknolojikteki; özellikle de enformasyon teknolojisindeki gelişmenin getirdiği zorunlu bir şey, "bu iyi mi, kötü mü?" gibi bir tartışma bence çok anlamlı değil. Nasıl yönetileceği, nasıl daha etkin yönetilebileceği; yarattığı bazı distorsion'ların nasıl yok edilebileceğinin tartışılması çok anlamlı tabii; ama "küre-

selleşme iyidir, kötüdür" gibi normatif bir şeyi çok anlamlı bulmayanlardayım.

Hatta bir de teknolojik bir gelişmeye bağlı olan bir süreç olduğu için, biraz da tersime edilmiş bir şey olarak görüyorum küreselleşmeyi.

Metin Sarfati - İktisatçı olarak, iktisadi tahlilini yapabiliyor muyuz bu sürecin, yapamıyor muyuz? Bu konudaki görüşlerinizi rica edeceğim.

Eser Karakaş - "Küreselleşme karşıtlığı" diye bir şey var; bu bana anlamlı gelmiyor, Seattle'daki olay biraz öyleydi mesela. Sonra Nice'teki olay bence çok daha olgun ve çok daha hoş bir şeydi, yani göstericiler bu gerçeği kabul edip Nice'te "Emeğin Avrupa'sı" gibi bir şeyle karşı çıktılar; yani Avrupa entegrasyonu, sermayenin entegrasyonudur aslında, dolayısıyla biz de buna karşı emeğin Avrupa'sını oluşturmak için bir şey yapalım dediler ki, bu bence sağlıklı bir gelişmedir.

Ancak küreselleşme karşıtlığı akıntıya karşı kürek çekmek gibi gözüküyor, dolayısıyla meseleyi böyle koymaktan yanayım; çünkü teknolojinin özellikle de enformasyon teknolojisinin belirlediği bir şey. Enformasyon teknolojisinin peşinden tabii sermayenin volatilitenin oluşturduğu karar alma mekanizmalarına yönelik bazı kurumların ciddi değişikliğe uğraması; söz konusu sermayenin bu kadar yüksek bir volatiliteye ulaşması, teknolojik bir şeyin sonucunu da oluşturuyor bence. Bunun arzu edilir sonuçları oldu, olmayan sonuçları oldu, ayrı bir tartışma; ama teknolojik gelişmenin sonucunda, sermayenin dünya ülkelerinde bu kadar yüksek bir volatiliteye ulaşması, karar mekanizmalarında -iktisat, özünde bir karar alma bilimi bence- çok köklü değişikliklere neden oldu. Ben biraz yerçekimine benzetiyorum küreselleşmeyi. Yerçekimine karşı olmanın pek anlamı yok; ama 1 000 m'den aşağı düşüyorsan, onun önlemini almak zorundasınız; "ben yerçekimini sevmiyorum" demek de 1 000 m'den düştüğünüz zaman bir işe yaramıyor, paraşüt gerektiriyor.

Gülten Kazgan - Bu teknolojik değişme artık o 18. Yüzyılda, 16-17. Yüzyılda olduğu gibi, meraklı bireylerin laboratuara kapandığı; asılzadelerin, rahiplerin katkı yaptığı biçimde oluşmuyor. Bugünün dünyasında tek-

Yerçekimine benzetiyorum küreselleşmeyi: Yerçekimine karşı olmanın anlamı yok; ama 1 000 m'den aşağı düşüyorsan, onun önlemini almak zorundasın.

noloji çoğunlukla şirketler içinde, belirli hedeflere yönelik olarak, yatırım yapılarak, ona ilişkin organizasyonlar kurularak yapılıyor. Dolayısıyla teknoloji belirli bir alanda geliyorsa, bir hedefe yönelik olarak geliyor, bağımsız bir olay değil. Bugün sermayenin küreselleşmesi ile enformasyon teknolojisinin onun küreselleşmesini kolaylaştırıyor olması hiç bağımsız olaylar değil; bunlar bilinçli biçimde yatırımlar yapılarak gelişen bir olay; bu bir.

İkincisi, sermayenin küreselleşmesinin ilk tohumu 1960'lı yıllarda -belki sizler hatırlamazsınız, ama ben hatırlıyorum- atıldı. "Euro dolar" piyasası diye bir piyasa gelişti. Rus paralarıyla gelişti ve ona dayanarak bu kez kendi içine bir çoğaltanı olduğu dolar çarpanıyla büyümeye başladı. Hatta iktisatçılar arasında tartışmalar çıktı "dolar çarpanı oluyor mu, olmuyor mu?" diye, önemli tartışmalardı. O da gösterdi ki, bağımsız bir olay var, daha teknoloji yok; daha o zaman enformasyon teknolojisinin "E"si bilinmiyor, 1970'li yılların ilk yarısında devreye girdi o, bu ise 1960'lı yılların olayıydı. O zaman bu Euro dolar piyasası için en önemli sakınca olarak söylenen şey şuydu; Euro dolar piyasası, ulus-devletlerin dışında, hiçbirinin kontrol edemediği bir alan, bu nasıl kontrol altına alınabilir? İlk olarak, bu noktayı belirtmek istiyorum.

İkincisi, bugün çok önemli bir yere gelen bu enformasyon olayı, aslında 1860'lı yıllardan itibaren vardı. Telgraf, onu izleyen telefon, arkasından sinema, böyle gitti; yani bu vardı, 20. yüzyılın başında da uçaklar devreye girdi. Dolayısıyla bu başlamıştı; ama 1860'ta sermaye küreselleşmeye başladığı zaman, bu nüve halindeydi, ona paralel gelişti. Sermaye 1860'lı yıllarda küreselleşmeye başladı. Ondan önce böyle bir olay yok, uluslararası kredi alışverişi diye bir olay da yok; 1860'lı yılların olayı ve ona paralel olarak bütün bu olaylar da ortaya çıkıyor, varolan bilgiler bu amaçla devreye sokuldu ve teknolojiye dönüştürüldü.

Sermaye piyasaları 1960'lardan sonra bütünleşmeye başladı. Osmanlı'da da bunu görüyorsunuz; Osmanlı Borsaları, Avrupa Borsalarıyla bütünleşti. Ama bakınız, bu enformasyona rağmen, 1914-1980 arasındaki 66 yıllık

sürede küreselleşme bitti. Demek ki, teknoloji tek başına küreselleşmeyi getirmeye yetmediği gibi, küreselleşme dürtüleri aynı zamanda teknolojilerini de kendileri yaratıyorlar; çünkü bunlar yatırımlarla geliştirilen olaylar. Teknoloji, temel bilim olayı değil, yani hertz dalgalarını her şey için kullanabiliyorsunuz; enformasyon için kullanıldıysa, bunun teknolojiye dönüşüm süreci, o sürecin telafi edilmesi olayı var ki, o tamamen şirketleşme olayı, bu noktayı belirtmek istiyorum. 1980'den sonra eğer sermaye küreselleşmek üzere deregülasyon yarattıysa, bu 1970'li yıllar içinde bütün o birikimlerin bundan itibaren küreselleşmeye dönük olarak kullanılmasıyla birlikte geldi. Yani birbirlerinden bağımsız olaylar değil; kaldı ki, biri mutlaka öbürünü getirmiyor. Küreselleşen sermaye birden çöktü, 66 yıllık süre zarfında gelişen teknolojiye rağmen sonuç bu oldu.

Eser Karakaş - Hocamızın bahsettiği konu tabii iktisat teorisinde, "economic soft technology" diye bir şeyler var şu anda. Bu bir tartışmadır; hocam kadar net olamıyorum ben. Benim şahsen kişisel bakışım, technological innovation'un bağımsızlığı konusu, hocam öyle bakmıyor herhalde; ama bütün tarih biraz böyle gibi geliyor bana.

Metin Sarfatı - Bu tahlili nasıl yapıyorsunuz? Yani tekrar ediyorum; devletin, uluslararası veya ulusötesi şirketlerin yeri ne burada, piyasaların, diğer aktörlerin yeri ne, bu dolaşan inanılmaz miktardaki paranın yeri ne, onlar yönetilebiliyor mu? Yoksa senin dediğin gibi, o bağımsız şekilde, hep kendi başına, rasgele mi hareket ediyor?

Eser Karakaş - Öyle bir şey değil tabii; yani üretim faktörleri olarak baktığımız zaman, emeğin bu şartlarda küreselleşmesi söz konusu değil. Olursa iyi olur, ama emeğin küreselleşmesi, sermayenin küreselleşmesi kadar yüksek bir ivmeyle gerçekleşmiyorsa; bu illa ki, sermayenin küreselleşmesine de karşı çıkmak için neden değil. Avrupa Birliği gibi, kendi içinde iyi-kötü bir kurumsal harmonizasyon yakalamış bir yerde dâhi, insanlar kendi kültürel ortamlarında yaşamayı tercih ediyorlar; yani bir İtalyan doktor çok zorunlu olmadıkça gidip Portekiz'de çalışmıyor. Vasıfsız emek da-hi bu kadar seyyal değil, başka faktörler, kül-

Emeğin küreselleşmesi, sermayenin küreselleşmesi kadar yüksek bir ivmeyle gerçekleşmiyorsa; bu illa ki, sermayenin küreselleşmesine de karşı çıkmak için neden değil.

türel faktörler belirliyor. Kimse durup dururken kendi anadilini konuştuğu bir yerden kalkıp başka bir yere gitmiyor; zorunluluklarla, işsiz kalıyor, aç kalıyor ve gidiyor. Yani sermayenin gösterdiği bu tepkiyi, kâr hadlerindeki bu eşitleme tepkisini, bu kadar net gösteremiyor; ücret hadlerindeki ciddi farklılıklara rağmen insanlar bir yerden, bir yere gitmeye-biliyorlar.

Gülten Kazgan - Ben rakamları veremeyeceğim; ama biliyorum ki, İtalyan kökenli olup, Fransa'da ve Almanya'da yaşayan, Polonya ve Ukrayna kökenli olup aynı zamanda Almanya'da yaşayan çok sayıda insan var. İnsanlar göç ediyor; kaldı ki, 1914'e kadar yeryüzünde ne vize var, ne pasaport var. Sermaye ne kadar küresel, serbest hareket ediyorsa, insanlar da o ölçüde serbest hareket ediyorlar. Bugünün dünyasında insanların küreselleşmesi yasaklandı, hele vasıfsız insan yerinden kımıldamıyor, kimse kabul etmiyor; ama elektronik mühendisiyen onu her yer alıyor.

Eser Karakaş - Sermayenin kâr hadlerinin eşitliğine yönelik etkinlik peşinde koşması, benim bir karar alma bilimi diye gördüğüm, iktisatta çok ciddi kurumsal değişiklikler gerçekleştirdi. İktisadın temel karar alıcılarının tüm fonksiyonlarını elinden aldı, silahsızlandırdı.

Metin Sarfati - Pardon, izninizle müdahale edip, Nail Beye vereyim sözü. Sorularım aynı; ben özellikle sizden, olgunun tahlilini yapmanızı isteyeceğim. Küreselleşmenin iktisadi tahlilini yapabiliyor muyuz; eğer yapabiliyorsak, dünya ekonomisindeki bu gelişim yönetilebilir mi, yoksa yönetilemez mi? Bu soruya daha sonra Eser Bey'in de yanıt vermesini isteyeceğim.

Nail Satlıgan - Hakikaten sizin sorularınız çok geniş kapsamlı; yani içinden çıkılır gibi değil. Bunların birkaçı üzerinde yoğunlaşayım; ama önce bir genel izlenimimi dile getireyim. Ne zaman küreselleşme, dünya ekonomisinin küreselleşmesi, sermayenin ya da kapitalizmin küreselleşmesi gibi konularda neoliberal iktisatçıları dinlesem, "biz acaba aynı gezegeni mi paylaşıyoruz?" diye bir tereddüde düşmek zorunda hissediyorum kendimi; yani yabancı olmadığım, fazla da şikayetçi olmadığım bu hissi, sevgili arkadaşım Esen bana yine yaşıyor. Şimdi sen dedin ki,

"devlete ne oldu; devlet silahsızlandı." Devletin silahsızlanması gibi bir olgu bana son derece yabancı geliyor, işte böyle durumlarda "ben aynı gezegeni mi paylaşıyorum?" diye tereddüde düşünüyorum.

Eser Karakaş - Devletin ceberut olmasından vazgeçeceği anlamında değil tabii bu silahsızlanma.

Nail Satlıgan - Hayır, yani daha somut olarak konuşacağım: Geçenlerde, Thomas Friedman diye bir zat, kendisi küreselleşme propagandacısı bir köşe yazarıdır; Bilgi Üniversitesinin çağrılısı olarak buraya geldi. Kendisinin vecize değerinde bir sözü var, şunu söylüyor; "Mc Donald-Douglas olmazsa, McDonald's yayılamaz." O bundan daha başka sonuçlar çıkarıyor; "Mc Donalds'ın girdiği ülkeler savaşta girmez" gibi. Tabii biraz uçuk iddiaları var; ama Mc Donalds'ı biliyoruz, hamburgerci; Mc Donnell-Douglas; -herkes bilmeyebilir- dünyanın en büyük askeri uçak yapımcılarından bir tanesi. Bunun piyasası, tanım gereği zaten ulusal devletlerdir; yani başta ABD Devleti, Türkiye Devleti, Yunanistan Devleti gibi. Silah, bildiğiniz gibi, marjinal sayılması gereken kara pazarlar; mafyavari ilişkiler dışında, siparişçisi ve alıcısı sadece devletler olan bir piyasadır. Thomas Friedman, büyük ulusal devletlerin silahlı bir güce dayanan zorlayıcılığı olmadan, bugün "küreselleşme" diye tanınan sürecin yürümeyeceğinin farkında. O bakımdan; devletin bittiği, silahsızlandığı filan gibi iddialar bana son derece yanlış geliyor.

Ulusal hükümetin izlediği iktisat siyaseti önlemlerinin her gün, hatta her saat dünya ekonomisinin gidişatını belirleyen büyük ulusal ekonomilerin gidişatı üzerinde belirleyici etkisi var. O yüzden dünya ekonomisini gözlemleyen, bir bütün olarak dünya ekonomisinin nereye gittiğini merak eden insanlar; sen, ben, hepimiz, FED Başkanı Alan Greenspan'ın kısa vadeli faiz oranlarına ne yapacağı konusunda spekülasyonlarla vakit geçiriyoruz. Yani FED nedir; Amerikan Devletinin bir parçası değil midir?

M. Sarfati'nin soruları içinde 2 tanesini seçmek istiyorum. Başlık şöyleydi galiba; "Dünya Ekonomisini Kim Yönetiyor?", ilk olarak bu soru üzerinde duracağım. Bir de

Neoklasik iktisattan etkilenmişsek, bundan bir yarar elde edemeyeceğimiz gibi, ancak zararını görebiliriz; yani dünya ekonomisini, dengeye yönelen, az çok eşit öznelerin kararlarıyla işleyen bir süreç olarak düşünmemize yol açan bir kavramsal çerçeve varsa, dünya ekonomisini anlamak açısından bu ancak bir ayak bağı olacak.

senin giriş mahiyetindeki sözlerindeki bir soruya döneceğim; iktisat teorisi bize dünya ekonomisini, küreselleşme sürecini açıklayacak birtakım tutanaklar sunuyor mu?

İkincisinden başlayayım; Gülten Kazgan hocama büyük ölçüde katılıyorum; neoklasik iktisat bize somut dünya ekonomisinde neler olup bittiğini, muhtemel gelişme eğilimleri konusunda hiçbir şey söylemiyor, pozitif hiçbir tutanak vermiyor bize. Neoklasik iktisattan etkilendiğimiz, bundan bir yarar elde edemeyeceğimiz gibi, ancak zararını görebiliriz; yani dünya ekonomisini, dengeye yönelen, az çok eşit öznelerin kararlarıyla işleyen bir süreç olarak düşünmemize yol açan bir kavramsal çerçeve varsa, dünya ekonomisini anlamak açısından bu ancak bir ayak bağı olacak.

Tabii kurumcu ekol mensupları o açıdan daha ilerideler; ama dünya ekonomisi ve küreselleşme konusunda bu kurumcu ekolün, onun Anglosakson ülkelerdeki temsilcilerinden de biz fazla bir ışık alamayız. Çünkü John Kenneth Galbreith, güç ilişkileri üstünde durmuştur; ama onun, o güç ilişkileri esas olarak Amerika Birleşik Devletleri, tek tek kalkınmış, sanayileşmiş ulusal ekonomilere özgü tahliller.

Mali sermayenin, başta sınıai sermaye olmak üzere sermayenin öbür fraksiyonları karşısında, egemenlik ve üstünlük kazanmasını, finans kapital olgusunu -hocam bunu telaffuz etti- anlayacak ve güncel gelişmeler mübadelesinde doğruluğu her geçen gün biraz daha pekişen, kanıtlanan bir tek Marksist emperyalizm teorisi vardır. Bunun da yaratıcıları, kurucuları, Rus Sosyal Demokrasinden Buharin ve Lenin'dir ve bir de Marksist olmayan bir kökeni vardır, onun da hakkını yemeyelim, İngiliz Hobson. Ancak diyelim ki, "bugün yaşanan süreçleri anlamak için tek bir kaynak, üstelik özet boyutlarda bir kaynak tavsiye edin bana" denilirse, Lenin'in emperyalizmini öneririm ben. İşin, belki paradoksal ya da en azından tuhaf tarafı şu: Lenin'in emperyalizmi, yazıldığı tarihe oranla bugün çok daha geçerli, çok daha kanıtlanmıştır.

Günümüze dönelim; dünya ekonomisini belirleyen bazı paradokslar var, kısaca bunlara temas edeyim. Birinci paradoks şudur sanıyorum: En azından 1995'ten beri, 1990'lı

Nail Satlıgan

yılların ortalarından itibaren dünya ekonomisinde bir yönetim bunalımı, bir liderlik bunalımı, bir önderlik bunalımı, bir crisis of leadership tespit edilmeye başlandı ve bunun üzerine gidilmeye çalışıldı. Bunun ilk platformlarından bir tanesi, o zaman ki adıyla G-7, şimdi fotoğraf çektirmek için, Putin ya da Yeltsin'i çağırıyorlar G-8'i yapıyorlar. Bu zirvelerin gündemini, dünya ekonomisi ya da dünya ekonomisinin mimarisinin yeniden düzenlenmesi oluşturdu. Mesela, IMF reformu önemli bir gündem maddesi oldu. Bretton Woods kurumları dediğimiz, IMF'nin yanı sıra, Dünya Bankası, eski GATT, Dünya Ticaret Örgütü; bir taraftan bunların reforma uğratılması, bir taraftan yeni gelişen dünyada bunların işlevlerinin ne olması gerektiği tartışıldı. İşte bu G-7'ler, G-8'ler sanıyorum her sene bir kere, bir yerde toplanıyorlar, belki bundan sonra toplanamayacaklar bu protestolar karşısında.

1990'ların ortalarından itibaren yalnız G-7, G-8 zirvelerinden değil; öteki zirvelerden de ortaya çıkan kocaman bir sıfırdır. Bretton Woods kurumları doğru dürüst bir reforma uğratılmadı; tam tersine, belki geriye gitti. Mesela, Dünya Bankasında, hocamın başlattığı ve daha sonra benim sürdürdüğüm tartışma açısından bakacak olursak, karar organları Ortodoks iktisatçıların elinde; ama Dünya Bankası'nda Joseph Stiglitz gibi, mainstream'den hafifçe uzaklaşan, daha gerçekçi bir bakış açısına sahip olan; yani böyle güç eşitsizlikleri gibi konulara daha yatkın olan insanlar vardı, onlar orada barınamaz hale getirildi.

Bugün yaşanan süreçleri anlamak için tek bir kaynak, üstelik özet boyutlarda bir kaynak tavsiye edin bana, denilirse, Lenin'in emperyalizmini öneririm.

Dünya Bankası'nda dünyada olup bitenleri daha iyi kavrayacak ve belki daha eşitlikçi yönde müdahale edilmesini sağlayacak kadrolar temizlendi. Bretton Woods kurumlarında bir reform değil, olsa olsa bir deform; bir antireform söz konusu, birinci paradoks bu diye düşünüyorum.

Dünya ekonomisini yönetmesi gereken organlar gelişip güçleniyor, teçhiz ediliyor, yeni yeni birtakım resmi ya da yarı resmi organlar ihdas ediliyor; ama bunların dünya ekonomisinin gidişine olumlu yönde müdahale kapasiteleri giderek zayıflıyor. Bu süreci 1995'te başlattım, daha sonra 1996-97 Güneydoğu Asya bunalımı, 1998 Rusya, 1999 Brezilya ve böyle devam ediyor.

Bunları önlemek bir yana, krizlerin geleceğinin farkında bile değiller. Bretton Woods kurumlarının raporları, biliyorsunuz, daha Güneydoğu Asya bunalımının arifesinde bu ekonomilerin gösterdiği başarılı performansla, üstelik çarpıtılarak yapılan yüceltmelerle dolu doluydu. Çarpıtma şurada ortaya çıkıyor; bunların bir başarısı varsa -ki, var- ekonominin yönetimini tamamen serbest piyasaya bırakmamaları, yani bir devlet müdahalesiyle bu işi götürmelerine bağlıydı; ama Bretton Woods kurumları bunu da tersyüz ediyor.

Gülten Kazgan - Pardon, krizden sonra da tersi söylendi; "müdahale yaptılar, ondan kriz oldu" denildi.

Nail Satlıgan - İkinci bir paradoks şu; Bretton Woods kurumları devam etti, üstelik güçlenerek devam etti. Yalnız olayın bir başka vechesi var; bunlara karşı direniş, protestolar da yaygınlaşıyor. Bir taraftan bu kurumlar güçlendirilirken, protestonun yaygınlaştırılmasının altında yine bu "sermayenin küreselleşmesi" denilen -çünkü küreselleşme diye bir şeyin de olmadığı kanısındayım- sürecin ortaya çıkardığı bir dizi sorun yatıyor. Sayısız, kocaman bir palet; bunun üzerinde durmaya elbette vaktimiz müsaade etmez, bir ya da iki tanesi üzerinde durayım. Birincisi, borç siyaseti ya da borcun ekonomi politikası. Bugün "borç bunalımı" denilen borç sorununun başlangıç tarihi -1982-Meksika'nın ilan ettiği moratoryum. O tarihten sonra bu borç sorunu, alacaklılar açısından farklı bir seyir izledi, yani bankerler, bankacılar açısından; bir de bu borç sorunundan etkile-

nen ülkelerin nüfusları, halkları açısından farklı bir seyir izledi.

Bankacılar açısından düz olmayan, doğrusal olmayan bir seyir söz konusu; borç bunalımı zaman zaman şiddetlendi, zaman zaman hafifledi. Ama buna karşılık, borç sorununa maruz olan 100 milyonlarca, belki milyarlarca insan açısından bu borç sorunu çizgisel bir ağırlaşma içinde; bunu bir boyunduruğa benzetecek olursak, bu giderek ağırlaşıyor. Yani bankacılar açısından bazen ağırlaşıyor, bazen hafifliyor; ama halklar, o ülkelerin yurttaşları açısından giderek tırmanan bir ağırlaşma söz konusu. Bu tabii içinde yaşadığımız dönemin en büyük skandallarından, rezaletlerinden bir tanesine yol açıyor; yani bir taraftan dayanışma, yardım, global government filan gibi retorikler. Bir taraftan, yardım bir yana, dünya çapındaki mali fon akımlarının doğrultusu kuzeyden güneye değil, güneyden kuzeye doğru geliyor.

Bu arada tabii bu sorunu üçüncü dünya ülkeleri ya da güney ülkelerine has, onlarla sınırlı bir sorun olarak görmemek lazım. Az önce de değinildiği gibi, gelişmiş kapitalist ülkelerde de kamu borcu, Fransa'da, trilyonlarca frankla, İtalya'da hayli hayli trilyonlarca liretle, Amerika'da trilyonlarca dolarla ifade edilen boyutlarda ve dünya çapında çalışan bir mekanizma bu; tek tek ülkeler çapında da; sınıflar ve farklı sosyoekonomik gruplar arasında da bir servet ve gelir aktarma mekanizmasına dönmüş durumda.

Şimdi biraz normatif olalım, çünkü iktisatçı olabiliriz; ama aynı zamanda birer yurttaş ve insanız. "Bu borçların geri ödenmesinin herhangi bir meşruiyeti var mıdır?" bu soruyu sormak lazım; bu meşru bir yükümlülük müdür? Bence kesinlikle değildir; bu rezalete boyun eğmek ve katlanmak zorunda değilseniz, bunun herhangi bir anlamda bir yükümlülük olduğunu reddetmemiz gerekir. Hukuki olarak son zamanlarda uluslararası hukukta yeni birtakım doktrinler gelişti; bunlardan bir tanesi, odious debt.

Odious; yani tiksindirici, iğrenç borç. Bunun kökeninde şu var; İspanya, Küba'ya hükmederken, uluslararası piyasalardan borçlanmış, sonra Amerika'nın yardımıyla Küba bağımsızlığını kazanmış ve alacaklılar yeni Kü-

Dünya Bankası'nda dünyada olup bitenleri daha iyi kavrayacak ve belki daha eşitlikçi yönde müdahale edilmesini sağlayacak kadrolar temizlendi.

ba Hükümetinden, İspanya sömürgeciyken Küba adına alınan borçların geri ödenmesini talep etmişler. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yargıç, "böyle bir alacak talebinin odious; yani tiksindirici bir borca dayandığı için reddedilmesi gerektiğini" söylemiş. Bunun sayısız örnekleri var günümüzde; örneğin forsmajör argümanı; yani nasıl bir devlet memurunun maaşına haciz koyulduğu zaman, maaşının bütününe değil, yüzde 25'ine el konuluyor; çünkü o insanı aç bırakmamak gerekir mantığı var bunun arkasında.

Mesela, Ruanda'da bir soykırım yaşandı, sonra bir hükümet değişikliği oldu ve o soykırıma uğrayan etnik grup, kendisinin soykırımında kullanılan silahları satın almak için, daha önceki soykırımcı hükümetin almış olduğu borçları geri ödemek zorunda bırakıldı. Böyle bir uluslararası ekonomik düzen var; bu son derece haksız, rezil bir düzen. Burada normatif olmaktan kaçınmayarak, ne hukuki, ne ahlaki bir yükümlülük olmadığını teslim etmek gerekir.

Bu borç bunalımı, Bretton Woods kurumların statüsünü de değiştiriyor, bunlar devasa birer fatura tahsilatı kuruluşuna dönüştü; yani bir anlamda çek-senet mafyası. Üçüncü dünya ülkelerine tam bir müdahale hakkıyla donatıldılar, yani müthiş bir mali şantajla karşı karşıyayız. Bu durumda; borç yönetimi artık dar anlamda finansal bir iş olmaktan çıktı; halklar arasında, uluslararası düzeyde ülkeler arasında tam bir haksız servet iktisadi haline geldi. Bunlar müthiş heybetli ve alabildiğine antidemokratik birer yapıya dönüştüler.

Küreselleşme denilen sürecin tabii bazı özellikleri var; bunlardan bir tanesi, -orada Eser arkadaşşıma hak veriyorum- devletler, iktisat politikası araçlarının bazılarını kaybettiler, hatta önemli bir bölümünü kaybettiler. İkinci olarak -çok özetlenmiş bir şekilde konuşmaya çalışıyorum- sermayenin ya da kapitalizmin kendi içindeki hiyerarşide önemli bir kayma meydana geldi. Bu kayma da, para-sermaye ve de mali sermayenin bu hiyerarşideki yerinin; bir hegemonya, bir tekel, bir mutlak üstünlük durumuna gelmese bile, eskisine oranla ve özellikle sinai sermaye karşısında görece güçlenmesi.

Bu durumda, dünya ekonomisinin yönetilmesi diye bir şey söz konusuysa, bu işlevi kendisinden bekleyeceğimiz kurumların dünya ekonomisini yönetip yönetmeyecekleri; yöneteceklerse, kimin adına yönetecekleri konusunda önemli ve cevaplandırılması gereken bazı sorular ortaya çıktı. Bu kurumlar esas olarak 2 şeyi temsil ederler; birincisi, dünya ekonomisindeki en güçlü ulusal devletleri, ulusal hükümetleri; başta, 1960-70'lerde hegemonyal bir statüsü olan Amerika Birleşik Devletlerini.

İkincisi, o zamanki tabirle söyleyeyim - ama bugün de doğru olan tabir odur, fırsatı gelirse söylerim- çok uluslu şirketlerin çıkarları; yani multinational corporation. Bu sözünü ettiğim değişiklik; yani özellikle sermayenin kendi iç hiyerarşisindeki meydana gelen değişiklik ile ulusal devletlerin, iktisat siyaseti alanındaki manevra olanaklarının ve kullandığı araçların azalması; Bretton Woods kurumlarının bundan sonra eğer bir yönetim işlevi yerine getireceklerse, bunu kimin adına yapacakları sorusunu gündeme getiriyor. Benim bu konudaki kesin kanaatim şudur: Ulusal hükümetlerin ekonomiyi yönlendirme ve yönetme işlevleri giderek zayıflıyor, bu doğru; ama ulusal hükümetlerin eskiden yerine getirdikleri işlevi, bir yönetim zaafı, bir yönetim bunalımı, bir önderlik bunalımı doğurmaksızın, aynen ya da fazlasıyla devralacak kurumların dünya ekonomisinde, dünya siyasetinde bulunmadığını; -Bretton Woods kurumları denilen, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü dahil olmak üzere- düşünüyorum.

Bunun çeşitli nedenleri var, önce daha banal olanlarından başlayayım; bunlar bir kere böyle bir işlevi yerine getirecek bir teşhizatın yoksunlar. Yani IMF ve Dünya Bankası teknokratları, diyelim ki, bir toplumsal bunalımın, bir esnek mukavele stratejisiyle nasıl karşılanacağı konusunda karar verecek, bu konuda bir basiret gösterecek donatımdan yoksundur, böyle bir siyaset eğitimi görmemiştir ve zaten siyasi konulara ilgi duymazlar. İkincisi, Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü, bugün dünya kapitalizmini derinliğine bölen birtakım çelişkilerin alanı halindedir. Bu çelişkiler; birincisi, artık Ameri-

Sermayenin kendi içindeki hiyerarşide önemli bir kayma meydana geldi. Bu kayma mali sermayenin bu hiyerarşideki yerinin; bir hegemonya, bir tekel, bir mutlak üstünlük durumuna gelmese bile, eskisine oranla ve özellikle sinai sermaye karşısında görece güçlenmesi.

ka Birleşik Devletleri'nin 1950'lerde ve 60'lar-da soğuk savaşın da yardımıyla muhafaza ettiği, mutlak hegemonya pozisyonunu kaybettiği dönemde büyük ticaret blokları arasındaki çekişmeler. İkincisi, çeşitli ulusal devletler arasındaki çekişmeler. Üçüncüsü, ulusal devletler ve hükümetlerle, çok uluslu şirketler arasındaki çelişmeler. Benim bugüne kadar dünya ekonomisine baktığım zaman gördüğüm şudur: Ulusal hükümetlerin zayıflayan yönetim işlevlerinin yerini dolduracak; Güneydoğu Asya bunalımını, bir Arjantin sorununun bir bulaşma, etkisi yaratmasıyla ortaya çıkabilecek sorunları; yani bu felaketlere, musibetlere karşı minimum bir şekilde koruyacak bir yönetim merkezinden yoksun olduğudur.

Bugün tespit etmemiz gereken şey şu: Ulusal hükümetlerin bıraktığı yeri dolduran herhangi bir kurum söz konusu değil. Tanık olduğumuz durum, âdeta pilotu olmadan uçan bir otomatik uçağa benzetilebilir; çünkü dünya kapitalizminin halihazırdaki karar verme merkezleri arasındaki bağlantılar giderek zayıflıyor, çözümlüyor.

Normatif bakışı elbette terk edemeyiz. Küreselleşme, tersinir bir süreç midir, tersinmez bir süreç midir? Eser, "tersinmez" dedi, hocam Gülten hanım tersinir bir süreç olduğunu söyledi; yani 19. Yüzyıl sonu, 1860-1914 arası, ilk küreselleşme dalgasının 2 tane dünya savaşına, faşizm gibi bir belaya yol açarak tersindiğini söyledi. Ben de aynı kanıdayım; ama sorulması gereken bir soru daha olabilir, bu da dünya ekonomisinin yönetilip yönetilmediği sorusuna belki daha iyi cevap vermimizi sağlayabilir.

"Küreselleşme" diye bir şey var mıdır; bence yoktur. Yani dünya ekonomisiyle ilgili bütün tartışmalarda son derece ideolojik bir takım kavramlardan geçilmiyor. Bu kavramlardan bir tanesi de government, şimdi yeri gelmişken onu da söyleyeyim; bunu "yönetişim" diye çevirmek kadar saptırıcı ideolojik bir şey olamaz.

Yönetişim ne demek; yani "ben, seni severim, sen beni seversin, biz sevişiriz" değil mi, bir karşılıklık içerir bu; ama bu yönetmek, yani sen beni yönetirsin, ben seni yönetirim. Aranızda, diyelim ki, yönetimin tek ta-

raflı olmasını imkânsız kılan bir eşitlik vardır. Ama bu kavramın, orijinin orijinalinde böyle bir şey var mı, bir refleksibilite, karşılıklık? Government, yönetmek demektir, hükmetmek demektir. İngilizce'de bir fiilden, isim yapmakta kullanılan çeşitli son ekler vardır; yani mesela "-ment" bunlardan bir tanesidir, "-inc" bir başkasıdır. Government, bir müeyyide kullanma gücüyle donatılmış bir yönetim organı ve zaten ayırt etmek için, government diye bir şey türetmişler; ama burada bir karşılıklık yok ki; bu birinci ideolojik örnek.

İkincisi, eskiden uluslararasılaşmadan söz ederdik, "küreselleşme" diye bir şey çıkardık. Uluslar arasında farklı olarak, "küreselleşme" gibi bir terimin kullanılmasını haklı göstermek için çeşitli şeyler olabilir; belki "eski uluslararasılaşma, dünyanın, yerkürenin, yani küremizin dar bir alanına sıkışıyor, şimdiye yer kürenin her tarafına yayıldı" denilebilir ama böyle bir şey yok. Bütün bir Afrika'nın, sahranın güneyi; bu süreçlerin dışında, Çin'in büyük kısmı bu süreçlerin dışındadır. "Küreselleşme" diye anılan iktisadi akımların çok büyük çoğunluğu, yüzde 75-80'i yine Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Güneydoğu Asya'nın sınırlı sayıda ülkelerinde yoğunlaşmıştır; yani yerkürenin her tarafına yayılma diye bir şey yok.

İkincisi, gerek ulusal şirketler, gerek ulusal hükümetler, bunların gücünde müthiş bir aşınma olmuştur; yani ulusal ekonomiler, ulusal devletler ve ulusal şirketler ortadan kalkmıştır, buna da "küreselleşme" diyoruz. O zaman bunun doğal sonucu olarak bizim küresel sermaye ve küresel şirket diye bir olguyla karşılaşmamız gerekiyor. Bugün dünya ekonomisine yön veren, banka; imalat sanayii şirketi, portföy yatırımı yapanlar; siz, bana bir isim söyleyin, size onun milliyetini söyleyeyim; Ford Amerikan'dır; Mitsubishi Japon'dur, Deutsche Bank Alman'dır, City Bank Alman'dır vesaire. Ne "küresel sermaye" diye bir şey var, ne "küresel şirket" diye bir şey var, bildiğimiz uluslararasılaşma.

Bu, 1980'lerde başlayan ve 1990'larda da hızlanarak gelişen, emeğin haklarına yöneltilecek somut bir saldırıya ideolojik kılıf bulmak için uydurulmuş bir neolojizm. Ama o kadar yaygınlaştı ki, ben de küreselleşmeden söz-

"Küreselleşme",
1980'lerde
başlayan
1990'larda da
hızlanarak
gelişen, emeğin
haklarına
yöneltilecek somut
bir saldırıya
ideolojik kılıf
bulmak için
uydurulmuş bir
neolojizmdir.

ediyorum, hiçbir zaman "küreselleşme" diyen bir insanı "bu yanlış bir kavram" diye uyarıyorum; ama böyle, diyelim ki, bir bilimsel bir toplantıda bu "küreselleşme" diye çok sık kullanılan kavramın içeriğinin iyice boş olduğunu da söylemek gerekir.

Gülten Kazgan - Odious debt meselesinde gerçekten Küba'ya ilgili sorun çok uç bir örnektir; ama geçen yıl katıldığım bir uluslararası toplantıda ve daha çok borçlu ülkelerin katıldığı, ama Bretton Woods kurumlarının da yetkililerinin bulunduğu bir yerde bizzat bir Bretton Woods kurumunun sorumlusundan şöyle bir örnek geldi, kulağımla duydum: "Borçlarınızı almayalım; ama başınıza birer komiser dikebilirler -benim bizzat kulağımla duyduğum- bu paraları kuruşu kuruşuna bayağı tahsis ilkesiyle eğitime harcayacaksınız. Kaç para borcun var senin, 60 milyar dolar mı; bunu 10 yıl içinde eğitime harcayacaklar, başka bir şeye değil, komiser dikeceğiz başınıza."

Nail Satlıgan - Ciddi bir öneri miydi bu?

Eser Karakaş - Çok ciddi bir öneriydi; ama "komiser dikeceğiz" dediler "başka hiçbir yere kullanmayacaksınız."

Nail Satlıgan - Yatırım fonu ne diyecek, bankalar ne diyecek?

Eser Karakaş - Bütün ülkelerden ciddi bir muhalefet geldi böyle bir şeye. Ama aynen bunu söyledi "komiser dikeriz başınıza" dedi.

Nail Satlıgan - Vallahi tabii ben görmeden inanmam böyle bir şeye. "Komiser dikeriz" diyemez. Borcun alacaklıları bankalar, yatırım fonları, kısmen de ulusal hükümetler.

Eser Karakaş - Biz yaparız, borçlarınızın bir bölümünü, yüzdeyüzünü değil tabii -işin şakasıyla söylüyorum- borçlarınızın bir bölümünü erteletiriz, sildiririz; ama bu sildirdiğimiz ve ertelettiğimiz bölümlerini de kuruşu kuruşuna -özellikle gerçeği de belirtti- 3-11 yaş grubu için eğitimde kullanacaksınız."

Metin Sarfati - Ne oldu, bu teklif nasıl cevaplandı?

Eser Karakaş - Direktör ülkelerden inanılmaz bir tepki geldi, "sen, bizim kamu maliyemize nasıl karışsın" diye. Ben bizzat Ceza-yir'de katıldım bu toplantıya; tutanakları hâlâ ben de vardır. Biz bu şekilde size uzun dönemde eğitimle ilgili -ilginçtir, egemen ikti-

sat dünyası, eğitim-verimlilik ilişkisine Nobel verdi aynı yıl- yüklü paraları, kaynakları veririz. Madem bize borcunuz var; bu kaynakları buraya tahsis edin" dediler. İki-üç defa arka arkaya böyle borç toplantılarına katıldım. Ben şahsen bir debitor ülkenin kişisi olarak; yani vergi mükellefi olarak benim de çok ciddi kaynak erozyonuna uğradığım bir yerde şundan rahatsız oldum: Öyle bir hava estirildi ki, bu borcu alıp, içeride hiçbir meşruiyeti olmayan harcamalara yönlendirmiş iktidarlar bir anlamda aklandılar. Karşıda bir kreditor şeytanlar grubu var, bir de burada o paraları almış ve bugün geri ödemek zorunda kalmış angel'lar var; böyle bir şey yok dünyada. Yani bu kaynakları içeride, yolsuzlukla, partizanlıkla harcamış debitor ülke yöneticileri var. Bu kapsamda debitor ülkenin sadece 3-4 tane yöneticisini değil, ciddi nüfus katmanlarını, bazı sosyal sınıflarını; bazı ülkelerde bu köylüler olabilir, bazı ülkelerde yüksek burjuvazi olur, sayabiliriz.

Nail Satlıgan - Ruanda dedim.

Eser Karakaş - Çok uç örnekler verebilirsin; ama bunları sorgulamadan bu borç ilişkisinde, bu küreselleşme sürecinde bir şeytan kreditorler ve debitorler yaratılıyor ki, bu benim aklımın alamayacağı bir şey. Kabul edebilirim böyle bir şeyi, ama bu Bokassa'yı atlamamalı; yani Ruanda dersin, ben de Bokassa derim, Bokassa'yı atlamamalı derim. Ama öyle bir hale geliyor ki, Bokassalar burada birer meleğe dönüştürülüyor.

Nail Satlıgan - Borcu ödememek bir servet transferidir; yani onların servetine el koymaktır. Yani ben aslında Batılı alacaklıların servetinin bir bölümüne el konulmasını önermiş oluyorum; borçlar iptal edilsin Bokassaların da servetine el konulsun.

Eser Karakaş - Bokassa'da servet yok; çünkü o servete Bokassa el koymuş zaten.

Nail Satlıgan - İsviçre Bankasına yatırmış. Bak, bu borçların iptali konusunda kampanyalar yapılıyor, anti-globalizasyon denilen geniş başlığın altında- giderek de güçleniyor bunlar. Borçlar bir anda silinirse, dünya ekonomisi daha iyi işler.

Gülten Kazgan - İmkân yok, silinemez. Bir şeyi anlatayım, Türkiye'nin deneyimi; Osmanlı battı, dünya-i umumiye borçları kaldı,

Siz bana bir isim söyleyin, size onun milliyetini söyleyeyim; Ford Amerikan'dır, Mitsubishi Japon'dur. Ne "küresel sermaye" diye bir şey var, ne "küresel şirket" diye.

biliyorsunuz, Lozan'da halledilemedi, sonunda Türkiye yüzde 70'ini ödemek zorunda kaldı. Ama, Türkiye ödemeye geçinceye kadar, Türkiye'ye, dünya piyasasında bir kuruşluk yabancı kredi açılmadı.

Nail Satlıgan - Hocam, iki tane eşzamanlı örnek vereyim; Türkiye Cumhuriyetinin, dünya sisteminden kopmamak diye bir kararı vardı, onun için dünya umumiye borçlarını kuruşu kuruşuna ödedik.

Gülten Kazgan - Sovyetler Birliği ödemedi. Ne oldu; ambargoya aldılar.

Nail Satlıgan - Hocam, dünyanın en büyük sanayi ülkelerinden bir tanesi haline geldi.

Gülten Kazgan - Nerede; ne sanayi kaldı, ne bir şey, o sanayiden geride ne kaldı; hiçbir şey kalmadı.

Nail Satlıgan - Hocam, 1917'de başlayan sürecin doğrusal bir sonucu olmadı; dünya pazarına fevkalade entegre oldu.

Bütün fabrikalarını Amerikan teknolojiyle kurdu; hem borç para aldı, hem teknoloji aldı, kendisini dünyanın en büyük sanayii devletlerinden biri haline getirdi.

Eser Karakaş - Bir şey söyleyeceğim; bu borç ilişkisinde ulus devletleri homojen bir çıkar grubu olarak görmek gibi bir zafiyet yapılıyor burada. Kreditor ülkeler karşısında mazlum bir homojen ulus-devlet görmek gibi bir şey seziyorum bunda. Nail için söylemiyorum bunu; ama özellikle tekrar ediyorum, üçüncü dünyada borç söyleminin altında böyle bir şey var ve bu debitor ülkenin egemenlerinin söylemi aslında, borçlu ülkenin egemenlerinin söylemi bu.

Küreselleşmeyle ilgili şunu eklemek istiyorum: Türk aydını, tarihsel olarak devletle çok iç içe geçmiş bir aydın grubu. Dolayısıyla "silahsızlanma" diye tanımladığım küreselleşme olgusuna içgüdüsel olarak karşı çıkıyor; çünkü kendisiyle özdeşleştirdiği devletin silahsızlandığını düşünüyor. Mesela, Fransa'da, İngiltere'deki aydınlar çok farklı sol tandanstan da gelseler küreselleşme olgusuyla bu kadar didişmiyorlar; çünkü onlar kendilerini, tanım gereği devletin dışında tanımlamışlar. Bir gelenek olarak Türk aydını kendini devletle özdeşleştirdiği için, ulus-devletin silahsızlandığını çok net olarak gördüğü küreselleşme olgu-

Eser Karakaş

suna düşmanca bakıyor.

Nail Satlıgan - Günümüzün en seçkin aydınları küreselleşme düşmanıdır ve karşıdır, Marksist olmayan bir örnek vereyim sana; Pierre Bourdieu, Fransız sosyolog, o öyle, Thomas Fagen onların 20 tanesini cebinden çıkarır. Bu dünya çapında artık antikapitalist bir ruh hali var.

Metin Sarfati - Bir tek şey sormak istiyorum Nail Bey'e, ondan sonra Gülten hocaya sözü verip, toplantıyı toparlamaya çalışacağım. Bu ulus-devlette benim çok iyi anladığım bir şeyin altını çizdiniz; önce "ulus-devlet olduğu gibi duruyor dediniz" ondan sonra, ulus-devletin olduğu gibi durmadığını söylediniz, yani "ulus-devlet egemen değil" dediniz. Eser Bey'in dediği, iktisat politikalarına egemen değil anlamında ki, ben de aynı şeyi düşünüyorum.

Benim görebildiğim kadarıyla, ulus-devletin önünde ciddi karşıt güçler oluşmuş durumda; bir tanesi piyasa, bir tanesi "moral güçler" dediğimiz sivil toplum kuruluşları, bir tanesi "yasadışı örgütler" dediğimiz -ki, bunlar çok güçlü bence şu anda- "mafya tipi" diyelim, örgütlenmeler; bir diğeri, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar, kuruluşlar. Bütün bunların varlığı sabitken; ulus-devleti nasıl hâlâ bir antite olarak, hiçbir şey olmamış gibi, hâlâ varmış gibi; yani neredeyse dünya ekonomisinin tümünün mihveriymiş, dünya ekonomisi onların üzerinde dönüyor gibi düşünebiliriz? Ona çok kısa cevap verirseniz, sonra da Gülten hocaya sözü verip, toplantıyı bitirmeye çalışacağım.

Nail Satlıgan - Bu önemli bir konu; bunu

Türk aydını, tarihsel olarak devletle çok iç içe geçmiş bir aydın grubu. Dolayısıyla "Silahsızlanma" diye tanımladığım küreselleşme olgusuna içgüdüsel olarak karşı çıkıyor; çünkü kendisiyle özdeşleştirdiği devletin silahsızlandığını düşünüyor.

açıklığa kavuşturmaya fırsat verdiğin için teşekkür ederim sana. Benim bu konudaki görüşüm şudur; ulus-devletin; iktisadi işlevlerinde, iktisat siyaseti işlevlerinde meydana gelen daralma, ulus-devletler dışındaki bir gücün, ulus-devletlerin iradesine rağmen onlara dayattığı bir daralma değil; ulus-devletlerin, dünya sermayesinin ihtiyaçlarına uyum göstermek için, gönüllü olarak kendi iradesiyle başvurduğu, kendisinin önyak olduğu, kendi inisiyatifleriyle gelişen bir süreç, bunun sayısız örneği var.

Eser Karakaş - Yani iktisat politikasına hâkim olamayan bir devlet, hâlâ eski devlet midir sizce?

Nail Satlıgan - İktisat siyasetinde eskiden kullandığı araçların bir kısmından vazgeçen, dünya kapitalizmiyle daha iyi bütünleşmeyi talep eden, kendi hâkim sınıflarının taleplerine uygun olarak cevap veren; yani bu süreçte ayak uyduran bir ulus-devlet söz konusu. Ulus-devletler bu işlevleri kendilerine rağmen, kendi iradelerinin dışında kaybetmiyorlar, gönüllü olarak bunlardan vazgeçiyorlar. Bu sürecin başını ulus-devletlerin çekmesi ve küreselleşme diye bir süreç varsa, bu sürecin baş aktörü, inisiyatorü, başlatıcısı, önyak olucusu, ulus devletlerin kendileridir. Bu yüzden ki, Gülten hocamın görüşüne katılıyorum; küreselleşme, tersinebilir bir süreçtir, geri çevrilebilir bir süreçtir, bu çok açık bir şeydir. Yani özelleştiren kamulaştırabilir; liberalleştiren, müdahaleci siyasetlere geri dönebilir.

Eser'in söylediğine kısaca bir noktayla değinmek istiyorum; borçların iptali üçüncü dünya egemenlerinin, seçkinlerinin savunduğu bir talep değil ki, bu talebi bugün "anti-globalizasyon" hareketleri, "globalizasyon karşıtı hareketler" dediğimiz özneler ileri sürüyorlar.

Gülten Kazgan - Ama uygulanamıyor, pek kimse uygulamıyor.

Nail Satlıgan - Kısmi birtakım borç iptalleri söz konusu.

Gülten Kazgan - Polonya'yı affettiler, nedeni var; Mısır'ı affettiler, nedeni var.

Nail Satlıgan - Fidel Castro, 1980'li yılların ortalarında bu borçların iptali talebini gündeme getirdi; üçüncü dünya ülkelerinin hiç-

biri, ne Latin Amerika'da, ne Afrika'da, ne Asya'da bu talebi desteklemedi; çünkü üçüncü dünya ülkeleri küreselleşen sermayenin antagonisti değil ki. Onlar da bu sürecin bir parçası; çünkü dünya sermayesiyle iç içeler bunlar, bütünleşmiş durumdadır, tabir caizse, onların işbirlikçisi durumundadır. Üçüncü dünya ülkelerinden bu süreci, borçların iptalini destekleyen bir tek Küba var; dolayısıyla bu anlamda ben hiçbir üçüncü dünya ülkesini desteklemiyorum.

Sen diyorsun ki, "ulusal devletlere ters yönde etki yapan birtakım aktörler, güçler belirdi, bunlardan bir tanesi piyasa". Piyasanın mantığı devleti doğuruyor, devlet de piyasayı genişletip güçlendiriyor; bugün dünya çapında yaşanan süreç budur.

Senin sözünü ettiğin ikinci aktör, sivil toplum örgütleri, toplumsal hareketler, burada globalizasyon karşıtlığı gibi bir hareket var. Seattle'dan beri burjuva demokrasisinin ilkelerini ayaklar altına aldılar ki, Göteborg'da bu insanların üzerine ateş edildi, Ceno'ya'da bu insanlar öldürüldü, gizli servisler işbaşında, provokasyonlar yapıyor. Böyle bir olay var, bunlar piyasanın küreselleşmesine karşılar; yani bunlar "başka bir dünya mümkündür, dünyamız satılık değildir" derken, derinlemesine piyasa karşıtı olan bir ideolojiden yola çıkıyorlar. Ama bu ideoloji anlaşılır nedenlerden dolayı; yani haksız yere Marksizm iddiasını sürdürmüş bir Doğu Bloğunun saf Marksizm'e verdiği tahribatın bir sonucu olarak bugün Marksist bir antikapitalist programa sahip değiller. Ama bunların antikapitalist oldukları ölçüde de piyasanın tahakkümüne, yeni yeni birtakım kamusal alanların piyasa işleyişine terk edilmesine karşı çıktığı son derece açık.

Üçüncü olarak mafya; mafya, piyasa dışı bir güç değildir, piyasanın uzantısıdır, piyasanın illegal bir uzantısıdır.

Metin Sarfati - Mafya, piyasanın doğal uzantısı mıdır?

Nail Satlıgan - Tabii, tabii. Çünkü piyasayla kapitalizm arasında organik bir ilişki var; kapitalizmin ilkesi maksimum kârdır.

Metin Sarfati - Pardon, bir daha keseceğim belirlemek için; piyasanın olmadığı yerde mafya olmaz mı o zaman? Piyasa ekono-

İktisat siyasetinde eskiden kullandığı araçların bir kısmından vazgeçen, dünya kapitalizmiyle daha iyi bütünleşmeyi talep eden, kendi hâkim sınıflarının taleplerine uygun olarak cevap veren; yani bu süreçte ayak uyduran bir ulus-devlet söz konusu.

misinin olmadığı yere, mafya olmaz; tersine gidersek, öyle midir?

Nail Satlıgan - Şöyle: Ekonominin işleyişinin, piyasa ilişkilerinin ikinci plana düştüğü yerlerde mafyatik birtakım ilişkiler ortaya çıkar. Mesela, Sovyetler Birliğinde bir ayrıcalık ticareti var; diyelim ki, tüketim mallarına ulaşma ayrıcalığı. Bu elbette, birtakım yasadsışı işlerin konusu oluyor; ama şu açık ki, bir ülkede piyasa ilişkileri, ekonominin işleyişinde alabildiğine ikincil, tali bir konuma indirgenmişse, ekonominin işleyişinde önemsiz bir rolü varsa piyasanın, orada mafya sınırlı oluyor. Yani "mafya" İtalyanca bir isim; ama en azgın olduğu yer Amerika Birleşik Devletleridir; bu birinci örnek, ampirik örnek.

İkinci ampirik örnek, daha yakın ve kapitalist olmayan bir ekonominin mafya türü ilişkileri yapısal olarak sınırladığını doğrulayan bir şey; Doğu Avrupa ülkelerinde, Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya gibi mafyanın böyle serpilmesi, bu ülkelerin kapitalizme dönüşünden sonra başladı. Bu son derece açık bir şey; mafya, kapitalizm ve piyasanın gayri meşru çocuğudur.

Metin Sarfati - Peki, teşekkürler. Buyrun hocam.

Gülten Kazgan - Efendim, bugün dünya ekonomisinin yönetiminde bir hiyerarşi vardır. Tabii bir de Amerika Birleşik Devletleri, onun altında G-7, onun altında birtakım kurumlar; IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Bank of International Settlements yani Uluslararası Tediye Bankası gibi bir dizi kurum, onların hepsiyle bağlantılı olan uluslararası şirketler ve tabii bunların kârı; yönetim temelde bu bütünleşme içinde sürüyor. G-7'ye bakarsanız, bu sermaye bağlantısına göre oy kullanılan bir kurum değil, herkes hesapça eşit oy hakkına sahip; ama tepede Amerika Birleşik Devletleri var. Bunun altındaki uluslararası kurumlara geldiğimizde, dünya örgütleri farklı biçimde yönetiliyor, dolayısıyla bunların yönetimi bir kere fevkalade demokrasi dışıdır. Mesela, Birleşmiş Milletlerde her ülkenin bir oy hakkı vardır. Ama diğer kurumlara geldiğiniz zaman, sermaye orantılıdır ve bu sermaye orantısı öyle boyuttur ki, örneğin, IMF, Dünya Bankası, Dünya

Ticaret Örgütü ya da Bank of International Settlements gibi kurumlarda G-7 tek başına; oylar sermayeye dayalı olduğu için, oyların yüzde 56'sına sahiptir. Dolayısıyla onların "hayır" dediği hiçbir şey gerçekleşemez.

Bu kurumlarda nüfus paylarına bakarsanız, yüzde 15-20 civarındadır; fakat karar alma gücü onlardadır. Bu itibarla, dünyanın yönetiminde eğer uluslararası şirketlerin kâr sorunu çözüme bağlanmak üzere kararlar alınıyorsa, bu uluslararası örgütler bunu doğrudan devletler yoluyla, devletlerin sahip olduğu oy hakları yoluyla bu kurumlara empoze ederler.

Bu itibarla "dünyanın yönetimi kimin elinde?" dersiniz, bu hiyerarşi içinde gerçekleşiyor. Buradan tamamen dışlanan kimdir; buradan tamamen dışlanan "gelişmekte olan ülke" denilen dünyadır. Bunların bu örgütlerde söz hakkı yoktur, olamıyor. Oylama kafa hesabına göre olmadığı için bunlar eğer bir biçimde kendi isteklerini bu kurumlara empoze etmeye kalksalar, önemli olan katkı payı kimdeyse, onun işine gelmiyorsa "hayır" diyor, "katkı payını kullanmam, çekerim" diyor. İşte, Birleşmiş Milletlerde biliyorsunuz; Amerika Birleşik Devletleri bir sürü kuruma artık ya katılmıyor ya da katkı payını vermiyor. Niçin; çünkü gelişmekte olan dünya orada sesini duyuruyor. Küreselleşmeden, G-7 ve gelişmiş 25-30 ülkenin çoğunluğu yararlanıyor, gelişmekte olan dünyanın ise küçük bir azınlığı yararlanıyor.

Küreselleşmeden yararlanamayan, yönetime hiçbir biçimde katılamayan, bu tabandaki halktır. Bunun oranı belki Amerika Birleşik Devletlerinde de yüzde 15-20'nin altında değil. Küreselleşmeden zarar görüyor, dünya yönetimine katılmıyor, sermayesi olmadığı için işlerden de yararlanamıyorlar.

Eser Karakaş - Hocam, bir şey sorabilir miyim? "Zarar gören" derken, pareto anlamında improvement'a uğramayan mı, yoksa mutlak olarak gerileyen anlamında mı?

Gülten Kazgan - Mutlak olarak gerileyen. Şu anda Türkiye'de mutlak olarak fakirleşen kitleler var.

Nail Satlıgan - Ama bu Amerika'da da var.

Gülten Kazgan - Amerika'da da var tabii.

Eser Karakaş - Ama bunun küreselleşme-

"Dünyanın yönetimi kimin elinde?" dersiniz, buradan tamamiyle dışlanan "gelişmekte olan ülke" denen dünyadır.

den dolayı olduğu konusunda kuşku var. 1930'larda da, 1929 depresyonunda da işsiz kalanlar mutlak olarak fakirleştiler, ama dünya ekonomisi büyüyor. Küreselleşme, gelir bölüşümünü, dünya çapında, dünya ölçeğinde gerçekten çok bozuyor, bu çok açık bir şey. Ama pareto anlamında acaba geniş kitleler istatistikî olarak mı fakirleşiyorlar, yoksa kendi nispi konumları mı geriliyor? Yani burada şimdi 5 kişiyiz, dünya ekonomisi yüzde 5 büyür, hepiniz bu büyümenin yüzde yarımını alırsınız, ben hepsini alırım, bu tabii hoş bir şey değildir; ama bence şu andaki gerçek budur.

Gülten Kazgan - Bir şey söyleyeyim: İstanbul gibi bir kentte fırınlar kapatılıyor, fakir bölgelerde ekme satılmıyor, ekme bile alamıyor insanlar. Bu bir. İkincisi, Dünya Bankası şimdiye kadar Türkiye'ye bir yoksulluk programı uygulama çabasına girmede; şimdi neden girdi?

Eser Karakaş - Türkiye'nin küreselleşmeye direnmesinin sonucunda girdiği inanılmaz krizin sonucudur bu.

Gülten Kazgan - Küreselleşmeye direnmesi yüzünden mi?

Nail Satlıgan - Küreselleşme yüzünden girdi bu krize zaten.

Gülten Kazgan - Deutsch Bank 6 milyar dolar çektiyse burada, bu küreselleşme değil de nedir?

Nail Satlıgan - Bu, sıcak paranın çekilmesi.

Eser Karakaş - Dünyanın hiçbir yerinde kısa vadeli sermaye hareketleri, bütçesinin yüzde 20 açık verdiği bir ülkede uygulanamaz, teknik olarak böyledir bu. Burada en küreselleşme yanlısı olarak şunu kabul ediyorum; gerçekten gelir bölüşümü, küresel bir ölçekte müthiş bozulmuştur.

Nail Satlıgan - Zabıtlara geçsin diye ben de iki cümleyle senin soruna, benim de önemli bulduğum soruna cevap verebilir miyim? Şimdi şöyle: Mutlak yoksullaşma, global düzeyde ve uzun vadelerde geçerli olmaz.

Gülten Kazgan - Kısa vadede oluyor bu.

Nail Satlıgan - Hocamın söylediği şu: Kısa vadede gelirini tümüyle kaybeden, yani dolaşısıyla mutlak yoksullaşmanın en koyusuna düşen milyonlarca insan var. Yalnız az gelişmiş ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de.

Küreselleşme denilen şey nedir? Mesela, Amerika'da bir fabrika kapıları kapatıp Meksika'da üretime devam ederse, orada işini kaybeden işçi mutlak olarak yoksullaşmış olur. Orta vadede yeniden yapılanmanın bir uzantısı olarak, elbette mutlak yoksullaşma süreçleri ortadan kalkar, görelî yoksullaşmaya döner iş. Keynes "uzun vadede hepimiz ölüyoruz" demiş; orta vadede de ölebiliriz. Kısa vadede hiçbir kompensasyon bulamazsın; mesela, Endonezya'da milyonlar işini kaybediyor, Güney Kore'de 100 binler işini kaybediyor.

Eser Karakaş - Ben sadece bir soru olarak soruyorum; küreselleşme süresince mutlak olarak fakirleşme mi var?

Nail Satlıgan - Kısa vadeli mutlak yoksullaşma süreçleri de var.

Gülten Kazgan - Kriz dönemlerinde mutlak fakirleşme var.

Eser Karakaş - Dünya ölçeğinde kriz olduğunu söylüyor musunuz?

Gülten Kazgan - Brezilya krizde, Türkiye, Arjantin krizde, Endonezya ve Filipinler krizde bugün.

Nail Satlıgan - Bir ülke küreselleşmeden ne kadar uzak kalırsa, ondan sonra krize karşı kendini daha iyi koruyabiliyor.

Gülten Kazgan - Hindistan ve Çin, onlar dışında kaldılar bunun.

Eser Karakaş - Sahaya çıkıp top oynamak gibi.

Nail Satlıgan - Sahaya çıkıp oynamamak değil. Mesela, Çin, Amerikan pazarına olabildiğince nüfuz etmiş durumda; yani oyunu oynamıyor değil ki, ticaret savaşımını yürütüyor Çin.

Eser Karakaş - Amerika, geçtiğimiz 15 yılda ortalama % 4,5 büyüdü. Gerçek anlamda dünyanın en büyük absorpsiyonunu yapan bir ülkenin, ortalama 15 yıl arka arkaya % 4,5 büyüdüğü bir dünyada, dünya çapında kriz olduğunu söylemek mümkün müdür hocam? Siz öğrettiniz bunları bize.

Gülten Kazgan - Ama Amerika'nın büyümesi iki şeye dayandı; birincisi, tabii teknolojinin gelişmesi. İkincisi, yılda 500 küsur milyar dolar cari işlemler açığı verdi; Avrupa'da, Japonya'da, Uzakdoğu'da sermaye arttı, tasarrufları çekti, sermaye piyasası büyüdü, bavullar

Burada
en küreselleşme
yanlısı olarak
şunu kabul
ediyorum;
gerçekten gelir
bölüşümü,
küresel
bir ölçekte
müthiş
bozulmuştur.

doldu, dışarıdan daha fazla sermaye geldi ve büyüdü.

Eser Karakaş - Hocam, sizin söylediğinizi söylüyorum; Amerika'da ortalama % 4,5 reel büyüme. İkinci olarak Avrupa Birliği'nin yine son 15 yıllık ortalama büyümesi % 2.3. Bunlar zaten dünya ekonomisinin yarısı ediyorlar.

Gülten Kazgan - Ama bak, ben ne diyorum; onlar büyüyor, bizim içimizde ise bir sınıf büyüyor.

Nail Satlıgan - Birincisi, Çin daha hızlı büyüyor. İkincisi, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren; "bunalım, kriz" dediğimiz şeyin anlamı reel küçülme değildir. Ortaya çıkmış bir işsizlik stokunu masmetmeye yetmeyecek kadar yavaş büyüme de bir sorundur.

Eser Karakaş - Peki, bu eski bir problematik olabilir mi acaba? Mevcut işsizlik stoku belki artık yapısal bir işsizlik, konjonktürel değil.

Gülten Kazgan - Tabii, teknoloji getiriyor onu.

Eser Karakaş - Dolayısıyla teknolojik işsizlik, yapısal bir işsizlik söz konusu.

Nail Satlıgan - Ben, dünya ekonomisi, bunalım gibi konularda en yararlı teorik aletin Marksizm olduğunu söyledim. Marksizm'in üstatları bunalımı daha ziyade uzun gerileme, yani uzun durgunluk dalgası olarak tanımlarlar. İşte şimdi bu tartışılmıyor.

Eser Karakaş - Dünya tarihi Amerika'nın 15 yıl boyunca ortalama yüzde 4,5'lük büyümesine rastlamadı.

Gülten Kazgan - 15 yıl büyümedi; 1992'den, 2000 yılına kadar büyüdü.

Eser Karakaş - Hocam, Reagan döneminde en büyük büyüme oranlarını yakaladı Amerika.

Gülten Kazgan - Tamam, 87-92 arasında durakladığı dönem var.

Nail Satlıgan - 50'lerin, 60'ların oranlarına yaklaşamadı, ondan sonra işsizlikle atbaşı giden bir süreçti. Açık işsiz olan bir kesim var; yani kötü işlerde ya da kısmi işlerde çalışanlar değil.

Eser Karakaş - Nasıl durgunluk; yüzde 7-8 büyüyor Malezya, Amerika yüzde 4,5 büyüyor, Avrupa yüzde 3 büyüyor. Son yılların en büyük krizini, Güneydoğu Asya krizini 1,5 yılda atlattılar; Malezya'da, Singapur'da şu an-

da tekrar yüzde 8'e çıktı büyüme.

Gülten Kazgan - Endonezya battı, parçalandı, Filipinler kendisini toplayamadı, Güney Kore'de en önemli araba fabrikaları elden gitti; Daiwoo gibi, Samsung gibi. Bir sürü banka gitti, yabancı sermayeye geçti; yani hemen böyle toparlandılar, eskiye döndüler değil, her şey değişti.

Metin Sarfati - Hocam, son soruyu soruyum, herkese de ikişer dakikalık bir süre veriyim. Bu sefer Eser'den başlayayım; bu exclu yani küreselleşme sürecinin dışında kalanları, önümüzdeki dönemde nasıl görüyoruz? Yönetime katılabilecekler mi, dünya ekonomisinde söz sahibi olabilecekler mi?

Eser Karakaş - Ülkeleri mi kastediyorsun, yoksa toplumsal katmanları mı?

Metin Sarfati - Genel olarak bizim gibi ülkeleri kastediyorum. Biraz evvel Gülten hoca'nın anlattığı, yönetimde pay sahibi olmayan ülkeler, belli bir dönem içinde dünya ekonomisinin yönetiminde pay sahibi olabilecekler mi ve dolayısıyla dünya ekonomisi biraz daha şeffaflaşacak mı, anlaşılabilir hale gelecek mi? İkişer dakikayla bitirelim toplantıyı.

Eser Karakaş - Biraz soyut, biraz da metafizik çok kavram oluştu küreselleşme diye. "Türkiye'nin küreselleşmesi" deyince çok daha miyopik bakıyorum. Türkiye'nin bugünkü küreselleşmesi, Avrupa Birliği macerasıdır. Şimdi burada senin soruna çok iyi bir cevap var; Türkiye, Avrupa Birliğine küreselleşme anlamında exclusion. Bu Türkiye'nin tercihi, Avrupa'nın değil. Türkiye'nin içinde de bazı kesimlerin tercihi. Kendini bu dünya sisteminin ya da Avrupa Birliği sisteminin dışında tutmak isteyenler de var. Bir anlamda daha açık bir ekonomik ortama girme konusunda ciddi ayak direyenler var. Çünkü bunlar kapalı ekonominin rantlarını tüketiyorlar, "Rant" derken, illa da ekonomik rant olması gerekmiyor; pozisyon rantları da var.

Türkiye'nin bugün, hem pozisyon ve hem de ekonomik olarak çok önemli yerine gelmiş insanlar, Türkiye eğer 1970'lerden beri daha rekabetçi bir ekonominin, daha rekabetçi bir toplumun içinde olsaydı asla oralara gelemezlerdi. Bunlar aslanlar gibi milliyetçi, ulus-devletçi, üçüncü dünyacı bir söylemle, kendi pozisyon ve ekonomik rantlarını koru-

Marksizm'in üstatları bunalımı daha ziyade uzun gerileme, uzun durgunluk dalgası olarak tanımlarlar.

Burası
Yapı Kredi

tele**tel**
444 0 444

Siz neredesiniz
orası Yapı Kredi.
Her an, her yerden
Yapı Kredi'deki
hesabınıza ulaşabilirsiniz.
Nakit çekmek dışında
aklınıza gelecek
her bankacılık işlemini
rahatınızı hiç bozmadan,
"Bankacılık Üssü"ne bağlanarak
gerçekleştirebilirsiniz.
Neredesiniz oradan.

YAPI KREDİ
"hizmette sınır yoktur"

Tekstil' de TUNALAR...

Tekstil sektöründe 25 yıllık deneyimi olan kuruluşumuz; dokuma, boyama ve paketleme aşamalarını entegre olarak yürüten, Polyester ve Polikoton masa örtüleri konusunda uzmanlaşmış bir kuruluştur.

Tunalar Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Show Room: Baytarahmet Sok. No:8 80220 Nişantasi - İstanbul - TÜRKİYE Tel: (0212) 240 13 73 • 241 73 99 Fax: (0212) 247 42 48
Company Factory: Park Sok. No:45 80340 Çağlayan - İstanbul - TÜRKİYE Tel:+90 (0212)234 02 71 - 248 27 87 Fax:+90 (0212) 2230 80 84

maya çalışıyorlar. Exclusion böyle gayri iradi bir süreç değil, o antitenin kendi içinde çok ciddi bir odak vardır.

Metin Sarfati - Buyurun Nail bey.

Nail Satlıgan - Gülten hocanın çizdiği bir hiyerarşi vardı, ona tamamen katılıyorum. Küreselleşme, dünyayı eşitleyen, eşitsizlikleri gideren, hafifleten bir süreç değil; bunları muhafaza eden ve olsa olsa derinleştiren, pekiştiren bir süreç. Birinci konuşmamda vurgulamak istediğim halde vurgulayamadığım bir şey var; bu hiyerarşinin varlığı, ister istemez bir hiyerarşiyi içeren yönetimi mümkün kılar gibi görünse de, dünya ekonomisi bugün irasyonel bir şekilde, herhangi bir biçimde idare edilme kabiliyetinden yoksun, tamamen anarşik bir işleyişi var.

Metin Sarfati - Buyurun hocam.

Gülten Kazgan - Bahsettiğin hiyerarşik yapı, bence kırılabilir bir yapı, bu uzun süre devam edemez. Şu bağlamda söylüyorum: Uluslararası ilişkilerde demokrasiye aykırı bir yapı sürüp giderken karar alma mekanizmasını elinde tutan grup, bir yandan da dünyaya "insan hakları, demokrasi" diye telkin yapıyor. Bir yandan uluslararası düzlemde demokrasiyi kaldırıp, karar alma organlarında bütün kararları kendin verirsen; bir yandan da demokrasi edebiyatı yapıyorsan ve o insanlar da gerçekten demokrasiyi kabul edip istiyorlarsa, belli ki bu müthiş çelişik bir durumdur ve sürüp gidemez. Gördüğüm kadarı ile bu durumun kısa, orta ve uzun vadede sonuçları olacak. Kısa vadede büyük çalkantılar olacağını düşünüyorum, nitekim başlıyor işte alternatif arama, bütün bu toplantılardaki ayaklanmalar, bu bir şeyin ifadesi. Ama bunun daha da öteye geçeceğini düşünüyorum; bizim bu Bergama'daki altın olayında olduğu gibi, halkla şirketler çatışmaya başlayacaklar, devlet devreye girmeyecek. O açıdan ulus-devlet, Nail'in belirttiği gibi, hiç de taraf tutmuyor değil, uluslararası sermayenin faaliyetine taraf tutuyor; çünkü içeride onun da desteği var.

Zannediyorum ki, uluslararası şirketlerle yerli halklar arasında da çatışma başlayacak. Bakın, Latin Amerika'da bir yerde, Kolombiya'da böyle bir olay oldu; bir uluslararası şirkete karşı yerli halk ayaklandı ve bunun üzerine ateş açıldı, halk ve şirket arasında bayağı savaş

oldu. Bu zannediyorum yayılacak; derinleşen çelişkiler dolayısıyla yerel müdahaleler, savaşlar böyle şeyler olacak. Fakat uzun vadede bunun bir çözüme ulaşacağını düşünüyorum, çünkü bu biçimde gidemez.

Bir taraftan insanlar daha fazla demokrasi istemeye şartlandırılırken; öbür taraftan demokrasinin bütün temel ilkelerini ellerinden alıp, tepede "ben kararı alırım, sen uygulamayı yaparsın" a dönen bir durum söz konusu olmaz.

Bu itibarla zannediyorum ki, bir kere bu sermaye hareketlerine mutlaka Tobin Vergisi gibi bir özel vergi konulmalıdır.

Eser Karakaş - İyi, güzel de, uygulanabilir bir şey mi, pratikte uygulanabilir bir şey mi?

Gülten Kazgan - Bal gibi uygulanıyor, niye uygulanmasın? Sermaye 15-20 yıl gibi bir sürede bu ölçüde serbestliğe kavuşturulduysa niçin bu uygulanmasın? Belki Birleşmiş Milletler çerçevesinde, ulusların eşit haklarla katıldığı ekonomi toplantıları olacak; yani bir oy, bir ülke temelinde, öbür tarafta Dünya Ticaret Örgütünde ya da Dünya Bankasında olduğu gibi değil.

Uzun vadede böyle çözümlerin üretilme yoluna gireceğine inanıyorum; ama kısa vadede çok çalkantılar, çekişmeler öngörüyorum.

Metin Sarfati - Peki, teşekkür ederiz.

**Küreselleşme,
dünyayı
eşitleyen,
eşitsizlikleri
gideren,
hafifleten bir
süreç değil;
bunları
muhafaza eden
ve olsa olsa
derinleştiren,
pekiştiren bir
süreç.**

Küreselleşme, Kutuplaşma ve Kalkınma¹

A. Küreselleşmenin Vaatleri

1980'lerin başlarından bu yana dünya ekonomisinin bütünündeki en önemli sorun küreselleşme ve gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiyle daha fazla bütünleşmeleriydi. Kalkınmayı sekteye uğratmamak için gereken reçetenin, dış ticaret, finansman ve yatırımların hızlı liberalizasyonu aracılığıyla dünya ekonomisiyle yakından bütünleşme olduğu düşünülüyordu. Bu görüşe göre, ticaretin liberalizasyonu kaynakların en iyi şekilde dağılımını sağlayarak, daha hızlı büyümenin en önemli bileşenlerini ithal etmek için gereken ihracat gelirlerini güvence altına alacaktı. Finansal liberalizasyon, sermayenin kıt olduğu bu ülkelere yüksek getiriler arayan yabancı sermayeyi cezbederek bu ülkelerin ödemeler dengesi sıkıntısına girmeksizin tasarruf ettiklerinden daha fazla yatırım yapmalarına olanak verecekti. Daha fazla dolaysız yabancı sermaye (DYS) akışı, yalnızca sermaye birikimi için gerekli kaynaklara katkı yaparak değil, aynı zamanda teknoloji ve kurumsal beceri transferi aracılığıyla büyümeyi hızlandıracaktı. Bu nedenlerle dünya ekonomisiyle hızla bütünleşme önemli bir amaç haline geliyor, artan ihracat ve özel yabancı sermaye beklentileri, "big bang" liberalizasyonun rasyonelitesini oluşturuyordu. Gelişmekte olan ülkelerin küresel üretim ve finans sistemiyle daha fazla bütünleşmesinin vaatlerinden biri de bu sayede söz konusu ülkelerdeki çalışma koşullarının önemli ölçüde iyileşeceğiydi. Bunun üç şekilde gerçekleşmesi bekleniyordu:

1. Gelişmekte olan ülkelerdeki ücretler sanayileşmiş ülkelerdeki düzeylere yaklaşacak ve Kuzey-Güney ücret farkı daralacaktı;

2. Gelişmekte olan ülkelerde vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki ücret farkı, vasıfsız işçi ücretlerinin daha hızlı artması nedeniyle azalacaktı;

3. Emeğin gelir dağılımındaki payı sermayeye göre iyileşecekti.

Bu önermelerin temelindeki varsayım, gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisiyle daha fazla bütünleşmesinin Kuzey-Güney gelir uçurumunun kapanmasına olanak verecek olmasıydı. Dahası, serbest ticaret koşullarında, bir ülkenin üretim yapısı, kendisine öz-

gü görelî faktör donanımlarıyla belirlenen karşılaştırmalı avantajla şekillenecekti. Böylece, bir ülke kendisinde en fazla bulunan kaynakları en yoğun biçimde kullanarak üretim yapacak ve bu malları ihraç ederken, kendisinde kıt olan faktörleri içeren malları ithal edecekti. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye görece kıt olduğundan, bu ülkeler sermaye yoğun malları ithal edip, emek yoğun malları ihraç edeceklerdi. Sonuç olarak, emek talebi yükselecek ve sermaye talebi düşerek emek gelirlerinin sermaye gelirlerine göre iyileşmesine yol açacaktı. Bu eğilim gelişmekte olan ülkelere giderek daha fazla sermaye akışı olmasıyla güçlenecek, kıt olan sermaye miktarı da artacaktı.

Bu arada, gelişmekte olan ülkelerde vasıflı emek gücü arzı görece az olduğundan, bu ülkelerin serbest ticaret koşulları altında vasıfsız emek gücü gerektiren ürünler üzerinde yoğunlaşmaları gerekecekti. Bunun sonucunda vasıfsız emek gücüne yönelik talep görece artacak, böylece ücret eşitsizliği azalacaktı. Sonuç olarak, küreselleşmenin yalnızca emek gücü gelirlerini sermaye gelirlerine göre artırması beklenmiyor, aynı zamanda vasıfsız işçilerin ücretlerini de vasıflı emek gücünün içerdiği beşeri sermayenin getirisine oranla artıracığı düşünülüyordu.

B. Deneyim

Hızlı bütünleşmenin gelişmekte olan ülkeler için fiilen ne sonuçlar yarattığı konusu literatürde bugüne kadar fazla incelenmedi. Bu konuyu ilk kez 1997 tarihli *Trade and Development Report*'umuzda (Ticaret ve Kalkınma Raporu) ele aldık. Bu raporda küreselleşmenin yoksul ülkeler ve bu ülkelerin çalışanları üzerindeki etkisi değerlendirildi. Bunun 1998 ve 1999'daki Ticaret ve Kalkınma Raporlarındaki, temel mekanizmaları ele alan analizler izledi. Burada size bulgularımızın sentezini aktarmayı ve üçüncü dünyada karşımıza çıkan kimi çelişkileri çözebilmenin yollarını tartışmayı amaçlıyorum.

Deneyim küreselleşmenin etkileriyle ilgili iyimserliğin büyük ölçüde dayanaksız bir inançtan kaynaklandığını gösteriyor. 1980'lerin başlarından bu yana dünya ekonomisinde

Yılmaz
Akyüz*

1980'lerin başlarından bu yana dünya ekonomisinde görülen en belirgin özellik eşitsizliğin artması ve büyümenin yavaşlamasıdır.

¹ Bu metin Manitesse tarafından Floransa'da 18-19 Mart 2000 tarihinde düzenlenen Yeni Binyılda Yeni Kurallar konulu toplantıda yapılan konuşmaya dayanmaktadır. Orijinal metin İngilizce olup Neşe Nur Domaniç tarafından dilimize çevrilmiştir. Makalede belirtilen görüşlerle, kullanılan nitelendirmeler ve terminoloji yazara aittir, UNCTAD'ın görüşlerini bütünüyle yansıtmayabilir. Birleşmiş Milletler, Cenevre Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Küreselleşme ve Kalkınma Stratejileri Bölümü Direktörü.

görülen en belirgin özellik eşitsizliğin artması ve büyümenin yavaşlamasıdır. Bu dönemde Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki gelir uçurumu açılmıştır. Afrika'da son otuz yıldır gözlenen süreç devam etmiş ve kişi başına düşen ortalama gelir gelişmiş sanayi ülkelerindeki düzeyin yalnızca yüzde 7'sine kadar inmiştir. Latin Amerika'da çok daha hızlı bir değişim olmuş, kişi başına düşen ortalama gelir, 1970'lerin sonunda Kuzey ülkelerindeki düzeyin üçte biriyken, günümüzde dörtte birine düşmüştür. Sadece Doğu Asya mucizesi diye adlandırılan bir kaç ülkede Kuzey'i yakalamaya yetecek ölçüde hızlı büyüme gerçekleştirilebilmiştir. Ancak, bu ekonomiler zenginler kulübüne katılırken arkadan fazla gelen olmamış, sadece bir iki gelişmekte olan ülke onların yerini doldurabilmiştir. Çok fakir ve çok zengin ülkeler arasında bulunan orta tabaka ülkeler sayısı bugün 1970'lere göre çok daha azdır. Çin dışarıda bırakıldığında, Kuzey ve Güney arasındaki gelir farkı bugün çok daha büyüktür ve Asya krizinden sonra bu fark daha da büyümüştür.

Ülkeler arasındaki kutuplaşmaya ülkeler içindeki gelir eşitsizliğinin artışı eşlik etmiştir. 1980'lerin başından itibaren en zengin yüzde 20'yi oluşturan nüfusun milli gelirdeki payı neredeyse her yerde, hemen hemen savaş sonrasındaki olumlu eğilimi tersine çevirecek ölçüde artmıştır. Bugün gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlasında en zengin yüzde 20, ulusal gelirin yüzde 50'sinin üzerinde gelir elde etmekte, kalan gelir ise nüfusun yüzde 80'i arasında paylaşılmaktadır. En altta yer alanlar yaşam standartlarında gerçek bir iyileşme sağlayamamış ve hatta gelirlerinde mutlak düşüşlerle karşılaşmışlardır. Çoğu ülkede en yoksul yüzde 20'lik dilimin kişi başına elde ettiği gelir ortalama olarak en zengin yüzde 20'nin gelirin 15'de biri kadardır. Fakat en zengin yüzde 20'nin payındaki artış, hemen hemen her yerde orta sınıfın payının düşmesiyle ilintilidir. Kısaca, orta sınıfın yok olmaya başlaması çoğu ülkede gelir dağılımının en önemli özelliklerinden biri olmuştur.

Gelir dağılımında bozulma eğilimi kalkınma ve sanayileşmede hem çok başarılı hem de başarısız sayılan gelişmekte olan ülkelere de açıkça görülmektedir. Bozulma sadece ithal ikamesi politikaları izleyen ülkelerde değil ihracata öncelik veren ülkelere de göz-

lenmektedir. Doğu Asya'da hem öncü-grup sanayileşmekte olan ülkelerde (ÖSÜ) (Kore, Hong Kong, Singapur ve Tayvan), hem de bunları izleyen ikinci-grup ülkelerde (İSÜ) (Malezya, Tayland ve Endonezya) son yirmi yıl boyunca farklı ölçülerde de olsa, eşitsizlik artmıştır. Tayvan ve Kore dışında kalan Doğu Asya ülkelerindeki eşitsizlik, günümüzde diğer gelişmekte olan ülkeler kadar ya da onlardan daha yüksektir. Latin Amerika'da 1980'lerin başındaki borç krizi ve ekonomik yavaşlama gelir dağılımının daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Bunu izleyen iyileşme durumu tersine çevirmekte başarısız olmuştur. Afrika'da kırsal kesimlerde eşitsizlik yaygınlığını korumaktadır.

Bu eğilimlerin temelinde hızlı liberalizasyonun olanak verdiği, belirli gelir grupları lehine çalışarak eşitsizliğin artmasına yol açan ortak bir dizi etken bulunmaktadır:

- İktisadi ana kulvardaki tahminlerin tersine, gelişmekte olan çoğu ülkede, son yirmi yıldır sanayileşmiş ülkelerle olan ücret farklılıkları artmış ve bu artış her türlü vasıf düzeyi için geçerli olmuştur. Gerçek ücretler ya mutlak olarak düşmüş (1980'lerde Latin Amerika'da ve Afrika'nın çoğu bölgesinde olduğu gibi) ya da gelişmiş ülkelere daha az artmıştır (Güney Asya'daki bir çok ülkede olduğu gibi). Bunun tek istisnası ÖSÜ'lerdir; bu ülkelerde imalat sektöründeki ücretler oldukça hızlı bir biçimde Kuzey'dekilere yaklaşmıştır. Ancak bu trend bölgede mali krizin patlak vermesiyle aksamış görünmektedir.

- Vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki eşitsizliğin artması yalnızca Kuzey'e ilişkin bir sorun değildir. Bu küresel bir olgu haline gelmektedir. Hızlı ticaret liberalizasyonuna giden gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tümünde ücret eşitsizliği artmıştır. Çoğu durumda bu, vasıflı işçilerin sanayi alanındaki istihdamında azalma bağlamında gerçekleşmiş ve bu işçilerin gerçek ücretlerinde, Latin Amerika'da yüzde 20'ye, Afrika'da yüzde 30'a varan düşüşler kaydedilmiştir.

- Emek gücüyle karşılaştırıldığında kazanan sermaye olmuş ve kar payları her yerde artmıştır. Bugün gelişmekte olan her 5 ülkeden 4'ünde imalat sektöründeki katma değerde ücretlerin payı 1970'lerdeki ve 1980 başlarındaki düzeylerin çok altındadır. Kuzey'de ise kar oranları artarak dikkat çekici

Çin dışarıda bırakıldığında, Kuzey ve Güney arasındaki gelir farkı bugün çok daha büyüktür ve Asya krizinden sonra bu fark daha da büyümüştür. Ülkeler arasındaki kutuplaşmaya ülkeler içindeki gelir eşitsizliğinin artışı eşlik etmiştir.

bir eşitleme eğilimi göstermiştir. G-7 ülkelerinde özel sektörde sermayenin getiri oranı 1980'lerin başlarında yüzde 12.5'ten, 1990'ların ortalarında yüzde 16'ya yükselmiştir. Bu verimliliğin artışından çok ücretlerin payındaki düşüşü yansıtmaktadır.

- Finansal liberalizasyon kamusal ve özel borçların hızla artmasında önemli bir rol oynamıştır. Uluslararası sermaye hareketlerindeki patlama ve reel faiz oranlarındaki artış sonucu yeni bir küresel rantiyeye sınıfı ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin bazılarında rant gelirinin milli gelir içindeki payı yüzde 15'i aşmıştır. Bu ülkelerde çoğunlukla servetin giderek daha az elde toplanması ve finansal gelirleri kollayan vergi uygulamaları nedeniyle, devlet borçlarının servisi, gelirin yoksuldan alınarak zenginlere dağıtılması anlamına gelmekte ve bunun gelir dağılımını, enflasyondan daha fazla bozduğu görülmektedir. Hem Kuzey'de hem de Güney'de karlardaki artışın önemli bir bölümü artan faiz ödemelerince soğurulmuştur.

- Tarım fiyatlarının liberalizasyonu, özellikle Afrika'da gözlemlendiği gibi, kentler lehine olduğu söylenen gelir dağılımını değiştirmemiş, çiftçilerin gelirlerini artırmamıştır. Reformları hayata geçiren çoğu ülkede tarımsal üretim ve ihracatta beklenen gelişmeler gerçekleşmemiş ve tarım ürünlerinin üretici fiyatları ihraç fiyatlarının çok altında kalmaya devam etmiştir. Liberalizasyondan çiftçilerden çok piyasalara egemen birkaç tüccar yararlanmıştı.

C. Nedenler: Asimetrliler ve Güç Dengesizlikleri

Şüphesiz bu gelişmeler altında yatan nedenler ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Ancak hem küresel hem de ulusal düzeydeki politikarlardan kaynaklanan birkaç ortak etken, çoğu ülkede büyümenin yavaşlamasının ve bölüşümün bozulmasının temel nedeni olarak belirlenebilir:

- İmalat sektöründe reel ücretlerin düşüşü çoğunlukla uzun süre ithal-ikameci politikalar uygulandıktan sonra ithalatta hızla liberalizasyonuna gidilmesiyle ilişkilidir. Böylece ülkelerde, geçmişte izlenen politikaların, etkin, rekabet gücü olan sanayiler oluşturmadaki başarısızlığı liberalizasyonu getirmiş ve ücret eşitsizliği düşen reel ücretler bağla-

mında artmıştır. Liberalizasyonun, başarılı bir sınai ve ticari politika uygulamasının ardından geldiği, koruma ve desteklemenin artık bunlara gereksinim olmadığı için kaldırıldığı ülkelerde ise, üretimde, ücret düzeyinde ya da ücret farklılıklarında çok az olumsuz etki görülmüştür. Son krize kadar Doğu Asya'daki durum buydu ve bu ülkeler küresel ticari sistemle bütünleşme çabalarını yoğunlaştırdıkça sınai üretimleri, istihdam, üretkenlik ve reel ücretleri hızla yükselmişti. Ancak, bugün, Doğu Asya'daki ülkelerin geçmişte başarılı bir şekilde uyguladıkları politikaları kullanma olanağı, WTO'nun (Dünya Ticaret Örgütü) getirdiği kısıtlamalar nedeniyle hayli daralmıştır.

- İhracata gereğinden fazla bağımlı kalınması ve gelişmekte olan ülkeler arasında hızla artan rekabet de çalışma koşullarının kötüleşmesinin bir diğer nedenidir. Bu ülkeler Kuzey'deki durgun ve korunan piyasalarda birbirleriyle kıran kırana rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar. A.B.D.'nin 1990'lardaki hızlı büyüme performansına rağmen, son yirmi yıldır sanayileşmiş ülkelerdeki ortalama büyüme 1960'lar ve 1970'lere göre yüzde 2 daha yavaş olmuştur. Üstelik, gelişmekte olan ülkelerin rekabet edebilecekleri sektörler, örneğin ayakkabı, tekstil ve giyim gibi emek yoğun imalat sektörü sanayileşmiş ülkelerde korunmaya devam etmektedir. Güvenlik, sağlık ve teknik standartlar adı altında yeni korumacılık önlemleri oluşturulmakta, WTO'nun anti-damping kuralları suistimal edilmektedir. Bunlar, üçüncü dünya ülkelerinin ihracat fiyatlarında düşüşlere ve ticaret hadleri kayıplarına yol açmakta, ödemeler dengesi sorunlarının ortaya çıkmasında önemli roller oynayabilmektedir.

- Uluslararası sermaye hareketlerinin hızlı liberalizasyonu ve artan hareket serbestliği sermayenin artık savaş sonrasındaki herhangi bir döneme göre çok daha fazla (çıkış) kaçış seçeneğine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu yalnızca finansal sermaye için geçerli değildir; dolaysız yabancı sermaye (DYS) de başıboş hale gelmiştir. Artan kaçış seçeneği hükümetlerin sermayeyi disipline etme kabiliyetini azaltmıştır. Küresel emek gücü arzındaki fazlalık göz önüne alındığında, bu gelişme pazarlık gücünü ve gelir dağılımını sermayenin lehine çevirmiştir. Emek gelirinin Ku-

Finansal gelirleri kollayan vergi uygulamaları nedeniyle, devlet borçlarının servisi, gelirin yoksuldan alınarak zenginlere dağıtılması anlamına gelmekte ve bunun gelir dağılımını, enflasyondan daha fazla bozduğu görülmektedir.

zey'deki görelî düşüşü, Güney'deki emek gücüyle rekabeti nedeniyle değil, büyük ölçüde daha fazla kaçış seçeneğine sahip olan sermayenin artan pazarlık gücü nedeniyleledir.

• Sermaye akışlarının ve döviz kurlarının istikrarsızlığı da istihdam ve ücretlerdeki olumsuz eğilimi kötüleştirmektedir. Bu istikrarsızlık sanayide riski artırarak yatırımları ve iş alanı yaratılmasını güçleştirmektedir. Ayrıca, finansal sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı genişleme-kriz-iyileşme döngüleri ortalama reel ücretleri ve istihdamı düşürmekte ve gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır. Sermaye girişlerindeki ani bir yükselme, döviz kurlarını ve ödemeler dengesini sürdürülebilir düzeylerinden önemli ölçüde saptırarak, reel ücretleri suni biçimde yukarı çekebilmektedir. Genişleme döneminde paranın değer kazanması nedeniyle rekabet gücünün kaybedilmesi, imalat sanayiinde istihdamın düşmesine yol açmakta, hizmet sektöründe artış kaydedilmesine rağmen, toplam istihdamda fazla bir artış sağlanamamaktadır. Spekülatif balon patlayıp sermaye hareketleri tersine döndüğünde, döviz kurları baskı altına girmekte ve oluşan kriz ve ekonomik daralma üretim ve istihdamda ciddi düşüşlere yol açmaktadır. Çok defa krizin maliyeti, başta sermaye girdilerinin sağladığı ilave büyümenin getirdiği kazançları aşmaktadır. Bu özellikle emek gücü için söz konusudur; emek gücü genişleme aşamasında elde ettiği kazançlardan çok daha fazlasını yalnızca reel ücretlerdeki düşüş nedeniyle değil, aynı zamanda işsizliğin artmasıyla da kaybetmektedir. Sonuçta, ücret ve istihdam açısından durum, genişleme öncesi döneme göre çok daha kötüleşebilmektedir. Bu olgu hem Latin Amerika hem de Doğu Asya krizlerinde açıkça gözlenmiştir.

Bu sorunların ortaya çıkmasının nedeni, büyük ölçüde küreselleşmenin siyasal ve ekonomik anlamda güçlü olanların çıkarları tarafından yönlendirilen iradi bir süreç olmasıdır. Bu güçler başta A.B.D. ve bir ölçüde de AB olmak üzere büyük sanayileşmiş devletler ve bu ülkelerdeki çokuluslu şirketlerdir. Küreselleşme sürecindeki dengesizlik, uluslararası finansman hareketlerinin ticaret ve yatırımların önüne geçmiş olmasında ve işgücü dolaşımının entegrasyon sürecinden neredeyse bütünüyle dışlanmasında açık bir biçimde görülmektedir. Fakat daha da önemlisi, bütün-

leşme mimarlarının tümünün, gelişmekte olan ülkelerin kaygılarını çoğunlukla ya göz ardı etmiş ya da küçümsemiş olmalarıdır. Finansal alandaki uluslararası politikalar esas olarak borç verenleri değil borçluları disipline etmek için tasarlanmıştır. Borçlu ülkeler, gelişmiş ülkelerin ulusal icra iflas yasalarındaki en temel haklardan mahrum edilmiştir. Dış ticaretteki asimetriklerin ve güç dengesizliklerinin en önemli göstergesi, sanayileşmiş ülkelere, üçüncü dünya ülkelerinin rekabet edebileceği piyasalara girişi zorlaştırırken kendi rekabet güçleri yüksek olan mal ve hizmet piyasalarını liberalleştirme için olağanüstü çaba göstermelerinde gözlenmektedir. DYS yatırımları konusunda uluslararası bir çerçeve oluşturulması, finansal hizmetlerin serbestleştirilmesi, taşımacılık ve telekomünikasyon sektörünün uluslararası rekabete açılması gibi alanlarda sarf edilen çabalar genelde bu amaca yöneliktir.

D. Ne Yapılmalı?

Teknik anlamda, böylesi dengesizlikleri ve asimetrikleri ortadan kaldırmak ve geliştirmekte olan ülkelerin karşılaştığı global koşulları iyileştirmek için uygulanması gereken politikaların neler olduğunu tasavvur etmek güç değildir:

• *Piyasalara Giriş:* Kuzey'deki korunan çok sayıda piyasada, gelişmekte olan ülkelere rekabet avantajına sahip olduğu ya da bunu elde edebileceği yönünde güçlü göstergeler bulunmaktadır. UNCTAD'ın tahminleri, üçüncü dünya ülkelerinin bu piyasalarda büyük meblağlara varan bir ek ihracat geliri potansiyeli bulunduğunu vurgulamaktadır. Düşük teknolojiyle üretilen, emek-yoğun ve doğal kaynaklara dayalı çok sayıda malda kısa bir süre içinde fazladan 700 milyar dolarlık yıllık ihracat geliri elde edilebileceği tahmin edilmektedir. Böyle bir ek ihracat, Güney'deki imalat sektöründe yüzde 50'den fazla bir istihdam artışı anlamına gelebilir. Bu meblağ, üçüncü dünya ülkelerinin son on yılda ortalama olarak sağladıkları, sıcak para da dahil, net dış yabancı sermayenin dört, beş katına ulaşmaktadır.

• *Özel ve farklılaştırılmış bir muamele:* İkinci olarak gelişmekte olan ülkelere dış ticaret ve dış ticaretle ilişkili politikaların tasarlanması ve uygulamasında daha fazla esnek-

Dış ticaretteki asimetriklerin ve güç dengesizliklerinin en önemli göstergesi, sanayileşmiş ülkelerin, üçüncü dünya ülkelerinin rekabet edebileceği piyasalara girişi zorlaştırırken kendi rekabet güçleri yüksek olan mal ve hizmet piyasalarını liberalleştirme için olağanüstü çaba göstermelerindedir.

lik sağlanabilir. İhracatın doğrudan desteklenerek teşvik edilmesi olanakları, ihracata dayalı başarılı bir sanayileşme sağlamış Doğu Asya'lı ÖSÜ'lerden bu yana hayli daralmıştır. Ancak, dünyanın en zengin ülkelerinin 40 yıldır uyguladıkları politikaları terk etmeyerek hala kendi ülkelerinde tarım üreticilerini desteklemeye devam etmeleri ve bunun için büyük miktarlarda kaynak harcamaları, üçüncü dünya ülkelerinin benzer politikaları sanayide uygulayabilmeleri için gerekli meşruiyeti sağlamaktadır. Aynı şekilde sanayileşmiş ülkelerin yine 40 yılı aşkın bir süredir tekstil gibi rekabet gücü düşük kesimleri uluslararası serbest ticaretin dışında bırakması, yine üçüncü dünyanın henüz gelişkinlik ya da çocukluk çağındaki sektörlerini korumaları için gerekli argümanları yeterince sağlamaktadır. Bu tür politikaların bir çok ülkede geçmişte yanlış olarak uygulanmış olması, üçüncü dünya ülkelerinin bu alanlardaki politika seçeneklerini daraltmak için geçerli bir neden olamaz. Bu politikalara olanak vermek için WTO' da özel ve farklı muamele normlarının (Special and Differential Treatment) bir sözleşme yükümlülüğü çerçevesinde düzenlenmesi gerekmektedir.

• *Uluslararası sermaye hareketlerinin denetlenmesi:* Bu önlem yalnızca mali istikrarın sağlanması için değil, aynı zamanda sermayenin daha etkin olarak disipline edilmesi ve emek ile sermaye arasındaki dengesizliğin giderilmesi için de gereklidir.

• *Uluslararası işgücü dolaşımı:* Sermayenin kaçış şansı ve hareket serbestliği dikkate alınarak, üretim faktörleri olarak emek ve sermaye arasındaki asimetrisinin kaldırılması, sermaye karşısında emeğin konumunun güçlendirilmesi için zorunludur. Bu özellikle vasıfsız emek gücü için geçerlidir, çünkü mevcut uygulamalarda vasıflı emek gücünün dolaşım serbestisi daha fazladır. WTO' da işgücü ile ilgili hizmetlerde dış ticaret diye anılan düzenlemeler, hukuk hizmetleri, muhasebe ve enformasyon hizmetleri gibi çokuluslu şirketlerin çıkarlarını kollamakta ve daha çok vasıflı işçilere yarar sağlamakta, örneğin inşaat hizmetleri gibi alanlar dışlanmaktadır. İşçilerin uluslararası dolaşım serbestliği konusu, emek ve sermaye arasında simetrisinin sağlanabilmesi için, uluslararası göç konusundan ayrılmak ve sermayeyle aynı düzeyde ele

alınmak zorundadır. Yabancı şirketlere bir ülkedeki iş alanlarına girip çıkmakta sağlanan özgürlüğün, yabancı işçilere işgücü piyasasına girip çıkmakta sağlanması bu dengesizliğin giderilmesi için gereklidir.

• *Sanayileşmiş ülkelerde daha hızlı büyüme ve tam istihdam politikalarına dönüş:* Emek ve sermaye hareketlerine yönelik düzenlemeler dünya işgücü piyasalarında arz fazlası olduğu sürece gelir dağılımındaki ücret aleyhine küresel baskıları ortadan kaldırmayacaktır. Emek ve sermaye arasındaki dengeyi değiştirmek için tam istihdam politikalarına dönmek şarttır. Emek piyasalarındaki esnekliğin artırılması belirli bir ölçüye kadar buna eşlik edebilir. Ancak, eğer tam istihdam politikasının bir parçası olarak düzenlenmezse, daha fazla esneklik, gelirin emekten sermayeye aktarılmasına, ücret-sermaye dengesizliğinin daha da artmasına yol açacaktır.

Ancak bu tür politikalara dönülmesinin önünde ciddi zorluklar bulunmaktadır, çünkü bu konular siyasal güç dengesine ve çıkar çatışmasına tabidir. Bu anlamda, uluslararası alanda çözümlenmesi gereken en önemli konu, küresel ekonominin hakça ve demokratik olarak yönlendirilmesi ve yönetimidir. Bu IMF, Dünya Bankası ve WTO gibi uluslararası kuruluşların reformunu da içerir. Demokratikleşme sadece bir Kuzey-Güney sorunu değil, az sayıda büyük ekonomik gücün hegemonyasına son verme sorunudur. Sanayileşmiş ülkeler grubu içinde yer alan bir çok küçük ülkenin dünya ekonomik sorunları konusundaki söz hakları bugün Çin ve Hindistan gibi ülkelerden daha fazla olmadığı halde bunların çıkarları büyük ülkelerle çakışmaktadır. Ancak MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) konusunda OECD içindeki anlaşmazlıklar, tarım ve genetik uyarlamalı gıdalar konusunda WTO' da gözlenen tartışmalar, bunun her zaman doğru olmadığını, sanayileşmiş ülkeler arasında da önemli çıkar çekişmeleri olduğunu göstermektedir.

E. Politik Özerklik ve Ulusal Politikalar

Bugün, gelişmekte olan ülkelerin iktisat politika özerkliği, son yarım yüzyılda ulaşılan en düşük düzeyindedir. Özerkliğin kaybedilmesinin üç temel nedeni vardır. Birincisi, liberalizasyon ve küresel bütünleşme, piyasaların hükümetler üzerindeki sistemli baskılarını ar-

Uluslararası alanda çözümlenmesi gereken en önemli konu, küresel ekonominin hakça ve demokratik olarak yönlendirilmesi ve yönetimidir. Bu IMF, Dünya Bankası ve WTO gibi uluslararası kuruluşların reformunu da içerir.

tırmıştır. Bu durum en çok finansal konularda göze çarpmaktadır. Devlet politikaları, finans sermayenin artan kaçış seçeneği nedeniyle bir çok yönden rantiyeye çıkarlarının tutsağı haline gelmiştir. Bu piyasaların hükümet politikaları üzerine getirdiği disiplin, daha hızlı büyüme, daha adil gelir dağılımına, yeni iş alanları açılmasına yönelik bir disiplin değildir. İkinci-si, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan politikalar aynı zamanda büyük gelişmiş ülkelerin baskısı altındadır. Bu özellikle dış ticaret ve sermaye hareketleri alanında geçerlidir. Son olarak, gelişmekte olan ülkeler WTO çerçevesinde üstlendikleri taahhütler nedeniyle artık bazı politik araçlarını gerektiği gibi kullanma serbestisini yitirmişlerdir.

Bu kısıtlara rağmen, hem finansman hem de ticaret konularında, etkin olarak kullanılabilir politikalar alanı, fiilen kullanılan alandan hayli geniştir. Örneğin finansal alanda, gelişmekte olan ülkeleri kendi finans piyasalarını açmaya zorlayacak herhangi bir uluslararası düzenleme ve taahhüt bulunmamaktadır. Gerçekten Güney'de bu alandaki uygulamalar önemli farklılıklar göstermektedir. Hindistan ve Çin uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine çok yavaş ve dikkatli bir biçimde yaklaşırken, Latin Amerika'daki bir çok ülke sermaye hesabını ve finans sektörünü hızla açmıştır. Malezya ve Tayland'ın finansal kriz karşısında uyguladıkları politikalar arasındaki bir kıyaslama, politika seçeneklerinin kriz koşullarında bile genel olarak sanıldığı kadar kısıtlı olmadığını göstermektedir. Ticaret alanında, çok yoksul ülkeler WTO rejiminin sınırları içinde bile sanayilerini geliştirmek için teşvik ve diğer araçları kullanmak olanağına sahiptirler. Aynı şekilde, çoğu Latin Amerika ülkesi WTO'da taahhüt ettiklerinden çok daha düşük gümrük tarifeleri uygulamaktadırlar.

Öyle görünüyor ki, mevcut küresel düzenlemelerin ve baskıların kısıtlamaları içinde bile, büyümeyi hızlandırmak ve daha adil bir gelir dağılımı sağlamak için etkin ulusal politikalar geliştirmek mümkündür. Güney'i en fazla zorlayan temel politika, artan karları ve ücret-dışı diğer gelirleri, kitlelerin yaşam standartlarını yükseltecek bir biçimde yatırıma dönüştürmektir. Bunun başarılması sadece başlangıçtaki eşitsizlikleri daha meşru hale getirmekle kalmayacak aynı zamanda eşit-

sizliklerin giderek azalmasını da sağlayacaktır. Bunun yapılabilmesi için bazı gerçeklerin kabul edilmesi, safsataların bir tarafa bırakılması gerekmektedir. Öncelikle, küreselleşmenin ve uluslararası piyasa sisteminin, gelişmekte olan ülkeleri otomatik olarak gelişmiş ülkelerin gelir düzeylerine yaklaştırabilecek etkenler yaratmadığını kabul etmek, ekonomi biliminde bunu öne süren ciddi bir kuram olmadığını anlamak gerekir. Aynı şekilde, büyümenin eşitsizliği kendiliğinden azaltmayacağı, Doğu Asya'da çok hızlı büyüyen ekonomilerde bile gelir dağılımı konusunda sıkıntılarla karşılaşıldığını hatırlamak gerekir.

Başarılı sanayileşme deneyimlerden çıkarılacak dersler bu zorlukların nasıl giderilebileceği konusunda önemli ipuçları vermektedir. Özellikle Doğu Asya'da ÖSÜ kalkınma deneyimindeki çeşitli evreler, hükümet politikalarının, hızlı büyümeyi gelir dağılımı hedefleriyle uyumlulaştırmakta önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Kalkınmak ve Kuzey'i yakalamak konusundaki boş söylemleri gerçekçi bir politik gündeme dönüştürmek için, kapitalist ekonomilerin dinamik unsurlarının kavranması ve sıhhatli bir şekilde yönlendirilmesi gerekir. Geç sanayileşen başarılı ülkeleri geride kalan diğer gelişmekte olan ülkelere ayıran en önemli unsurlardan biri, yüksek bir yatırım güdüsü ve tasarruf eğilimi olan dinamik bir kapitalist sınıfın varlığıdır. Bu sınıf kendiliğinden oluşmamış, büyük ölçüde izlenen politikalarla yaratılmış ve yönlendirilmiştir. Bu başarılı deneyimler, özellikle ÖSÜ'lerin deneyimi, büyümeyi hızlandırmak için sermaye ve karların yöneltmesinin gerektiğini, bu amaçla uygulanan politikaların aynı zamanda gelir dağılımını yönlendirmekte de kullanılabilirliğini göstermektedir. Bütün bu alanlarda etkin bir ulusal politika uygulayabilmek için de global ekonomi ile bütünleşmenin iyi ayarlanması, iç dinamikleri destekleyecek şekilde kullanılması gerekmektedir:

- *Sermaye ve karların yönetim ve yönlendirilmesi:* Küresel rekabetin artması, güçlü ve dinamik bir kar-yatırım ilişkisini kendiliğinden ortaya çıkarmaz. Bunun için siyasal istikrar ve güvenli mülkiyet hakları gibi belirli temel koşullar gerekli olmakla birlikte yeterli değildir.

Özel şirketlerin karlarını yatırarak verim-

Mevcut küresel düzenlemelerin ve baskıların kısıtlamaları içinde bile, büyümeyi hızlandırmak ve daha adil bir gelir dağılımı sağlamak için etkin ulusal politikalar geliştirmek mümkündür.

liliği artırmayı, kapasite yaratmasını ve yeni iş alanları açmasını teşvik edecek politikaların aktif bir biçimde izlenmesi kaçınılmazdır. Bu konuda vergiler yanında finansmana, ticarete ve rekabete ilişkin politika araçları önemli sektörlerdeki karlılığı ve yatırımları artırmaya yardımcı olabilir. Servet birikiminin üretken olmayan kanallarının tıkanması ve lüks tüketimin cezalandırılması çoğunlukla böylesi bir stratejinin önemli bileşenlerindedir.

• *Gelir dağılımını yönetimi:* Güney'de daha fazla eşitlik sağlayacak güçlere ağırlık kazandırmanın zorunlu koşulu işgücü arz fazlasının hızla soğurulmasıdır. Bu fazla kırsal

da vergi politikaları, şirket karlarının yeniden yatırılmasında ve lüks tüketimin kısıtlanmasında önemli bir rol oynayabilir. Bu yalnızca yatırımları ve iş alanları açılmasını hızlandırmaya hizmet etmekle kalmayacak, aynı zamanda kişisel gelir eşitsizliklerini de azaltacaktır.

Ücretlerin kısmen karlara bağlanması ve karlardan işçilere pay aktarılması, bazı Doğu Asya ülkelerinde olduğu gibi, kar-yatırım ilişkisini çevreleyen sosyal dokunun da güçlenmesine yardımcı olabilir.

• *Küresel ekonomi ile bütünleşmenin ayarlanması:* DYS de dahil olmak üzere dış ticaret ve sermaye piyasaları aracılığıyla dışsal

alındaysa, arazi reformu, tarım politikaları ve kamu yatırımları gibi politikalar, bu tür ekonomilerdeki büyüme sürecine özgü eşitsizlik artışını denetim altına alabilir. Ancak asıl sıkıntı arz fazlası kentlere kaydığında ortaya çıkmaktadır. Ülkeler kalkınmanın ilk evrelerinden ileri doğru yol aldıkça, reel ücretlerdeki artışların sürdürülmesi, teknolojik ilerlemeyi ve verim artışını sağlayacak sanayi politikalarına bağlıdır. Bu aşamada eğitilmiş emek gücü arzının artması, daha geniş ücret farklılıklarına yol açan vasıflı işçi kıtlığının engellenmesi için özellikle önemlidir. Burada

ekonomiyle daha yakın bağlar kurularak yatırımların niteliği, niceliği artırılabilir. Fakat bu dışsal bağlantılar, sermaye birikimi ve teknolojik gelişme sağlayarak gelişmesi gereken ulusal güçlerin yerini almamalı, onları takviye etmelidir. Bu da dünya ekonomisiyle bütünleşmede aşamalı ve ihtiyatlı bir yol izlemeyi gerektirir. Bu bütünleşme süreci, ülkenin ekonomik kalkınma düzeyine ve kurumsal kapasitesine göre şekillendirildiği titiz bir yönetimle olanaklıdır. Böylesi bir strateji geçen on yılda kimi ülkelere benimsenen hızlı liberalizasyonla taban tabana zıttır.

Geç sanayileşen başarılı ülkeleri geride kalan diğer gelişmekte olan ülkelere ayıran en önemli unsurlardan biri, yüksek bir yatırım güdüsü ve tasarruf eğilimi olan dinamik bir kapitalist sınıfın varlığıdır. Bu sınıf kendiliğinden oluşmamış, büyük ölçüde izlenen politikalarla yaratılmış ve yönlendirilmiştir.

Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor?

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle son 20 yılda, dünya ekonomisindeki birleşim (integration) ve bağımlaşma (interdependence) tarihte görülmemiş boyutlara ulaştı. Bir ülkede ortaya çıkan önemli bir ekonomik gelişme sermaye hareketleri ve dış ticaret yolu ile kısa bir sürede diğer ülkelere yayılıyor. Son 30 yılda, özel sermaye hareketleri dünya milli gelirinin yüzde 2'sinden yüzde 15'ine ulaştı (Gelişmekte olan ülkelerde bu oran yüzde 0.5'den yüzde 6'ya çıktı). Son 50 yılda, dünya ihracatının dünya gelirine oranı üç misli artarak yüzde 24'e çıktı. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmı, farklı derecelerde de olsa, bu gelişmeye katıldılar.

Bu derece bağımlaşmış bir dünyada ekonomik gelişmeleri neler belirliyor?

Teknoloji (özellikle telekomünikasyon ve ulaştırma hizmetlerinin kolaylaşması ve ucuzlaması) ve ekonomi dışı faktörlerin (savaş, ekonomik abluka) oynadığı rol önemli. Dünyanın bir ucundaki ekonomik gelişmelerden tedirgin olup milyarlarca doları bir kaç dakika içinde dünyanın öteki ucundaki bir ülkeye transfer etmek mümkün. Bu transferlerin sermayenin hem çıktığı hem de girdiği ülkelerde önemli etkileri oluyor. Taze meyva, sebze, ve deniz ürünleri Afrika'daki üreticiden Avrupa'daki tüketiciye aynı günde ulaştırılabilir. Eylül 2001'de New York ve Washington'a yapılan saldırının bir-iki gün içinde Amerikan ekonomisini ve bir-iki hafta içinde de sermaye/ticaret hareketleri yolu ile dünya ekonomisini nasıl etkilediğini gördük. Irak'a uygulanan ekonomik abluka sadece Irak ekonomisini değil Irak'la ticari ilişkide bulunan diğer ekonomileri de önemli bir şekilde etkiliyor. Ablukanın Türkiye'ye maliyetinin 42 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor.

Teknolojik ve ekonomi dışı faktörler önemli, fakat ekonomik gelişmeleri belirleyen temel faktör ülkelerin tek tek veya grup halinde izledikleri ekonomik politikalar. 1990'larda, Japonya'nın izlediği yanlış para ve maliye politikaları kendi ekonomisini durgunluğa sokarken ticaret ve sermaye ilişkisinde bulunduğu ülkeleri de büyük ölçüde etkiledi. Petrol üreten ülkelerin bu kritik malın üretimini değiştirerek fiyatını etkilemeleri

dünya ekonomisinde büyük dalgalanmalara yol açıyor. Gelişmiş ülkelerin enflasyonu yavaşlatmak için faiz hadlerini artırmaları dünya piyasalarında sermaye hareketlerinin yönünü değiştiriyor ve gelişmekte olan ülkelere faiz yükünü arttırarak mali zorluklara yol açıyor. Doğu Asya ülkelerinin 1990'larda gerekli kurumsal tedbirleri almadan ödemeler dengesinin sermaye hesabını açmalarının sonuçlarını 1997 Doğu Asya krizinde gördük. 1997'de, devalüasyon beklentileri ile Tayland'da başlayan sermaye kaçışı kısa sürede, büyük ekonomik tahribat yaparak, Doğu Asya'ya ve giderek diğer ülkelere yayıldı.

Dünya ekonomisini etkileyen bazı ekonomik kararlar kolektif bir şekilde G-7 (ABD, Japonya, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Kanada'da oluşan gelişmiş ülkeler grubu) çerçevesinde, Avrupa Birliği (AB) ve uluslararası kuruluşlar aracılığı ile alınıyor ve uygulanıyor. Belirli aralıklarla yapılan G-7 toplantılarının amaçlarından biri de sanayileşmiş ülkelerin ekonomik politikalarını koordine edip ekonomik dalgalanmaların etkisini azaltmak. Bu koordinasyonun iyi bir örneğini Eylül saldırısından sonra gördük. Saldırının yaratacağı durgunluğu hafifletmek için bu ülkeler faiz hadlerini hep birlikte indirdiler. 1999'da Euro'nun dolar karşısında düşüşünü frenlemek için AB ve ABD kur piyasalarına birlikte müdahale ettiler. Bu müdahale sadece gelişmiş ülkeleri değil, gelişmekte olan ülkeleri de olumlu yönde etkiledi.

Ekonomi alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların en önemlileri IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü. IMF ödemeler dengesi zorlukları ile karşılaşan ülkelere acil yardım niteliğinde kısa vadeli kredi, Dünya Bankası ise üye ülkelerin hükümetlerine uzun vadeli kalkınma kredisi veren bir kuruluş. Dünya Ticaret Örgütü'nün görevi uluslararası ticaret anlaşmalarının uygulanmasına ve yeni anlaşmaların yapılmasına yardımcı olmak. Üye ülkelerden bazılarının ödemeler dengesi zorlukları ile karşılaşmaları, bazılarının daha hızlı büyüyebilmek için gerekli yatırımları karşılayacak tasarrufa sahip olmamaları ve bazılarında ise uluslararası ticareti teşvik edecek düzenlemelerin zayıf ol-

Fahrettin Yağcı*

Dünya ekonomisini etkileyen bazı ekonomik kararlar kolektif bir şekilde G-7 çerçevesinde, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlar aracılığı ile alınıyor ve uygulanıyor.

* Dünya Bankası, Lead Economist Boğaziçi Üniv. Eski Öğretim Üyesi

ması sadece kendilerinin değil bütün üyelerin zararına olacaktır. Ortak çabalarla kurulan ve yönetilen bu ihtisaslaşmış kuruluşların görevi ekonomik etkileşimi (interaction) göz önüne alarak bu tür sorunlarla karşılaşan üyelerini destekleyerek evrensel düzeyde dengeli ve hızlı büyümeyi sağlayacak politikaların uygulanmasına aracılık etmektir. Bu kuruluşların görevi üye ülkelerin birlikte aldıkları kararların ayrıntılarını belirlemek ve bu kararları uygulamaktır; bağımsız olarak politika geliştirme yetkileri çok sınırlıdır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri bir araya getiren bu kuruluşların dünya ekonomisinin gelişmesine katkıları yadsınamaz. Fakat bu kuruluşların hatasız kuruluşlar olduğunu söylemek de mümkün değil. Her kuruluş gibi bu kuruluşların da zaman zaman yaptıkları hatalar bazı üyelerini ekonomik zorluklarla karşı karşıya bırakabiliyor. IMF'nin mali piyasalarını yeteri kadar geliştirmediği bazı ülkeleri ödemeler dengesinin sermaye hesabını açmaya teşvik etmesi, Dünya Bankası'nın eski Sovyet Bloku ülkelerinde gerekli yasal ve kurumsal altyapı kurulmadan özelleştirmeyi desteklemesi önemli iki örnek. Son yıllarda, özellikle dışarıdan gelen eleştirilere tepki olarak, bu kuruluşlar hem çalışma alanlarında hem de çalışma biçimlerinde önemli değişiklikler yaptılar. Çalışmalarına getirdikleri şeffaflık, sivil toplum kuruluşları ile daha yakın ilişki, faaliyetlerinde yoksullukla mücadeleye daha fazla ağırlık vermeleri bu reformların bazıları.

Dünya ekonomisini etkileyen iktisat politikalarının belirlenmesinde ülkelerarası çıkar çatışmalarının rolü nedir?

Bütün uluslararası ilişkilerde ulusal çıkarlar ön planda gelir. Her ülke alınan kararları kendi lehine etkilemeye çalışır. Bu, ekonomik politikaların kolektif olarak alındığı durumlar için de geçerlidir. Çıkar mücadelesinin muhakkak bir tarafın kaybetmesi ile sonuçlanması gerekmiyor. Müzakereye katılan ülkelerin hepsinin alınan karar ve uygulanan politikalarından, bazen farklı ölçüde, yararlanmaları mümkün. Bu duruma iktisat yazınında "pozitif toplamı oyun" deniyor. Anlaşma sonucunda bütün taraflar durumlarını anlaşma öncesine göre iyileştirilebiliyor. Kararların katılımcı bir süreç içinde alınması ve ekonomilerin büyük ölçüde bağımlaşmış olması ekono-

mik müzakereleri çok kere pozitif toplamı oyuna dönüştürüyor.

Yaklaşık 180 üye ülkenin sermaye katkısıyla kurulan IMF ve Dünya Bankası'nda oy hakları sermaye katkıları ile belirleniyor, fakat yönetimde alınan kararlar oylama ile değil genellikle ikna yolu ile oluyor. Şubat 2001 krizinden sonra IMF ve Dünya Bankası'nın Türkiye'ye ek kredi vermesini ABD ve diğer gelişmiş ülkeler bu kuruluşların diğer ortaklarını ikna ederek sağladı. Türkiye'nin ekonomik krizden çıkması bütün ortakların yararına olacağı ve Türkiye'ye verilen kredinin diğer ülkelere verilen krediyi azaltmayacağı için diğer ortaklar ek krediyi desteklediler. 1996 yılından beri uygulanan çok borçlu fakir ülkelerin IMF, Dünya Bankası ve gelişmiş ülkelere olan borçlarının silinmesi programı geliştirmekte olan ülkelere gelen talep ve diğer ülkelerin bu politikanın herkesin menfaatine olacağına ikna edilmesi ile sağlanabildi.

Ortak kararlarla alınmış olsa bile bazı uygulamalardan bütün üyelerin aynı derecede yararlandığını söylemek mümkün değil. Bunun en iyi örneğini dünya ticaret anlaşmalarında görüyoruz. 1948'den 1986'ya kadar GATT çerçevesinde dünya ticaret müzakerelerine geliştirmekte olan ülkeler çok sınırlı bir şekilde katıldı. Bu müzakerelerde hizmet sektörü dışında bütün sektörlerde gümrük hadleri indirilirken geliştirmekte olan ülkelerin nisbi üstünlüğü olan tarımsal mallar ve tekstil ürünleri anlaşma dışı bırakıldı. Gelişmiş ülkeler bu sektörleri yüksek gümrük ve kotalarla korudular ve büyük ölçüde geliştirmekte olan ülkelere kapalı tuttular. Ayrıca, bu dönemde, diğer sanayi sektörlerinde geliştirmekte olan ülkelere gelen ithalatı sınırlamak için çeşitli anti-damping tedbirleri kullandılar. 1986 yılında başlayan Uruguay Round görüşmelerine geliştirmekte olan ülkeler ilk kez aktif bir şekilde katılıp anlaşma sonuçlarını etkilemeyi başardılar. Görüşmeler sonucunda 1995 yılında imzalanan Marakeş anlaşmasında gelişmiş ülkeler tarım ve tekstil sektörlerinde uyguladıkları korumayı azaltmayı kabul ettiler. Bu anlaşma anti-damping uygulamalarını da zorlaştırdı. Bu kazanımlara karşı geliştirmekte olan ülkeler patent konusunda ve servis sektöründe (telekom, finans, vs) gelişmiş ülkelere önemli ödümler verdiler.

Marakeş Anlaşmasının uygulaması gös-

Ihtisaslaşmış kuruluşların görevi ekonomik etkileşimi göz önüne alarak bu tür sorunlarla karşılaşan üyelerini destekleyerek evrensel düzeyde dengeli ve hızlı büyümeyi sağlayacak politikaların uygulanmasına aracılık etmektir.

teriyor ki Uruguay Round sonuçlarının gelişmekte olan ülkelere faydası beklendiği düzeyde olmadı. Gelişmiş ülkelerin tarım ve tekstil sektörlerinde uyguladıkları ithalat liberalizasyonunun yetersiz ve uygulamanın yavaş olduğu görüldü. Bazı tekstil mallarında AB, ABD ve Japonya'da gümrük vergisi hala yüzde 50'nin üstünde. Süt, şeker, pirinç, sığır eti gibi mallarda gümrük oranı yüzde 90 ile 444 arasında değişiyor. Gelişmiş ülkeler bu sektörleri sadece yüksek gümrük vergisi ile değil, miktar kotaları ve üretim ve ihracat subvansiyonları ile de koruyorlar. Servis sektöründe gelişmiş ülkeleri ilgilendiren telekomünikasyon ve finans gibi konularda önemli gelişmeler olurken gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren "gerçek kişilerin serbest dolaşımı" konusunda hiçbir gelişme olmadı. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı bu korumacılığın arkasında bu ülkelerin çiftçi ve işçi sendikalarının güçlü lobisi yatıyor. Bütün bu korumacılığa rağmen, bazı ülkeler, özellikle Doğu Asya ülkeleri, gelişmiş ülkelerin düşük gümrük oranlarından yararlanıp, bu ülkelerdeki piyasa paylarını büyük ölçüde artırmayı başardılar.

Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde yeni (dokuzuncu) dünya ticaret müzakereleri başlamak üzere. Bu müzakerelere Hindistan, Pakistan, Malezya ve Mısır'ın öncülüğünde gelişmekte olan ülkeler daha iyi hazırlanıyor. Müzakerelerin gündemi konusunda önemli görüş ayrılıkları şimdiden ortaya çıktı. Gelişmiş ülkeler gündemin geniş tutulup, işçi hakları, çevre sorunları, yatırım, rekabet, ve mal standartları konularına ağırlık verilmesini isterken, gelişmekte olan ülkeler müzakerelerin Uruguay Round'dan kalan tarım, tekstil, patent hakları ve anti-damping gibi sorunlar üzerinde yoğunlaşmasını ve bu alanlarda anlamlı gelişmeler sağlanmasını savunuyor. İşgücü ve çevre konularında getirilmek istenen katı koşullar gelişmekte olan ülkelerin ihracatını engelleyen önemli faktörler haline gelebilir. Bunu engellemek için 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün Singapur toplantısında gelişmekte olan ülkeler bu konuların Dünya Ticaret Örgütü'nün sorumluluğundan çok diğer Birleşmiş Milletler kurumlarına ait olduğunu ifade ederek bu konuların yeni ticaret müzakerelerine alınmasına karşı olduklarını belirttiler. Bugüne kadar gösterdikleri

kararlılığı sürdürebilir ve müzakerelerde gerekli koalisyonları kurabilirlerse, gelişmekte olan ülkeler yeni müzakerelerden daha kazançlı çıkabilir, dünya ticaretinin gelişmesinden daha adil bir pay alabilirler. Kısa bir süre önce Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesinin yeni ticaret müzakerelerinde gelişmekte olan ülkelerin pazarlık gücünü önemli bir ölçüde artıracakı bekleniyor.

Ekonomik bağışlaşmanın evrensel düzeyde toplumsal refahı artırmada olumlu bir rol oynadığı konusunda genel olarak hemen herkes birleşiyor. Fakat her ülkenin bu gelişmeden aynı ölçüde yararlanmadığı da açık. Hatta bazı ülkelerin zarar gördüğünü söylemek mümkün.

Neden bazı ülkeler bu süreçten yeteri kadar yararlanamıyor?

Deneyimler bu asimetrik gelişmenin büyük ölçüde bu ülkelerin politik koşulları ve yanlış ekonomik politikalarından kaynaklandığını gösteriyor. Ekonomik küreselleşme gelişmekte olan ülkelere önemli fırsatlar yaratıyor. Onlara daha geniş pazar imkanları ve diğer ülkelerin tasarruf, teknoloji, bilgi ve kurumsal düzenlemelerinden yararlanma olanağı sağlıyor. Fakat bu fırsatlardan yararlanmak kendiliğinden olmuyor, özel çaba gerektiriyor. Ekonomik karar birimlerinin bu imkanlardan yararlanmalarını sağlayacak politik, ekonomik, yasal ve kurumsal koşulların hazırlanması gerekiyor. Bu koşulların başında politik istikrar, güvenilir kurumlar, yasa üstünlüğünün sağlanması, geleceğe güven ve makro ekonomik istikrar geliyor. Dünya ekonomisindeki gelişmeleri yakından izleyip uygun makro ve yapısal politikalar ve kurumsal düzenlemelerle dışarıdan gelen şokların etkilerini minimize etmek ve sosyal politikalarla herkesin bu gelişme sürecine adilce katılmasını sağlamak, katılmayanları korumak da gerekli politika paketinin önemli unsurları. Ayrıca, uluslararası kurum ve forumların işleyişini iyi anlamak ve bu süreçlerde alınan kararları etkileyecek koalisyonlara etkin bir şekilde katılmak gerekiyor.

Bu derece bağışlaşmış bir dünyada, genel denge mantığı içinde, herşey herşeyi etkiliyor, fakat temel olarak ülkelerin ekonomik kaderini dışarıdan başkaları değil büyük ölçüde kendi çabaları belirliyor.

Bağışlaşmış bir dünyada, genel denge mantığı içinde, herşey herşeyi etkiliyor, fakat temel olarak ülkelerin ekonomik kaderini dışarıdan başkaları değil büyük ölçüde kendi çabaları belirliyor.

Küreselleşme Sürecinde Devletlerin Rolü

"Ulus Devletlerin bilhassa ekonomik ve siyasi alandaki dış politikaları her zaman burjuvazinin meselesi olmuştur. Siyasi tercihler, çok sınırlı bir halk kesimi ile özel sektörün çıkarlarını gözetme hedefine kilitlenmiş geniş kapsamlı bir fikir birliği içersinde önerilir, müzakere edilir ve kabul edilir.

Felix Rohatyn

"World Capital: The need and the Risks"

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı belki de katıtlara insanlık tarihinin en kayda değer dönemi olarak işlenecek. Bilim açısından öngörülmesi bile mümkün olmayan buluş ve yenilikler, dünyadan aya ve uzaya gidilmesinin mümkün olması, jet uçakların üretilmesi ve kullanıma sunulması, elektrikli daktilodan, fotokopi makinasına, televizyondan air-condition sistemlerine, doğum kontrolünü sağlayan ilaçlardan, organ nakli ve hatta yapay organlara, gen ve bilgisayar teknolojilerindeki yeniliklere kadar hepsi son elli yıla sığdırılan neredeyse devrim niteliğindeki gelişmeler. Aynı dönem, "küresel yönetim" in ilk kurumsal yapılarının kurulmasına da sahne oldu: Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve GATT. Kurumlar ve liderlerin vaatleriyle teknolojik ve bilimsel gelişmeler bir araya getirildiğinde aslında yeni bin yılda toplumların savaş ve hastalıklardan kurtulmuş, yoksulluğun da üstesinden gelinmiş bir döneme girmiş olması gerekiyordu. Ama böyle olmadı...

Belki de öncelikle anlamakta ve bir yerlere oturtmakta güçlük yaşadığımız yeni terimlerden bir kaçını irdeleyerek başlamakta fayda var. "Yönetişim" (Governance): son bir kaç yıldır sıkça duyduğumuz bu kelime, yönetme ve yönetilme fiillerini aynı anda barındıran bir kavram. Bu kelime genellikle başına "küresel"(Global) sözcüğü eklenerek kullanılıyor. Sözcük ardındaki gizli mesaj, "Hükümet bile olsanız yönetme ergi size ait değildir". Yönetişim terimi günümüzde şirket yönetimlerinde de (corporate management) sıkça kullanılıyor ve profesyonel yönetici kadrolara da aslında yönetmeyip, yönetildikleri sıkça hatırlatılıyor.

Yeni Dünya Düzeni terminolojisinde çokça kullanılan bir diğer tanımlama da "Karşı-

lıklı Bağımlılık" (Inter dependence) ve bu kavramla yönetim kavramı arasında son derece sıkı bir ilişki var. Küresel bazda ekonomik entegrasyonun yaşanıyor olması dolayısıyla devletlerin ekonomik açıdan birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı hale geldikleri, bu yüzden zaman zaman kendilerini kısıtlayıcı ama bütün tarafların yararına kararlar almalarının doğal olduğu, bu yaşananların egemenlik hakkından vaz geçmek şeklinde anlaşılması gerektiğine ilişkin söylemler (Dünya Ticaret Örgütü Başkanı Mike Moore'dan) son dönemde dünyada en fazla duyulan ve tartışılan konular haline geldi. Gerçekten de bu iki kavramla, ulus, egemenlik, bağımsızlık, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı v.b 20. yüzyıla damgasını vurmuş temel kavramlar arasındaki ilişki küreselleşme sürecinde çok daha önemli hale geliyor.

Küresel ekonominin neo-liberal teorisyenlerinden biri olan Strobe Talbott'un (U.S deputy secretary of state) Foreign Policy dergisinin 2000/Bahar sayısına verdiği bir makalede ise yeni karşılıklı bağımlılık sürecinin farklı boyutlarına dikkat çekiliyor ve egemenliğin kaybolacak olmasından rahatsızlık duyanların yüreğine su serpiliyor. "Karşılıklı bağımlı bir dünyada kendi kaderini tayin etmek" başlıklı makalede, Çeçenya, Kosova, Doğu Timor, Abazya, Nagorno-Karabağ örnekleri verilerek kendi yerellikleri özelinde çoğunluğu temsil eden bu toplumların büyük devlet ölçütünde azınlık konumuna düştükleri, fakat bağımsızlıkları için savaşımaya devam ettikleri, bu bölgesel çatışmaların her birinin er veya geç birer ABD Dış Politikası sorununu haline geleceği, oysa ABD'nin Devlet Bakanlığının raflarında bu senaryolara uygun yanıtı içeren tek tip bir reçetenin bulunmadığı; ancak Amerika'nın ayrılıkçı çatışmalara bulacağı çözümlerle ilgili olarak tek bir değişmeyen hedefin olduğu ve bu hedefin de dünyadaki değişimden türediği belirtiliyor. "Bağımsızlık, yeni devletlerin yaratılması bakımından hala güçlü ve önemli bir dürtü, özellikle merkezi hükümetler tarafından yok sayılan ya da baskı altına alınan toplumlar için. Fakat yaşanan pek çok olayda eyaletler arasında artan bağımsızlık yanlısı eğilimler

Gaye Yılmaz*

Yönetim, yönetme ve yönetilme fiillerini aynı anda barındıran bir kavram. Bu kelime genellikle başına "küresel"(Global) sözcüğü eklenerek kullanılıyor.

* DİSK Birleşik Metal-İş Sendikası, Ekonomist

Devlet içi çatışmalarda ana devletten ayrılmaktan daha iyi bir çıkar yol sunmaktadır: Merkezi Hükümete yardım edilerek, bağımsızlık talep eden toplumun Merkezi Hükümetin parçası olarak kalmasının sağlanması karşılığında demokrasinin ve sınır ötesi ekonomik kalkınma ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesi." diyerek devam ediyor S.Talbott. Bu tespitlerden de anlaşılacağı gibi, kapitalist sistemin; bir yandan egemenlik, bağımsızlık gibi kavramların modasının geçtiği ve dönemle uyumadığı savlarını ileri sürmek, diğer yandan ise ulusların iç çelişkileri ve etnik farklılıklarının -demode olduğu ileri sürülen kavramlar kullanılarak- kısıktılmasıyla her bir üniter devlet yapısından çok sayıda yeni küçük devletçikler yaratmak ve yaratılan yeni devletçikler ya da ekonomik ve siyasi işbirliği (gerçekte bağımlılık) karşılığında Merkez Devlete, bağımsızlıkçı grubun ayrılmaması garantisinin verilmesi gibi birbiriyle taban tabana çelişen iki seçenek arasına sıkıştığı görülüyor. Yaşananlar, Bill Clinton'ın Bosna savaşı ertesinde ülkeyi ziyareti sırasında yaptığı konuşmadaki temel saptamaları da doğruluyor: "Küreselleşme gevşek sınırlar ister ve üniter devlet yapıları bu sürece uygun değildir". S.Talbott'un makalesi, ABD'nin 1900'lü yıllar boyunca inatla iki alanda şampiyonluğa oynadığı, bu alanların bir tanesinin ulusal çıkarlarını en iyi koruyan devlet olmak; diğerinin ise ulusal değerlerini koruyan bir toplum olmak şeklinde belirlendiği, oysa bu iki hedefin birbiriyle çatıştığı saptamalarıyla devam ediyor. Ve bu son cümle ulusal çıkarların korunmasıyla gerçekte neyin kast edildiğini açık bir dille ortaya koyuyor: Ulusal burjuvazinin çıkarlarının korunması ve bu nedendir ki aynı anda -genellikle toplumsal öncelikleri ve sosyal standartları anlatan- ulusal değerlerin de korunması mümkün olamıyor. S.Talbott, "Bu nedenle biz ABD olarak parçalanmayı(disintegration) değil, bütünleşmeyi(integration) sağlayacak bir " kendi kaderini tayin etme hakkının"(self-determination) yeniden tanımlanması ve uygulanmasının yollarını bulmaya çalışıyoruz" diyerek yaşanan çelişkinin altını bir kez daha çiziyor. Bu tanımlamadan federe devlet yapılarının özendirileceği, başkanlık sisteminin küresel siyaset sistemine adapte edileceği vb. siyasi çikarsamalar yapılabilir. Ama bu süreçte aslo-

lan, hem bağımsızlık talep eden toplumların hem de bağımsızlık yanlısı toplumlarca kendisine savaş açılan merkezi yapıların "ekonomik entegrasyon" , "demokrasi" gibi kavramlar kullanılarak, ekonomik ve mali açıdan kapitale bağımlı hale getirilmesidir.

Ayrılıkçılığa karşı Federalizmin kullanılması daha çok Batı'nın başvurduğu bir yöntem olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin Kanada'daki Quebec halkına, kendi eyaletleri ile Kanada'nın geriye kalan tüm eyaletleri arasındaki ilişki tartışılıyor. Bu noktada, ABD konuya Kanada'nın bir iç meselesiymiş gibi yaklaştığı görüntüsünü vermeye büyük bir özen gösteriyor ve bu sorunun Kanada yasaları, anayasa ve siyasi sistem üzerinden çözülebileceğini söylüyor. Benzer bir durum Avrupa'nın Belçika'sında da yaşanıyor ve bu küçük ülkede Fransızların yaşadığı bölgeyle Flamanların yaşadığı bölge arasındaki sınırlar her geçen gün daha fazla belirginleşiyor. Fakat tüm bu gelişmeler yalnızca görüldüğü gibi, yani sanki sadece politik birer meselemiş gibi ele alınırsa gerçekliklerin önemli bir bölümü gözden kaçırılmış olur. Örneğin, Belçika'daki sorun da tıpkı diğer bölgelerdeki gibi yine üretim ilişkileriyle ilgilidir. Savaş sonrası dönemde önemli maden yataklarının bulunduğu güney bölgesinde yoğunlaşan ağır sanayi; '70'li yılların sonlarından itibaren Avrupa Birliği çapındaki üretim yoğunluğunun farklılaşması, ağır ve kirliliği sektörlerinin çevre ülkelerine aktarılmaya başlanmasıyla birlikte işsizleşme ve yoksullaşma olgularını birarada yaşamaya başladı. Kuzey'de Flamish'lerin yaşadığı bölge ise AB'nin siyasi başkenti konumunda olan Brüksel kentini çevreleme avantajını da kullanarak bu süreçte daha çok ticarete ve hizmet sektörlerine yoğunlaştı. Kuzey - Güney arasındaki ekonomik dengelerin değişmesi Belçika'da etnik ve milliyete dayalı farklılıkların daha görünür hale gelmesine yol açtı. İtalya'da Po ovasının çevresine sıralanan zengin sanayi kentlerinde yaşayan nüfusa da benzer bir sorgulama yaptırılıyor. "Yoksul Güneyi biz mi besleyeceğiz, Padenia'ya özgürlük !"

Diğer yandan neo-liberalizmin teorisyenlerinde "barışçı entegrasyon" olarak değerlendirilen ve aslında tamamen S.Talbott'un da vurguladığı "yeni bir kendi kaderini tayin hakkı" tanımlamasına uygun bazı gelişmeler

**Bu süreçte aslo-
an, hem bağımsızlık
talep eden
toplumların hem
de bağımsızlık
yanlısı
toplumlarca
kendisine savaş
açılan merkezi
yapıların
"ekonomik
entegrasyon" ,
"demokrasi" gibi
kavramlar
kullanılarak,
ekonomik ve
mali açıdan
kapitale bağımlı
hale
getirilmesidir.**

de yaşıyor dünya siyasetinde. Batı Afrika'da Mali Devlet Başkanı Alpha Oumar Konare'nin bölgedeki ekonomik ve politik işbirliğinin hızlanmasında öncü bir güç üstlendiği; Güney Afrika'da Nelson Mandela'nın seçimle iş başına gelmesinin üzerinden sadece 7 yıl gibi kısa bir süre geçtiği halde, ülkenin kendi içinde demokrasi ve istikrar alanlarında bir dönüşüm yaşamaya başlamasının bölgenin diğer ülkelerine de çoğunluğu baskı altına alan etnik azınlıklarla başa çıkma konusunda mükemmel bir örnek teşkil ettiği; Mozambik'de 1975 yılında kazanılan "bağımsızlık(?)" sonrasında Frelimo ve Renamo siyasi partileri arasında 17 yıldan beri yaşanmakta olan kanlı iç-savaşın şimdilerde demokratik seçim süreçlerinde yaşanan politik mücadeleye dönüştüğü; Afrika'nın en kalabalık ülkesi olan Nijerya'nın on yıllarca süren diktatörlük sonrasında sivil, demokratik bir yönetime dönüşmek için kendine özgün bir çizgi belirlediğine ilişkin değerlendirmeler Talbott'u destekler niteliktedir. Sistem, "demokratik ilkeler ve -iyi yönetişime- yoğunlaşan bu çabaların uluslararası toplumun (international community) sürekli takibi ve desteğine ihtiyaç duyacağı" görüşündedir. Bu "takip" ve "destek" in ne şekilde gerçekleştirileceği konusunda kehanette bulunmaya hiç gerek yoktur, çünkü zaten "yönetişim" ile yapılmak istenen tüm denetim kontrol/denetim altına almaktır. Bu denetimin iç-gelişmeler nedeniyle tehlikeye girmesi konumunda bu kez -muhtemelen- mali yardım, yani "destek" devreye sokulacak ve böylece ülkeyi bağımlı halde tutma konusu sürdürülmüş olacaktır.

Neo-liberal düzende sıkça duyulan kavramlardan biri de şu, meşhur "uluslararası toplum" (U.T) dur. Kimdir bunlar, nasıl bir araya gelir, kararlarını hangi süreçlerden geçerek alırlar? Bu sorular hiç sorulmaz, çünkü bu kez kararları alan zaten "toplum"un kendisidir. ABD Irak'ı bombalar, uluslararası toplumdaki bir kınama gelir, İsrail'in Filistin üzerindeki baskı ve şiddeti artar, uluslararası toplum yine görüşünü açıklar, Çeçenistan, Ermenistan, Kosova, Makedonya, Doğu Timor, Tibet dünyanın neresi olursa olsun U.T'un bir görüşü ve diyeceği mutlaka vardır. U.T'un açıklanan görüşleri, kınama mesajlarında ortaklaşan bir özelliğe sahiptir: Demokrasi ve insan hakları vurgusu. Görünüşte bu soyut ve görünmez

uluslararası toplum hakların ihlaline şiddetle karşı çıkmakta ve bu sayede de dünya halkları nezdinde saygınlık kazanmaktadır. Fakat aynı U.T.'un sınıflar arası çatışmalar, emek hakkı ihlalleri, grev sırasında güvenlik güçlerince vurularak öldürülen işçiler (Zambia-Temmuz 2001), yaşam hakkı ve ekolojik dengenin korunması için verilmekte olan mücadeleler konusunda -nedense- söyleyecek hiç bir şeyi yoktur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen siyasi haritanın da getirdiği zorlamayla önem kazan(dırıl)an bağımsızlık hareketleri, bir önceki yüzyılın belirleyici yönelimi olan sömürgeciliğin son bulmasını kolaylaştırırken; başka devletlerin boyunduruğundan kurtulan halklar "bağımsızlık, fakat kimden (ne?)den bağımsızlık?" sorusunu pek fazla sormadılar. Bu sorgulama gerektiği gibi yapılmadığı içindir ki bugün geline, artık her şeyin netleştiği ve kesinleştiği noktada muazzam bir kavram kargaşası yaşanıyor. Emperyalizm olgusu, çoğu kez ulus devletlerin yayılmacılığı olarak algılandı (Amerikan emperyalizmi, İngiliz emperyalizmi v.b) ve emperyalist tanımlaması yapılan devletlerin ekonomik gelişmişliği gerçeğin perdelenmesini kolaylaştırdı. Bu kavramların da yardımıyla milliyetçi duyguları bileylenen toplumların, bağımsızlık hareketleri sonrasında- yapabilecekleri muhtemel "hatalar"ın önüne geçilmiş oldu. Yine bu kavramların yardımıyla tek tek ülkeler ölçeğinde burjuvazinin gelişip, serpilmesi ve kapitalist sistemin bir dünya sistemi olarak güç kazanması sağlandı. Yüksek gümrük duvarlarıyla korunan ulusal sermaye grupları, güçlü kamu KİT'lerinden sağladıkları düşük maliyetli hammadde ve alt yapı ürünleri (elektrik, su, yol vb. hizmetler, kömür gibi) ve Dünya Bankasının 1950'den başlayarak tüm ülkelerin özel sektörlerini geliştirme amacıyla aktardığı çoğu zaman kur garantili ve düşük faizli kredilerin de yardımıyla kendi birikim süreçlerini hızlandırdılar.

Üretici güçlerin -farklı düzeylerde de olsa- gelişme sürecine girdiği bu yıllarda bütün ülkeler için ulusal değerler, üniter devlet yapıları ve toprak bütünlüğü gibi kavramlar birer, yapıstırıcı, zamk görevi görmektedir; ekonomik çıkar çatışmaları dışında kalan dış tehditler karşısında tüm halk kesimleri kolayca biraraya gelebilmekteydi ki zaten sistem için

Uluslararası toplum hakların ihlaline şiddetle karşı çıkmakta ve bu sayede de dünya halkları nezdinde saygınlık kazanmaktadır, ama sınıflar arası çatışmalar, grev sırasında güvenlik güçlerince öldürülen işçiler ve ekolojik dengenin korunması için verilmekte olan mücadeleler konusunda -nedense- söyleyecek hiç bir şeyi yoktur.

de gerekli olan buydu. İşte bu süreçte ülkelere ekonomik kararlarını bağımsız bir şekilde aldığı gibi bir yanılgıya düşüldü. Ve bu yanılgı, bugün bazı grupların ulus devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının tehdit altında imiş gibi görünmesinin tek nedenini küreselleşme olarak görmelerine, küreselleşme öncesi dönemde bu kavramların var olduğuna inanmalarına neden oldu.

Bu süreçte hatırlanması ve yeniden irdelenmesi gereken kavramlardan biri de Devlet'tir. *Sınıflı toplumlarda egemen sınıfın çıkarları temelinde yapılanan Devlet mekanizmasının özünü; üzerinde kurulu olduğu toprak parçasının genişliği, nüfusunun bileşimi ya da azlığı-çokluğu değil, onun sınıfsal yapısı belirler. Ayrıca Devlet, tek tek kişilerin kısa vadeli çıkarlarını gözetmek yerine, bir sınıfın uzun vadeli çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi -tarihsel ve zorunlu bir görev olarak- yüklenmiş bulunduğundan, bazı kararlarda sınıflar-üstü bir nitelikteymiş gibi görünebilir.* Olay, yalnızca bu tanım kapsamında ele alındığında tek tek bütün ulus devletlerin, sadece kendi sınırları içindeki egemen sınıfın (kapital) çıkarlarını korumak zorunda olduğu; yoksa tüm dünya sermayesinin çıkarlarını korumak gibi bir misyonunun bulunmadığı sonucuna varılabilir. Ancak, bugün dünyanın tek bir toprak parçası gibi kabul edilerek bütün devletlerin kapılarını dünya sermayesine açmak için birbirleriyle yarış eder konuma gelmesinin temelinde de zaten bu "tek tek ulusal sermaye gruplarının çıkarlarının korunması" hedefi yatar. Ulus Devletler hem içeriden hem dışarıdan fakat hep aynı kaynaktan (kapital) gelen baskıların artması sonucunda, önce kapalı ekonomik sistemlerden vaz geç(iril)miş şimdilerde de "Ulus olma", "Egemen olma" gibi -aslında burjuva kültüründe bile bir Devleti Devlet yapan- temel özelliklerden arın(dırıl)maktadır. Gerçekte ise Kölecî, Feodal ve Burjuva Devletler var olalıberi egemenlik; yalnızca azınlık iktidarının, çoğunluğu oluşturan kitleler üzerinde kurduğu hegemonyayı temsil etmiştir. Bugün vaz geçilen ise bu hegemonik sömürü mekanizması değildir. Aslında bu bağlamda, egemenliğin bittiğinden değil de kapsamının dünya çapında genişlediğinden söz etmek daha doğru olacaktır. Başka bir deyişle bugüne kadar yalnızca kendi coğrafyasındaki çoğunluk üzerin-

de hegemonya oluşturmuş olan tek tek ulusal burjuvaziler de(gelişmiş dünyanın sermaye grupları dışında kalanlar) dünya ticaret döngüsüne dahil edilmek suretiyle sömürü ve hegemonya alanlarını genişletme çabasına girmişlerdir küreselleşme sürecinde. Daveti çıkaran egemen dünya sermayesinin hedefi bu değildir, kuşkusuz. Hedef, kapitalist sermaye birikim sürecini hızlandırmak amacıyla koruma altına alınan ulusal sistemlere sorunsuz ve engelsiz bir şekilde girebilmektir. Liberal, küreselleşmeci görüşün savunucuları tarafından kullanılan argümanlar da pek farklı değil bu noktada. Genellikle "küreselleşme nedir?" sorusuna verilen yanıtları aynı paydada ortaklaştırmak mümkün olabiliyor : "Almanya'da yaşayan birinin Nepal'de üretilen ceketini gümrük ve kota engeline takılmadan satın alabilmesi özgürlüğüdür küreselleşme" ya da "Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesi sonucunda Türkiye halkı, hurda otomobil satın almaktan kurtuldu" ve benzer, bu tek boyutlu perspektiflere örnekler çoğaltılabilir. AB-Komisyonu Ticaret Komiseri Pascal Lamy, Nisan 2001'de Brüksel'de yapılan bir toplantıda benzer bir soruya "Küreselleşme bir tehdit mi, yoksa bir fırsat mı?" sorusuna şu yanıtı veriyor "Hangi coğrafyada yaşadığınıza ve hangi sosyal sınıfa mensup olduğunuza bağlı". Coğrafyanın bu süreçte belirleyici bir rolünün olmadığı, Gümrük Birliği ile ilgili olarak yapılan tespitten zaten anlaşılmaktadır. Avrupa Birliğinde gümrüklerin sıfırlanması sonucunda üretim maliyetleri biraz daha fazla önem kazanmış, emeğin görece ucuz olduğu AB ülkelerine yapılan yatırımlar artarken, sosyal standartların yüksek olduğu ülkelerde işsizlik olgusu artmış ve şirketler arasındaki rekabet hızlanmıştır. Bu süreç Avrupa'da emek maliyetlerinin kısıtlanmasını kolaylaştırırken, Türkiye'de de bedel ödeyen aynı kesim, işçiler olmuştur ve kapanan ya da daralmak zorunda kalan otomobil fabrikalarında binlerce kişi işsizler ordusuna katılmıştır. Yukarıdaki savlarda da Nepal'de ceketini üreten, Avrupa'da da otomobili üreten işçilerin bu süreçteki konumu hiç tartışılmamaktadır. Kısaca bu tespitlerde küreselleşmenin (kapitalizmin) en temel öznesi olan "emek" yok sayılmaktadır.

Liberallerin kalpten destek verdikleri Ulus Devlet tartışmalarıyla ilgili olarak S. Talbott, "ulusçuluğun iki temel çıkmazı vardır: yeryü-

**Ulus Devletler
hep aynı
kaynaktan
(kapital) gelen
baskıların
artması
sonucunda, önce
kapalı ekonomik
sistemlerden
vaz geç(iril)miş
şimdilerde de
"Ulus olma",
"Egemen olma"
gibi -aslında
burjuva
kültüründe bile
bir Devleti
Devlet yapan-
temel
özelliklerden
arın(dırıl)-
maktadır.**

zündeki binlerce ulusun her biri kendi devletini kurmak isteyecektir; bu da çok geniş çaplı bir Birleşmiş Milletler ve son derece karışık bir dünya sonucunu doğuracaktır; diğer çıkmaz ise tamamen ulusçu bir devletin dünyada hiç bir zaman var olmamış olmasıdır. Etnografik sınırlar hemen hemen hiç bir zaman politik sınırlarla uyumsuz. Bu nedendir ki Avrupalılar, Westphalia Barışından 300 yıl sonra kıtayı baştan aşağı kana bulayan bir savaşla sınırları yeniden belirlemişlerdir." diyor. Diğer yandan ulus devlet konseptinin kapitalist sistem açısından asıl sakınca teşkil ettiği konuya hiç değinmiyor Talbott. Sermayeler arası çatışmaların iyice belirginleştiği küreselleşme sürecinde ulus devletçiliğin, yeniden korumacı ekonomik sistemlere dönüş anlamına geleceğini, gümrük duvarlarının yeniden örülüp, sınır-ötesi para hareketlerinin kısıtlanabileceğini; bu gelişmelerin dünya pazarlarını da küçülteceği ve sermayeleri kendi coğrafyalarına hapsedeceğini konunun bütün tarafları çok iyi biliyor ve zaten üst düzeydeki çatışmalar da bu alanlarda yaşanıyor.

Yalnızca Türkiye'de değil, gelişmiş ülkeler dahil tüm dünyada ekonomik ve siyasi süreçlerin büyük ölçüde sermaye grupları tarafından ve bu grupların çıkarlarına uygun bir şekilde belirlendiğini ortaya koyan tarihsel olgulardan yalnızca bir kaç bile, kapitalizmin küreselleşme sürecinin daha iyi anlaşılmasına yardım ediyor.

"İlişkiler: Bizim için ilişkiler Helmut Kohl'a telefon ederek bir raporu okumasını isteyebilmek ya da John Major'ın ERT'yi arayarak belli bir konudaki bakış açısından ötürü teşekkürlerini iletmesi; İsveç'in AB'ne üye olmayı kabul etmesinden sadece bir kaç gün önce İsveç Başbakanı ile yemeğe çıkmak anlamına gelir."

Keith Richardson

ERT-Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası eski Genel Sekreteri

İkinci Dünya Savaşı devam ederken (1941) savaş sonrası dönemde kendisini dünya ekonomisine yön verme gücüne sahip en büyük ekonomik blok olarak tanımlayan Amerikan sermayesi, en büyük sanayi ve finans şirketlerinin biraraya gelerek oluşturdukları Dış İlişkiler Konseyinde alınan karar

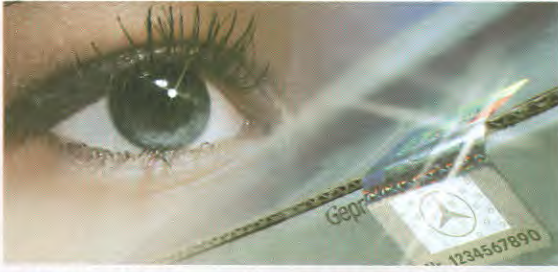
gereği ABD-Devlet Bakanlığıyla "daha sıcak" ilişkiler tesis edilmesine ve bu işbirliği üzerinden de yalnızca Amerikan halkının değil, başta Avrupa olmak üzere Asya ve Afrika halklarının da koruma altına alınacağına mesajının tüm dünyaya verilmesine karar verdi. Aynı yıl yine Dış İlişkiler Konseyi tarafından hazırlanan ve Devlet Bakanlığına gönderilen gizli muhtıradan (Memorandum E-B34) Latin Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika halklarının hak ve çıkarlarının da korunacağı ilan edilmek suretiyle ABD'nin, -Amerikan sermayesine, ihtiyaç duyduğu metalleri en zahmetsiz şekilde sağlamak için- dünya üzerinde tesis edeceği ekonomik ve askeri hegemonyanın kolaylaştırılması talep ediliyordu. Bu muhtırayla bir de çağrı yapılmaktaydı. "Sermaye yatırımlarını hızlandırıcı programlar ve dövizdeki dalgalanmaların önlenmesi için dünya çapında faaliyet gösterecek finans kurumlarının oluşturulması". Sözü edilen uluslararası finans kurumları IMF ve Dünya Bankasıydı ve 1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansı'nda aralarında IMF, Dünya Bankası ve GATT'ın bulunduğu en önemli yapının oluşturulması önerisi Amerikan sermayesinin taleplerine uygun olarak kabul edildi.

1973 yılında Amerikan, Avrupa ve Japon sermayeleri arasında kurulan Üç'lü Komisyonun (Trilateral Commission) ilk kararı GATT çerçevesindeki ticaretin liberalizasyonunu hedefleyen raundlardan bir yenisinin, Tokyo Raundunun başlatılması olurken; 1986-1994 yılları arasında toplanan ve GATT içeriğinin ilk kez genişletildiği, Tarım ve Hizmetlerin de serbest piyasaya açılmasının öngörüldüğü Uruguay Raundunun toplanmasına ilişkin karar 1982 yılında yapılan Dünya Ekonomik Forumunda (WEF) alınmıştır. Ulus Devletlerin bürokratlarının yanısıra ve onlardan çok daha yetkin olarak WEF toplantılarına katılan ulusötesi şirketlerin yönetim kurulu üyeleri, 1982 yılında yapılan WEF toplantısında dünya ekonomisinin yeni bin yıldaki biçiminin belirlenmesinde her zamanki gibi son derece etkili olmuşlar ve 1986 yılında başlatılan Uruguay Raunduna Tarım ve Hizmetlerin liberalizasyonu gibi çok hayati iki temel konuyu dahil ettirmeyi başarmışlardır.

Avrupa Birliği'nin bugünkü konumunun geri planında da Avrupa ve Amerikan sermayesi

1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansı'nda aralarında IMF, Dünya Bankası ve GATT'ın bulunduğu en önemli yapının oluşturulması önerisi Amerikan sermayesinin taleplerine uygun olarak kabul edildi.

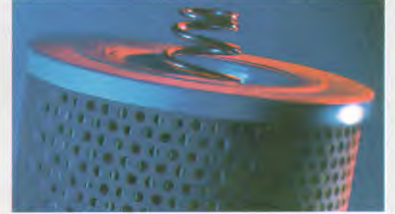
Mercedes-Benz Yedek Parça ve Aksesuarlar

Taklit edilemez optik mühür: Yeni hologram

Bütün dünyada tektip: Yeni etiket.

Mükemmeliyete bizimle ulaşın

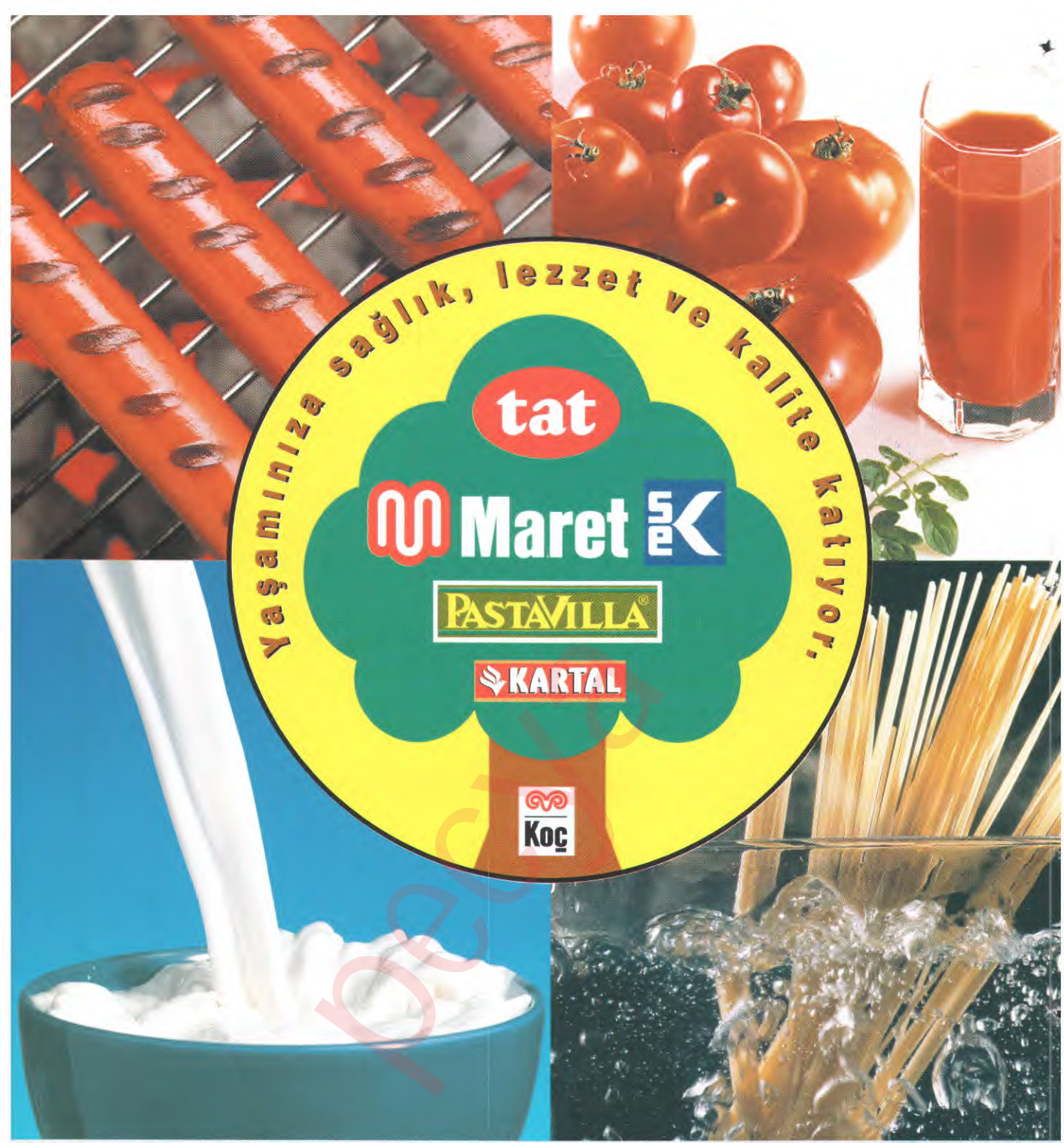

Mercedes-Benz

Mengerler Ticaret Türk Anonim Şirketi Mercedes - Benz Türk A.Ş. Bayii

Ağır Vasıta : İkitelli Org. San. Bölgesi Esenler San. Sitesi 4. Blok Esenler İstanbul
Servisi : Tel: (0212) 671 11 71 Fax: (0212) 671 11 78
Ticari Araç : Yılanlı Ayazma Sok. No. 12 34020 Davutpaşa İstanbul
Satış - Servis : Tel: (0212) 481 80 00 Fax: (0212) 481 80 15
Otobüs : Yılanlı Ayazma Sokak No.12 34020 Davutpaşa - İstanbul
Satış : Tel: (0212) 481 80 00 Fax: (0212) 481 80 15
Otobüs : Esenler Otoparkı Zemin Katı 34170 Esenler - İstanbul
Servis : Tel: (0212) 658 07 07 Fax: (0212) 658 10 47
Otomobil : Büyükdere C. Hacıbekir Han No. 93 80300 Gayrettepe - İstanbul
Satış - Showroom : Tel: (0212) 275 73 29 Fax: (0212) 274 46 45 - 264 32 82

Otomobil : Davutpaşa Caddesi No. 40 34020 Davutpaşa-İstanbul
Satış - Servis : Tel: (0212) 481 80 20 Fax: (0212) 481 80 30
Otomobil : Yılanlı Ayazma Sok. No.12 34020 Davutpaşa - İstanbul
Kullanılmış Otomobil : (0212) 481 80 00 Fax: (0212) 481 80 15
Yedek Parça Satış : Davutpaşa Caddesi No.40 34020 Davutpaşa - İstanbul
Toplan - Perakende : Tel: (0212) 481 80 20 Fax: (0212) 481 80 30
Kocaeli Şubesi : Emek Mah. D-100 Karayolu No. 66 41180 Uzunçiftlik - İzmit
Tel: (0262) 371 32 57 - 4 Hat Fax: (0262) 371 24 61
Edirne Şubesi : Hacılar Ezanı Mevkii İstanbul Yolu Üzeri P.K. 145 Edirne
Tel: (0284) 235 05 90 Fax: (0284) 235 05 88

Yıllar boyu güvenle kullandığınız
Tat, Maret, Pastavilla, Kartal ve **Sek** ürünleri,
gücünü sizin güveninizden alıyor.
Yaşamınıza sağlık, lezzet ve kalite katıyor.

yesinin çıkarlarının korunup; geliştirilmesi hedefi belirleyici olmuştur. '80'li yılların başından itibaren Birlik içerisinde ve yakınlarında ciddi bir yapılanmaya giden ulusötesi şirketlerin en önemli kurumsal dayanakları: ERT-Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası(1983), CAG-Rekabet Danışma Kurulu (1995) , UNICE-Avrupa İşveren Sendikaları Konfederasyonu (1958)nun yanısıra Konsey, Komisyon ve Parlamento içerisinde sermaye yanlısı politika ve kararların alınmasını hızlandırıp; kolaylaştırma işlevini üstlenmiş olan Avrupa Politik Çalışmalar Merkezi-CEPS (1982), Avrupa Politika Merkezi-EPC (1997) gibi şirket think-tank'leridir. Sayılan bu yapılardan ERT, Avrupa politik sahnesindeki en temel politik aktörlerin başında gelir. ERT'nin dahlinin en bariz hissedildiği (açıkça bilindiği) ekonomi-politik kararların başında Avrupa'da tek para birimi-EMU'ya geçişle ilgili karar, Maastricht Anlaşmasının kriterleri ve şimdilerde de AB-Genişleme süreci kararları vardır. AB-Genişleme süreciyle ilgili olarak ERT, Orta ve Doğu Avrupa'daki potansiyel üye ülkelerdeki yapısal ayarlama programlarının başlatılması ve söz konusu bu programların kapsamının, çerçevesinin tanımlanması süreçlerine etkin olarak müdahale etmiş, hatta müdahaleciliğin de ötesinde bizzat bu programların hazırlayıcılığını yapmıştır. CAG ile sıkı bir işbirliği içerisinde çalışan ERT, 1995 yılında CAG'nin kurulmasından hemen sonra AB-karar mekanizmalarına gayri-resmi statüde de olsa dahil edilmiş ve politikalarının meşruiyet kazanması da böylece kolaylaşmıştır. Bu bağlamda CAG tarafından 1996 yılında hazırlanan ekonomik rapor 1996 yılında yapılan AB Floransa Zirvesinde resmi düzeyde tartışılmış ve onaylanmıştır. Bu raporda; Avrupa'daki işsizlik sorununu aşmak için tüm sosyal taraflar (Hükümetler, İşveren Örgütleri ve İşçi Sendikaları) göreve çağırılmış ve kaosun aşılması için emek piyasalarında çalışma sürelerinin daha fazla esnekleştirilmesi ile ücret sisteminde modernizasyona gidilmesi önerileri getirilmiştir. CAG'nin 1996 yılı sonunda hazırlayarak AB-Komisyonuna sunduğu 4. raporundaysa bu kez Asya sermayesinin görece yüksek rekabet gücüne (Kriz öncesi) gönderme yapılmakta ve AB sermayesinin rekabet gücünü arttırabilecek tek yol olarak ta o sıralarda OECD içerisinde müzakere edilmekte olan MAI-Çok Taraflı Yatırım Anlaşma-

sının gecikmeksizin imzalanması gerektiği belirtiliyordu. Bu rapor, daha sonra Dublin Zirvesinde AB bürokratları arasında enine boyuna tartışıldı ve CAG'nin faaliyetleri Avrupa Komisyonu tarafından öylesine takdir görmüştü ki Avrupa Komisyonu Başkanı Santer, 1997 yılı Mayıs ayında hiç sıklımadan ikinci bir CAG kurulması önerisini getirdi. Zenginler Klubü olarak bilinen OECD'nin Genel Sekreteri Jean Claude Paye'nin Başkanlık ettiği ikinci CAG de yine ERT üyelerinden (Investor AB, Bayer, BP, Daimler-Chrysler, Ericsson, FIAT, Nestle, Nokia, Petrofina, Philips, Renault, Shell, Siemens, Solvay, Total, Unilever v.b.) oluşmaktaydı. İkinci CAG'nin ilk raporu da AB-Luxemburg Zirvesinde, istihdam politikaları maskesi gerisinde tartışıldı ve bir yandan yapısal reformların sayısının artırılarak, kapsamlarının genişletilmesi, sermayeyi kısıtlayıcı yasal düzenlemelerin gevşetilmesi, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin bağımsız yapılarca yürütülmesi gibi ihtiyaçların altı çizilirken, bir yandan da Haziran 1998'de Cardiff'te yapılması karar altına alınmış olan bir sonraki AB Zirvesinde alınması istenen kararlar sıralanıyordu. Ve, Haziran 1998'de AB bürokratları bu kez de Cardiff'de CAG-II imzasını taşıyan "Rekabet İçin Sermaye Piyasaları" raporunu tartışıyorlardı.

Bu arada CAG-I ve CAG-II'nin ülkemiz özelindeki yansımalarına da değinmemiz gerek. 1 Haziran 2001 tarihli Finansal Forum gazetesine yansıyan habere göre, AB-CAG-Rekabet Danışma Kurulu Türkiye Hükümetine bir ihtarda bulunarak, Kamu denetimleri konusu 2001 yılı sonuna kadar Rekabet Kurumuna terk edilmediği takdirde Türkiye'nin üyelik sürecinin askıya alınacağını bildirmiş. Ülke yönetimlerine yapılan sermaye yanlısı müdahaleler açısından örnek teşkil eden bu uyarı ile yaratılmak istenen dikensiz bir gül bahçesi kuşkusuz. Diğer yandan Kopenhag kriterlerinin en fazla gündeme getirilen demokrasi, insan hakları gibi maddelerinin ihlal edilmemesi için AB tarafından başvuru bağlayıcı ve emredici, -üyelik askıya alınması v.b. - hiç bir girişimin bulunmaması sözü edilen demokrasinin tümüyle burjuva demokrasisi olduğunun başka bir göstergesidir.

ERT ile Avrupa Birliği bürokrasisi arasındaki "sıcak ilişkiler" aslında ERT'nin ilk kuruluş dönemine kadar uzuyor. Birtakım işveren

Avrupa politik sahnesinde ERT'nin dahlinin en bariz hissedildiği ekonomi-politik kararların başında Avrupa'da tek para birimi-EMU'ya geçişle ilgili karar, Maastricht Anlaşmasının kriterleri ve şimdilerde de AB-Genişleme süreci kararları vardır.

çevrelerinin zamanlamasını yanlış bulmalarına rağmen karar alma süreçlerinde etkin olan şirketlerin zorlamasıyla 1984 yılında ticaret önündeki engelleri Avrupa çapında kaldırmayı hedefleyen bir hukuk paketini AB gündemine getiren A. Komisyonu, üye devletlerin egemenliklerini kaybedecekleri endişesiyle karşılaştı. Ardından 1985 yılında ERT Başkanı Wisse Dekker tarafından bu kez daha uzun vadeli -5yıllık- fakat çok daha radikal bir liberalizasyon paketi Birlik gündemine sokuldu. "Avrupa 1990" başlıklı rapor ERT tarafından tüm üye devletlerin başkanları ile Hükümetlerine ve üst düzey bürokratlarına gönderildi. Dekker'in raporu bizzat eliyle A.Komisyonuna teslim etmesinden sadece 3 gün sonra, Komisyonun yeni başkanı Jacques Delor, raporda yer alan tüm hedef ve kararları sanki Komisyonun özgün kararlarıymış gibi Basın önünde kamuoyuna açıkladı. Birkaç ay geçtikten sonra 1986-Tek bir Avrupa Yasasının temelini oluşturan "Beyaz Rapor" Komisyon tarafından yayımlandı. Beyaz rapor ile ERT planı arasındaki tek fark ERT'nin iç piyasanın liberalizasyonunun tamamlanması için öngördüğü 1990 tarihinin, Komisyon tarafından 1992 olarak değiştirilmiş olmasıydı.

Kapitalist sistemin en ileri aşamaya ulaştığı küreselleşme sürecinde şirketlerin kendi politika ve önceliklerinin yaşama geçirilmesi için yaptıkları; lobi çalışmaları ve bürokrasi üzerinde bağlayıcı hegemonya oluşturulmasıyla sınırlı değil kuşkusuz. Bu yoğun çabaların bir diğer önemli yansıması da bu çatışmanın odağındaki işçi sınıfı üzerinde yaşanıyor. Finansal liberalizasyonun hız kazandırdığı sermaye hareketleriyle karlılık alanlarını çeşitlendiren şirketler sanayi yatırımlarından kaçarken, başta telekomünikasyon ve bilgi ticareti üzere hizmet ve finansal spekülasyon alanlarına çok daha fazla ilgi göstermeye, dahası kaynak aktarmaya başladılar. Yeni bin yılda en çok duyulacak sermaye sloganlarının başında muhtemelen "Fabrikasız Şirketler" olacak. Son iki yıl içerisinde dünya çapında sıralamaya giren şirketler arasında yaygınlaşan eğilim "Müşteri ve Hissedarların çıkarlarına odaklanmayı esas alan şirket politikaları". Kısaca kar oranlarının daha da artırılmasını sağlayacak "yeni" adımlardan söz ediliyor. Bazı ip uçları da veriliyor bu arada: "Şirket hisselerinin değerinin uluslararası pi-

yasalarda (borsa) düşmesi halinde piyasaya alıcı olarak girip, hisse fiyatını desteklemek için Şirket bütçesinden önemli bir kaynak ayrılması" ya da "yıllık kar artış oranının ciro artış oranının iki katı olarak belirlenmesi" veya "Piyasa ekonomisine açılacak kamu hizmetleri ihalelerine girmek üzere şirket bütçesinden kaynak ayrılması" (ABB, Siemens, General Electric v.b. ulusötesi şirketlerin yeni bin yılın ilk günlerinde açıkladıkları yeniden yapılanma planlarından alınmıştır). Bu hedeflerden sonuncusu, şirketlerin devletlerarası çok taraflı anlaşma süreçlerine ne kadar egemen olduklarını da gösteriyor. Zira, genişletilmiş GATS müzakereleri (DTÖ içerisinde yürütülmekte olan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması genişletme müzakereleri) ve muhtemel neticelerini konunun muhatabı olan meslek ve emek örgütleri bile tam olarak bilmezken ulusötesi şirketlerin sanki görüşme turları tamamlanmış ve anlaşmanın yeni şekli imzalanmışçasına bütçe planları yapıyor olmalarının başka türlü bir açıklaması olamaz.

Yönetişim kavramının şirket yönetimlerinde de sıkça kullanıldığına ilk bölümde değinmiştik. Kavramın birebir çalışanlara yansımalarıyla ilgili olarak yapılan bir saptama şöyle: "Bir kişinin bilinmesi gereken her şeyi bilebildiği günler çok gerilerde kaldı. Hatta, tek bir kişinin her türlü küresel örgüt (?) için önemli olan her şeyi bilebildiği ya da kendi işini iyi yapabilmek için bilmesi gerekenlerin tümünü bilebildiği günler de geride kaldı. Dolayısıyla sınırlı olan bilgimizi koordine edecek ve zenginleştirecek şebekelere (network) dahil olmak çok önemli hale gelmiştir. British Telecom'dan Tom Boyle, bu durumu karşılıklı bağımlılık çağı diye adlandırıyor ve insanların NQ -şebeke katsayısı-'sının öneminden söz ediyor. -Boyle'a göre, artık insanların birbirleriyle bağlantı kurma kapasiteleri, bireysel zekanın ölçüsü olan IQ'dan çok daha önemlidir. Örgütlerin (bu yazıda şirketlerin) boyutları ve griftliği, kritik enformasyondaki çoğalma ve görevlerin artan karmaşıklığı, bağlantılar, işbirliği ve bunların hepsi -sosyal sermayeyi- gittikçe daha önemli hale getiriyor." (Don Kohen, Laurance Prusak) Bu alıntıda sözü edilen sosyal sermayeden kim(ler)in kast edildiği çok açık: Emeğini ücret karşılığında satan kesim. Yazıda insanı deşete sürükleyen kısım ise, artık emeğin de

Boyle'a göre,
artık insanların
birbirleriyle
bağlantı kurma
kapasiteleri,
bireysel zekanın
ölçüsü olan
IQ'dan çok daha
önemlidir.

sermaye sınıfının mal varlığı, sahipliği dahilindeki cansız bir meta gibi mütalaa edildiğini gösteren "sosyal sermaye" tanımlaması.

Yukarıdaki alıntının ait olduğu yazının ilerleyen bölümleri de şöyle devam ediyor: *"Bazen biz kendimiz de, işverenler ile işgö- renlerden (işçiler) - kullanan ve kullanılan- biçiminde söz etme tuzağına düşüyoruz. Oysa bu terimler aslında sanayi çağı modeline ait olup; burada bizim ele aldığımız türden çalışmaya ve çalışma ilişkilerine uygun düşmezler. Günümüzde, ekonomik bakımdan üretken çalışmanın çoğu, o işi iyi yapmanın kişinin kendini tümüyle o göreve isteyerek bağlamasını gerektirmesi anlamında, büyük ölçüde gönüllüdür. Firma, ne her dışlınının ait olduğu yerde kendine verilmiş görevi tıkr tıkr yerine getirdiği bir makinedir, ne de kendi kişisel geleceklerinin kaygısına düşmüş örgütsüz (ya da kendiliğinden örgütlenen) fırsatçı bir girişimci guruhudur. Firma, ortak bir girişime angaje olmuş insanların sosyal bir organizmasıdır, böyle bir organizma olmak zorundadır".* Bu, son kısımdaki kavram ve tanımlamalar tek tek ele alınıp; irdelenmeye değer bir öneme sahiptir. Öncelikle temel ilişki yani aslında tek başına kapitalizmi tanımlayan sınıflar arasındaki çelişkinin, sistemle bir ilgisi olmadığı, sömürü kavramının sanayi çağında geçerli bir model olup; bugün geçerliliğini kaybettiği savlanmaktadır. Ekonomik bakımdan üretken çalışmanın büyük oranda gönüllülük esasına dayalı olduğu söylenerek, işsizlik, düşük ücret politikaları, riskli, tehlikeli ve iş yoğunluğunun yüksek olduğu işlerde çalışanların durumu, özellikle kriz ortamlarında isteği dışında ücretsiz izne çıkarılanlar, ya da ücreti düşürülenler kısaca ekonomik bakımdan üretken çalışmanın yegane faktörü olan işgücünün gerçek konumu bilinçli bir şekilde görmezden geliniyor. Örgütlü işgücü konusunda yapılan tanımlamalar daha da ilginç: Firmanın, kendi kişisel geleceklerinin kaygısına düşmüş örgütsüz ya da kendiliğinden örgütlenen fırsatçı bir girişim guruhu olmadığı belirtilerek, sermayenin işgücünü kendince örgütlemesi dışındaki alternatifleri yani işçi sınıfının kendi öz iradesiyle, sermaye karşısında çıkarlarını korumak, geliştirmek amacıyla örgütlenmesini kabul etmeyeceği, ücret karşılığında çalışanlarla onları sosyal sermayesi olarak kabul edip, do-

ğal olarak sermaye maliyetlerini aşağıya çekmek isteyen sermaye sınıfının çıkarlarının ortak olduğu, adeta bilimsel bir doğruyuşaasına empoze edilmektedir. Yeni süreçte, sosyal sermaye, yani işgücü'ne yapılan yatırımlarda son derece stratejik ve ideolojik bir tavır içinde olan kapitalistler, bu alanda yeni kavram ve konseptler geliştirmeyi, bu kavramları besleyen adımlar atmaya da ihmal etmemektedir. Bu kavramlardan bir tanesi "Şirket vatandaşlığı"dır. Çalışan kitlelerin, çalıştıkları şirkete bir örgüt gibi bağlanması, kendisini bu örgütün-ailenin-vatanın bir bireyi gibi hissetmesi sağlanarak üretimdeki buluşçuluğu ve verimliliğinin en üst düzeye çıkarılması, bunun da ötesinde işini ailesi de dahil olmak üzere sahip olduğu tüm değerlerin üstünde görmesi amaçlanmaktadır bu konsept ile. Bir dönemin yükselen değerleri yurttaşlık, egemenlik, bağımsızlık ile daha pek çok değer bu kavrama yüklenmek istenmektedir. Böylece hem kitlelerin yıllardan beri savunduğu ilkelerden boşalan alanlar doldurulamakta, ama asıl önemlisi işçilerin, yegane örgütlü yapısı olagelen sendikalara uzak durmaları da sağlanmış olmaktadır. Şirket Vatandaşlığı ya da kurumsal kimlik meselesini hayata geçirmenin yöntemi olarak en fazla başvurulan yol, yeni iş organizasyonları ve bu alanda şirketler tarafından çalışanlara verilen yoğun eğitimlerdir. İlk kez Japonya'da başlatılan kalite uygulamaları, bu ülkede konseptin yerleştirilmesinde çok etkili olmuşsa da bu tip bir üretim yönteminin her coğrafyada aynı sonucu vermeyebileceği yönündeki endişeler hala tartışılmaktadır. Kalite Çemberleri tipi organizasyonlarda ilk öğreti "her şey müşteri için" ilkesidir. Fabrikada oluşturulan her bir çemberin, bir diğeri için müşteri olduğu anlayışından hareket edildiği için çalışanların düz mantıktan yola çıkılarak "Herşey müşteri için, hepimiz müşteriyiz, o halde herşey bizim için" öğretisinin verilmesi hedeflenir. Böylece işgücünden maximum verim elde edilecek, hatta işçiler, en iyiyi üretebilmek için aile yaşamlarından bile kolaylıkla vaz geçebilecekler ve en önemlisi bu yoğun konsantrasyon dönemlerinde sömürü, hak, örgütlenme v.b. sosyal kavramları değil sorgulamaya, düşünmeye bile zaman bulamayacaklardır. Diğer yandan, Şirket Vatandaşlığı konseptinin uluslararası arenada enine boyu-

**Şirket
Vatandaşlığı ya
da kurumsal
kimlik meselesini
hayata
geçirmenin
yöntemi olarak
en fazla
başvurulan yol,
yeni iş
organizasyonları
ve bu alanda
şirketler
tarafından
çalışanlara
verilen yoğun
eğitimlerdir.**

na tartışıldığı ilk toplantı 1999 yılı Eylül ayında Londra'da yapıldı. İngiltere Kraliyet Akademisi ve BP, UNILEVER gibi ulusötesi şirketlerin sponsorluk ettiği konferans için hazırlanan broşürlerde şu cümle geçiyordu : "*Şirket Vatandaşlığı: Ulus Devletlerin görevi nerede biter, Şirketlerin sorumluluğu nerede başlar*". Tüm bu senaryo, Cohen ve Prusak tarafından daha yalın bir cümleyle ve üretim ilişkileri özelinde somuta indirgeniyor "***Ekonomik ve örgütsel (şirketsel) gerçeklikler, çoğu kez firmanın, sahip olduğu sosyal sermayeden yararlanmasını, ama kısman de onu tüketmesini gerektirir***"

Yönetişim kavramının ülkemiz özelindeki yansımaları da özellikle son 2 yıllık süreçte eskiye oranla çok daha net bir şekilde izlenmeye başlandı. Bankacılık sisteminde reformun gündeme getirilmesiyle birlikte adeta bir oldu bittiye getirilerek kurulan BDDK-Bankalar Denetleme ve Düzenleme Kurulu; ya da son dönemde adından sıkça söz edilen Rekabet Kurulu Yönetişimin ülkemize hangi kurumlarla yerleştirildiğinin en yakın örneklerini oluşturuyor. Genellikle nasıl ve kimlerden oluştuğu, bürokrasiyle olan (ya da olmayan) ilişkileri, iç hiyerarşisi neredeyse hiç konuşulmayan bu kurullar aslında oldukça geniş yetkilerle donatılmış durumda. Kurulların savunması yapılırken- "bağımsızlık" ilkesinin hayata geçirilmesi - gibi bir argüman kullanılıyor. Bağımsız, fakat kimden bağımsız?. Yönetme ve yürütme erginin seçilmişlerden alınarak atanana verilmemesinin gerisinde yatan hedef açık: dünya sermayesinin çıkarlarının sorsuz ve gerektiği gibi korunup, geliştirilmesi. Ve işte bu nedenden ötürü, Avrupa Birliği Türkiye Hükümetinden, kamusal denetim işlevinin Rekabet Kuruluna devredilmesini talep ediyor, talep etmekten öte emrediyor.

Göz ardı edilmemesi gereken bir başka eğilim de yeni dünya düzeninde imaj'a verilen büyük önemdir. Bu bağlamda atılan ya da atılacak olan ekonomik-siyasal-sosyal adımlar konusunda kamu oyu inandırılmak, ikna edilmek zorundadır. Sivil Toplum Kuruluşları, Medya ve tüm toplum kesitlerinin topyekun bir seferberliğini gerektiren bu ikna çalışmaları, ileride olabilecek muhtemel tepkilerin daha bugünden en aza indirilmesini amaçlar. Öyleki; spesifik bir olayın üzerinden bir süre geçtiğinde toplum içindeki söylemler sistemin

istediği şekilde manipüle edilmiş olur, ve yaşanan olayın özelliğine göre gerekçeler, gelişmeler ve tabii ki (kaçınılmaz) sonuç -adeta başka bir alternatif mümkün olamazmışçasına- beyinlere kazınır. Yakın tarihimiz hatırlandığında bu çarkın sayısız örneklerinin varlığı dikkat çeker. Bosna savaşı, ardından tek başına Milošević'in anti-demokratik kişiliğine dayandırılan Sırbistan olayı, Irak ve diğer yakındoğu ülkeleri halklarının sığınmacı olarak gemilerle batıya ulaşmaya çalışırken yollarda ölmesinin tek nedeninin Saddam, ya da bu ülkelerdeki baskıcı yönetimler gibi gösterilmesi ve daha pek çok örnek sayılabilir.

Ayrıca, imaj oluşturmada kullanılan toplum katmanları içinde medya'dan sonra gelen en etkili grup, sivil toplum kuruluşlarıdır (STK). Bazı Sendikaların çeşitli tepkilerine rağmen işçi sınıfı örgütlerinin, işveren birlikleri ve siyasi partilerin de bilinçli olarak dahil edildiği STK kavramı Batıda aslında Hükümetlere karşı geliştirilmiş (Non-Governmental Organisation) karma bir oluşumdur. Sınıfların yok sayıldığı STK'cılık konseptinde zarar veren: resmi makamlar, zarar gören de: işçisi, işvereni, derneği, kadın hareketleri, çocuk emeği karşıtı hareketleri, öğrenci velileri dernekleri, ve daha pek çok grupçuğu içinde barındıran ve güya geniş anlamda toplumu temsil eden STK'lar. Bu illüzyon, emek-sermaye çatışmasının perdelenmesi ve hatta unutulmasını sağlama amacıyla kullanılıyor. Hatta öyle ki, Batı ülkelerinde STK'lar içinde yerini edinmiş olan "Hissedarlar Derneği" bile görmek mümkün. Sonuçta da doğal olarak kim, kimdir karışıyor ve sömüren ile sömürülen aynı saflarda sanal (hatta özel olarak yaratılmış) bir düşmana karşı güç birlikleri tesis eder bir konuma geliyorlar. İşte bu son aşamaya da "Sosyal Diyalog" adı veriliyor. Böyle bir görüntü (imaj) vermek kapitalistler açısından son derece önemli, çünkü bu görüntü aynı zamanda bir ideolojinin zihinlerden silinmesini ve bu yolla işçi sınıfının tepkilerinin minimize edilmesini sağlıyor.

Sivil toplumculuk, kapitalizmin imaj politikalarının sekteye uğramadan yürütülmesinde en önemli unsurların başında geliyor. Kavram içerisinde sınıfsal bir karşıtlık bulunmadığı için, tek tek her bir STK'nın sivil görünümünün ardında bağımlı hale getirilmesi ya da daha başlangıç aşamasından itibaren sistem

Sınıfların yok sayıldığı STK'cılık konseptinde zarar veren: resmi makamlar, zarar gören de: işçisi, işvereni, derneği, kadın hareketleri, çocuk emeği karşıtı hareketleri, öğrenci velileri dernekleri ve daha pek çok grupçuğu içinde barındıran ve güya geniş anlamda toplumu temsil eden STK'lar.

güçlerinin icazeti, onayı ve yönlendirmesiyle kurulması mümkün olabilir.

Sivil Toplumcu anlayışın taleplerinin başında kapitalist sistemin reform edilmesi geliyormüş ve anlayış; bu reformun ancak demokratik karar alma süreçlerine sivil toplum kuruluşlarının da dahil edilmesiyle mümkün olabileceğini savlıyor. Karşıtlıkları - tarafların çeşitli tavizler vererek birbirlerine yaklaştığı- birer uzlaşmaya dönüştüren sivil toplumcu anlayışa göre ortada bir sistem sorunu yok ve kapitalin terbiye edilmesi mümkün. Örneğin Euro-Med Partnership adlı Avrupa Birliği girişimiyle, aslında Avrupa'ya deniz ya da kara üzerinden sınırı bulunan ülkelerin serbest piyasa ekonomisine entegrasyonu ve bölge ülkelerinde serbest bölgelerin sınırlarının genişletilmesi hedefleniyor. Akdeniz'e kıyaslı olan Afrika ülkelerini de kapsayan bu "ortaklık" projesi, Akdeniz Bölgesi'ndeki sivil toplum kuruluşlarını da belli periyotlarda bir araya getiriyor ve STK'lara, bu ortaklık sonucunda bölgede oluşması muhtemel negatif çevresel etkilerin nasıl en alt düzeye çekilebileceği üzerine tartışmalar yaptırılıyor. STK'lararası toplantıların önemli bölümü Avrupa Komisyonu tarafından finanse ediliyor. Ve bu yapılar karşıt bir görüş iletildiğinde ortaklaşmış, tekleştirilmiş o cevap duyuluyor: "Yalnızca karşı çıkmakla bir sonuca varılmaz. Karşıysak bir de alternatifimiz olmak zorunda. Burada bizim alternatifimiz, olabilecek zararları en aza indirmek ve bu da yanlış bir hedef değil." Bu tip toplantılarda örneğin, çevresel zararların sermayeye maliyetiyle, gerçekleştirilebilirliği arasındaki ilişki benzeri, aslında tartışmaların odağını oluşturması gereken kavramlar hiç tartışılmıyor ve çözüm önerileri, bu tip bölgesel paktların tek hedefi sermaye maliyetlerini en aza indirmek değilmiş ya da ekolojik dengenin bozulması ve çevresel yıkımın artmasının nedeni sermaye kârlılığının yükseltilmesi değilmişçesine geliştiriliyor.

Sistem açısından bakıldığında hem o meşhur "şeffaflık" (transparency) sağlanıyor, yani sivil toplum, sermaye tarafından başlatılan girişimi başından sonuna kadar adım adım öğreniyor ve girişime meşruiyet kazandırılmış oluyor ve hem de buna rağmen bir karşıtlık oluşmamış oluyor; bunun yanında, bir şey hakkında çözüm önerileri geliştiriyorsanız o şey'in gerekliliğini de stratejik anlam-

da onaylamış oluyorsunuz. Yani STK'ların Euro-Med projesini madde madde masaya yatırıp; her bir madde hakkında öneri ve katkılar geliştirmesi, sivil toplumun projeyi stratejik olarak onayladığı anlamını taşıyor.

Sistem gerektiğinde kendi STK'larını da kuruyor günümüzde. Söz gelişi dünyada küreselleşme karşıtlığı gibi tehlikeli yöne doğru evrilebilecek bir eğilim mi var, büyük ekonomik bloklar içerisindeki sermaye örgütleri tarafından hemen STK'lar kurulup, finanse edilmeye başlanıyor. İlk iş olarak bu STK'larla dünya sendikal hareketinin tanışması ve işbirliğine gitmesi sağlanıyor. Kurulan güdümlü STK, işverenlerin kendi aralarındaki toplantılara da, bağımsız kalmayı başaramamış kitle örgütlerinin toplantılarına da katılabiliyor. Güdümlü STK'ların varlığı sayesinde sistem, karşıt hareketi daha yakından izlemeye alabiliyor ve kendi savunmalarını geciktirmesizin üretebiliyor.

Sivil toplum üzerindeki oyunlarla ilgili örneklemeler çoğaltılabilir kuşkusuz. Ama görünen o'dur ki kapitalizm kendi gelişim süreci içerisinde nasıl bir süre ulus devletlere, egemenlik, bağımsızlık vb. kavramalara ihtiyaç duymuş ve kullanmış ise, bugün de eskittiği bu kavramların yerine sivil toplumculuğu koymaya çalışmaktadır. Bu öngörüye bağlı kalınarak, bugün ulus devletlerin başına gelenler, yani yapıların çürümüşlüğü, yolsuzluklar, alabildiğine kirlilik ve halkların güveninin en son noktaya kadar tüketilip, yok edilmiş olmasının, sivil toplum kuruluşlarının yarınına ayna tuttuğu tespiti yapılabilir. Bu zincirleme ilişkilerin tohumları dün atılmış, meyveleri bugün toplanıyor, yarın ise çok uzak görünmüyor.

Küresel Ekonomiye, Küresel Bir Hukuk

Sistemi: Uluslararası Tahkim Mekanizması

Her ne kadar pek çok şeye egemen olsa da tekelleşme süreci henüz tamamlanmadığı için sermaye, kendi sistemi olan burjuva hukuku yerine, farklı, daha kuralsız ve bu kez halkları tümüyle dışlayan bir sistemi geçirmenin hesaplarını yapıyor 90'lı yılların başından beri. 1920'lerin başından itibaren dünya ekonomik-ticaret yaşamına girmiş olan hakem yöntemi, 1994 yılına kadar şirketlerin kendi aralarındaki uyuşmazlıklarla, Devletlerarası uyuşmazlıklarda başvurulurken; 1994

Her ne kadar pek çok şeye egemen olsa da tekelleşme süreci henüz tamamlanmadığı için sermaye, kendi sistemi olan burjuva hukuku yerine, farklı, daha kuralsız ve bu kez halkları tümüyle dışlayan bir sistemi geçirmenin hesaplarını yapıyor 90'lı yılların başından beri.

yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması -NAFTA- ile birlikte ilk kez şirketlerin tek taraflı olarak Devletlere karşı dava açması (sorun ne olursa olsun Devlet şirketi dava edemiyor, ancak, şirketin ait olduğu Devleti dava etme hakkına sahip, buna karşın şirket yatırım yaptığı ülkenin Hükümetini, hukuk sistemini ya da vergi sistemini Tahkim'e şikayet edip, değiştirme hakkına sahip) ve bu hukuki sürecin Dünya Ticaret Örgütü içerisindeki Tahkim komisyonlarınınca (DTÖ, Dünya Bankasının alt kurumlarından olan ICSID'ı tahkim kurumu olarak kabul etmektedir) panelistlerini yürütülmesi karara bağlandı, NAFTA anlaşması kapsamındaki tahkim hükmünün işçi sınıfı ve yatırımların yapıldığı yerelliklerde yaşayan halklar üzerindeki etkileri ise anlaşmanın 4. yılından itibaren yani 1998 yılında başladı. Son üç yılda yüzlerce yatırım uyuşmazlığının ICSID-Tahkim Panellerine taşındığı ve bu davalardan hiç birinin davalı Devletler (ABD, Kanada ve Meksika) lehine sonuçlanmadığı yani kazanan tarafın her zaman şirketler olduğu, dava edilen kamu kurumlarının başında Eyalet Mahkemelerinin ve Maliye Bakanlıkları (ulusal vergi uygulamaları dolayısıyla) ile Çevre Bakanlıklarının geldiği, ulaşan bilgiler arasında.

Kuzey Amerika kıtasını 94'ten beri kasıp, kavuran uluslararası tahkim sistemi, Avrupa Birliği'nin Nice zirvesi gündem maddelerinin de başında geliyordu. Bir çerçeve hüküm olarak Aralık 2000'de kabul edilen bu maddenin önümüzdeki süreçte tek tek AB-ülkeleri yasalarına da geçirilmesi gerekiyor. Bu, şimdilik yalnızca AB'nin bir iç meselesiymiş gibi görünüyorsa da DTÖ içerisinde daha 1994 yılındaki kuruluş anlaşmasına bağlı olarak imza altına alınan çerçeve anlaşmalardan bir tanesinin de "uyuşmazlıkların halli" olduğu ve bu çerçeve anlaşmaların her birinin 9-14 Kasım 2001 tarihlerinde Katar'da yapılacak DTÖ 4. Bakanlar Konferansının gündemine (genişletilip, detaylandırılmak üzere) alınmasının kararlaştırıldığı hatırlanacak olursa AB üyesi devletler tahkim ile ilgili "gerekli" düzenlemeleri yapmakta nazlansa bile, anlaşmanın DTÖ'nde ele alınması halinde sonucu uygulama konusunda gerekli hassasiyeti göstermek zorunda olacaklardır. AB'nin DTÖ zirvelerinde nasıl temsil edileceği sorunu da Nice zirve-

sinde giderilmiş ve Avrupa Komisyonu DTÖ anlaşmalarında AB'ni tam yetkiyle temsil etme hakkını elde etmiştir. AB kurumları ile sermaye lobileri arasındaki sıcak ilişkilerin anlatıldığı bölüm hatırlanacak olursa, Komisyonun bu yetkiyi kimler adına kullanacağı son derece açıktır.

Bu noktada sorulması gereken sorulardan bir tanesi de "Ulus Devletlerin nasıl olupta yok olma tehdidi ile karşı karşıya bulunduğu böylesi bir süreçte kendilerini var eden ve bugün de yok edecek olan kapitalist sisteme direnemedikleri?" sorusu olabilir. Bu soruda netleştirilmesi gereken konu, ulus devletlerin yalnızca "ulusal ve sosyal" boyutlarının bulunduğu, yani Devlet mekanizmalarına kapitalist sistemin her zaman ihtiyacı olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla günümüz Devletleri, varoluşlarını tehdit eden bir süreçle karşı karşıya değillerdir aslında. Ve yaptıkları, ödünç aldıkları hükümlerlik haklarını sahibine iade etmenin ötesinde bir şey değildir. Bu nedenle, süreç sorgulanırken kapitalist üretim ilişkilerinden bağımsızlaştırılmaz.

Önümüzdeki dönemde bu alanda çok daha çetrefilli gelişmeler yaşanacağı göz önüne alındığında, bu tartışmaların aslında ne kadar gerekli olduğu fark ediliyor. Dünya ekonomisini perde arkasından yöneten şirketler, sahip oldukları hegemonik gücü bir Dünya Hükümeti'nde pekiştirme niyetlerini ilk kez 1999 Mart'ında, o tarihte Dünya Ticaret Örgütü Genel Başkanlığını yürüten Renato Ruggerio aracılığı ile duyurdular. Amaç, dünya ekonomisinin tek bir merkezden, DTÖ eliyle yönetilmesi şeklinde deklare edildi. Bu açıklamadan bir kaç ay sonra bu kez Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'dan bu konuda yeni bir yaklaşım duyuldu: "Eğer dünyanın bir Hükümete ihtiyacı varsa, böylesi bir yapı için en uygun platform, tüm üye ülkelerin eşit düzeyde temsil edildiği (Güvenlik Konseyindeki Veto haklarını yok sayıyor) Birleşmiş Milletler olacaktır."

Aynı şekilde, bugün Dünya Ticaret Örgütü gündemiyle başta gelişmiş ekonomik bloklar ABD, Avrupa Birliği ve Japonya ile tüm diğer az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin Hükümetlerinin gündemlerinin birebir aynı olması da kuşkusuz bir tesadüf ile açıklanamaz. Geçmişe oranla değişmiş olan tek şey ise kartların artık açık oynanıyor

Kuzey Amerika kıtasını 94'ten beri kasıp, kavuran uluslararası tahkim sistemi, Avrupa Birliği'nin Nice zirvesi gündem maddelerinin de başında geliyordu.

olmasıdır. Öylesine açık oynanmaktadır ki artık kartlar, Dünya Ticaret Örgütü'nün 9-14 Kasım tarihlerinde Katar'da yapacağı 4. Bakanlar Konferansına katılmak isteyen demokratik kitle örgütleri ya da STK temsilcileri, Katar için ülke giriş vizesini DTÖ'nün kendisinden almak zorunda bırakılmışlardır. Akreditasyon sistemiyle istediği örgüte giriş vizesi verip, istemediklerini ülkeye sokmama yetkisini elinde bulunduran DTÖ, elde ettiği bu konumla aslında bir ulusun egemenlik haklarını elinde tuttuğunun bilincindedir. Başka bir deyişle DTÖ'nün dünya hükümeti olma niyeti, fiili olarak Katar süreciyle birlikte yaşama geçirilmiştir. Ayrıca, bugüne kadar kapitalist küreselleşme süreci karşıtlarınca zirve toplantılarının yapıldığı ülkelerde düzenlenen protesto gösterilerinin geleceği konusunda da bir demo yapmaktadır DTÖ. Eğer Katar eylemlerine katılım zayıf olur ve bir de eylemler yalnızca yürüyüş yapmanın ötesine geçmeyecek olursa, akreditasyon sistemi küresel zirvelerin vazgeçilmez yöntemi olarak benimsenecek demektir. Burada asıl sorun, üç yıldan beri DTÖ'nü tanımadıklarını tekrarlayan eylemcilerin Örgüte başvurarak, akreditasyon talep etmeleri ikilemi olacaktır. Bir yanda eylem, diğer yanda kapitalist bir yapının, karşıtları tarafından eyleme katılmak suretiyle meşrulaştırılması...

Kapitalizmin ekonomik yapılarının yanısıra, önemli işlevlerle donatılmış sosyal kurumları da bu süreçte oldukça etkin olacağı benziyorlar. Küreselleşmeye insani bir çehre kazandırma çabası içindeki şirketler, şartlar gerektirdiğinde Dünya Hükümeti olma ayrıcalığını BM, hatta ILO'ya bile devredebilir. Tüm üye ülkelerin örgüt nezdinde eşit olarak temsil edildiğini savunan Genel Sekreter Kofi Annan'ın doğru söylediğinden şüphe edilmemelidir. Zira sorun artık,

ülkelerarası eşitsizliklerin çok ötesine geçmiş sınıflararası çatışma en net haliyle görünür durumdadır. Kofi Annan yönetimindeki BM.'in, örgütün logosunu bağış karşılığında ulusötesi şirketlere pazarlıyor olması ve şirketlerin bu logoları "temizlik ve dürüstlük" adına, imajlarını yenilemek amacıyla kullanmaları da bu saptamayı doğrulayıcı nitelikteki gelişmelerdir.

KAYNAKÇA :

- 1- TANILLI Server/Devlet ve Demokrasi / Evrim Matbaacılık
- 2- KORTEN David C./When Corporations Rule the World/Kumarian Press Inc.
- 3- TALBOTT Strobe/Self Determination in an Independent World/Foreign Policy Spring - 2000 /
- 4- COHEN&PRUSAK Kavrıyamadığımız Zenginlik/ MESS Yayınları
- 5- BALANYA Belen, DOHERTY Ann, HOEDEMANN Olivier, MA'ANİT Adam, WESSELLUS Erik Europe Inc. / Pluto Press
- 6- Finansal Forum 1. Haziran . 2001

Küreselleşme, Teknoloji ve Ticaret ile İşsizlik Arasındaki İlişkiye Eleştirel Bir Yaklaşım

Giriş

André Gorz, Cennetin Yolları adlı eserine nobel ekonomi ödüllü Wassily Leontief'ten şu alıntıyla başlamaktadır: "Adem ile Havva cennetten kovulmadan önce bolluk içinde, tasasız bir hayat sürdürüyorlardı, hem de hiç çalışmadan. Ne zaman ki kovuldular, ekmeklerini güçlülükle çıkarmaya başladılar, çünkü insanoğlu sabahın ilk ışıklarından gün batımına kadar çalışmaya mahkum edilmişti. Son iki yüzyılın teknolojik gelişme tarihi, aslında, insanlığın kararlı adımlarla yeni bir cennet yaratma tarihidir. Peki ama, kendimizi gerçekten bu cennette bulursak o zaman ne olacak? *Bütün mallara ve hizmetlere çalışmadan sahip olabilirsek o zaman hiç kimse ücret karşılığında çalıştırılmazdı.* İşsiz olmak demek, hiçbir geliri bulunmamak demek olurdu. Sonuçta, değişen üretim koşullarına uygun bir ücret politikası yerleşene dek hepimiz cennette açlık çekerdik".

Eğer cennetteki koşullar dünyada da sağlanmış olsaydı, herkes, dilediği mal ve hizmete zahmetsizce sahip olacaktı ve işsizlik diye bir sorununuz da olmayacaktı. Ancak gerçek şu ki; ne bizler cennetteyiz ne de herhangi bir birey hiç çalışmadan her hangi bir mal ve hizmete sahip olabilir. İşte bu nedenledir ki, R. Dornbusch ve S. Fischer'in ifade ettikleri gibi, *işsizlik iki haneli yüzdelere ulaştığında -hatta bu yüzdelerin çok altında kalsa bile- bir numaralı toplumsal ve siyasal sorun*² haline gelmektedir.

Gelişmiş ülkelerdeki işsizlik oranları incelendiğinde, söz konusu ülkelerin bu aşamaya geldikleri anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği'nde 1995'de yüzde 10.6 olan ortalama işsizlik oranı 1998'de yüzde 9.7'ye gerilemesine rağmen, oldukça yüksek seviyesini korumaktadır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik zorlukları yeni bir olgu değildir. Örneğin, Avrupa'daki işsizlik 1970'lerin ilk yıllarından itibaren artmaya başlamıştır. Keza ABD için geçerli olan gelir eşitsizliğinin başlangıcı da aynı döneme rastlamaktadır. Japonya'da ise, ortalama büyüme hızının düşüklüğü nedeniyle, işsizlik oranı aynı dönemler için yüzde 3.2'den yüzde 4.1'e yükselmiştir.³

İşsizlik olgusunun sadece gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin bir sorunu değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de bir meselesi olduğu yukarıdaki verilerden anlaşılmaktadır. Elbette ki bu ifade, işsizliğin her ülke grubunda aynı derecede önemli bir sorun olduğu anlamına gelmemektedir. Bazı ülkeler bu sorunun ağırlığını daha fazla hissederken, diğerleri için, bunun tersi geçerli olabilmektedir.

İşsizliğin nedenleri ve nasıl önleneceği üzerine çok geniş bir literatür bulmak mümkündür. Literatür incelendiğinde işsizliğin nedenleri ve uygulanacak sosyo-ekonomik politikaların gelişmiş ülkeler ve diğerleri arasında farklılaştığı gözlemlenmektedir.⁴ Bu çalışmada esas itibarıyla gelişmiş ülkelerdeki işsizlik konusu incelenmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki işsizlik üzerine yapılan çalışmalarda ise iki noktaya dikkatleri çekmektedir. Birinci nokta, konunun yapısal ve çevrimsel nedenlere dayandırılarak ele alınmasıdır. P. Krugman, OECD ülkelerindeki işsizliğin esas itibarıyla, *doğal işsizlik oranındaki bir artıştan kaynaklandığını* belirtmektedir. Yine bu bağlamda, içerdekiler-dışarıdakiler, histeri olgusu, ücretlerin aşağı doğru esneksizliği, yasal düzenlemeler gibi konular üzerinde durulmaktadır. İkincisi ise, başta küreselleşme, ticaret ve teknolojinin her geçen gün artan işsizliğin sorumluları olduğu yönündeki tartışmadır⁵ ki bu nokta çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Küreselleşme, ticaret ve teknoloji-işsizlik bağlantısı henüz bir konsensusa bağlanmış değildir.⁶ Çalışmanın amacı, öncelikle bu konudaki tartışmaları literatüre taşımaktır. Bu çalışmada; küreselleşme, ticaret ve teknolojinin işsizlik yaratmadığı şeklindeki argüman temel alınacak ve diğer görüş, birincisine eleştirel açıdan ele alınacaktır.

Burada iki noktanın aydınlatılmasında fayda bulunmaktadır. Yukarıda değinilen üç faktörün, sonuçları iki açıdan incelenmektedir. Bu üçlünün, Avrupa kıtasında işsizliğe; ABD'de de ise gelir eşitsizliğine yol açtığı iddia edilmektedir. Bundan dolayı işsizlikle ilgili açıklamalar yanında diğer iddia yani eşitsiz-

Cem Saatçioğlu*
Bekir Gövdere**

1. Wassily Leontief'den aktaran; André Gorz, Cennetin Yolları - Yaşanan Ekonomik Buhan Üzerine Tezler, AFA Yayınları, 21. Yüzyıla Doğru Dizisi: 1, İstanbul, 1983, s. 7.
2. Rudiger Dornbusch ve Stanley Fischer, Makroekonomi, (Çev. Salih Ak ve diğerleri), Birinci Baskı, Akademi Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s. 13.
3. İstatistik rakamları için bkz., Kevin L. Kliesen, "An Oasis of Prosperity: Solely An American Phenomenon?" The Regional Economist, Federal Reserve Bank of Minneapolis, July 1999, ss.5-6.
4. Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelereki işgücü ve işgücü standartları üzerindeki etkilerinin analizi için bkz., Chris Manning, "Does Globalization Undermine Labour Standards? East Asia", Australian Journal of International Affairs, Jul-1998, Vol. 52, Issue 2, ss. 133-150.; Gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik olgusu için bkz., Nusret Ekin, Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 1971, ss. 17-290.
5. Bu konuda yani Avrupa Birliğinde görülen işsizliğin başka bir nedeni olarakta refah devleti gösterilmektedir. Örneğin bkz., Dornbusch-Fisher, a.g.e., ss. 519-521; Ancak bu konu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Bununla beraber refah devletinin de tıpkı, küreselleşme, ticaret ve teknoloji gibi ele alındığı işsizliğin nedeni olmadığı da işlenmektedir. Bkz., Pelagidis, a.g.m., s.76.
6. Jeffrey Sachs, "International Economics: Unlocking the Mysteries of Globalization", Foreign Policy, Spring 1998, Issue 110, s. 103.

* Dr., İÜ. İktisat Fakültesi

** Araş. Gör., İÜ. Sosyal Bilimler Ens.

lik konusundaki görüşlere de yer verilmek durumundadır. İkinci nokta ise şudur: Burada küreselleşme, ticaret ve teknolojinin işsizliğe hiçbir olumsuz etkisinin olmadığı ileri sürülmektedir. Söz konusu faktörlerin Avrupa'da işsizliğin ve ABD'de gelir eşitsizliğinin ana nedeni olduğunu iddia eden görüşe karşı çıkılıyor ve bu üçünün ele alınan unsurlara etkisinin ya çok az olduğu ya da söz konusu etkinin hesaplanmasının güçlüğüne vurgu yapılmaktadır.

1. Küreselleşme ve Ticaretin İşsizlik İle İlişkisi

Küreselleşme ve ticaretin işsizlik üzerine olası etkilerini anlayabilmek için uluslararası ticaretin hangi yönlerde gelişim gösterdiğini analiz etmek gerekmektedir. Uluslararası ticaretin işsizlik yarattığının ispatlanabilmesi için öncelikle ticaret hacminin büyüdüğünün belirlenmesi gerekmektedir. P. Krugman, ABD ve İngiltere örneklerinden hareketle bu konuda temkinli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu görüşe göre, "uluslararası ticaretin dünya çıktısı içindeki payı olarak yüzyıl önceki seviyesinden daha büyük değildir. Birleşik Devletlerin 1993'de ithalata harcadığı miktar, gelirin sadece yüzde 2'si iken bu oran 1890'da yüzde 8'dir. Benzer şekilde, İngiltere 1850'lerde GSYİH'nın yüzde 40'ını ihraç ediyordu ve bu oran bugün yaptığından daha fazladır".

P. Krugman, "Dünya Ticaretinin Büyümesi" adlı makalesinde, ticaretin yeni yönlerde geliştiğinin altını çizmektedir.⁸ Bu gelişimlerden birincisi, endüstri içi ticaretin artmasıdır. Herhangi bir ülke 1900'lü yılların başlarında A sektörünün mallarını ihraç ederken, B sektörünün mallarını diğer ülkelerden ithal ediyordu. Günümüzde ise artık ülkeler aynı sektörün mallarını hem ihraç hem de ithal etmektedirler. Örneğin Türkiye, bir taraftan tekstil ürünlerini ihraç ederken, diğer taraftan yine tekstil ürünü ithal etmektedir.

İkinci eğilim, katma değer zincirinin ayrılmasıdır. Günümüzde ürünler artık tek bir ülkede üretilmiyor.⁹ Katma değer en yüksek olduğu bölgelerde üretiliyor ve tüketim pazarlarına ulaştırılıyor. Bu süreç ticaret hacminin artmasına yol açmaktadır. Üçüncüsü, yeni sanayileşmekte olan ülkelere (NIE) yapılan düşük ücrete dayalı ürünlerin ticareti. Buna göre ABD yeni sanayileşmekte olan ülkelere

yüksek teknoloji ürünlerini ihraç ederken, bu ülkelere ucuz işgücüne dayalı malları ithal etmektedir.¹⁰

Krugman yukarıda değinilen yeni yönelimlerden tartışmalı olanın sadece üçüncüsü olduğunu yani, NIE'lerden ucuz işgücüne dayalı malların ticaretinin tartışma konusu yapıldığını belirtmektedir.¹¹ Bir başka ifade ile, gelişmiş ülkelerde işsizliğe yol açan ticaret türü budur. Burada şunu hemen belirtelim ki, NIE'ler ile ticaretin etkileri sadece gelişmiş ülkelerde değil aynı zamanda NIE'lerin işgücü piyasalarında da bir takım etkilerde bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde vasıfsız işçiler etki altında kalırken, NIE'lerde ise vasıflı işçiler bu süreçten etkilenen taraf olmaktadır. Bu etkinin nedeni ise, J. Sachs'ın ifadesi ile, endüstriler arası ticaretin faktör oranlarını değiştirmesidir.¹² Avrupa Komisyonunun 1993 yılında yayınladığı Beyaz Bültende yukarıda değinilen konu incelenmiştir. Komisyon, iş çevriminin iyileştiği 1987-1990 dönemi boyunca işsizliğin neden yüksek seviyelerde kaldığını sorgulamakta ve buna dört neden göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu nedenlerden özellikle bir tanesinin üzerine vurgu yapmaktadır: Beyaz Bülten "diğer ülkelerin sanayileştiğini ve AB ile rekabet ettiğini -Birliğin kendi piyasalarında bile- belirterek maliyet açısından eşit koşullarda olmadıklarının önemine değinmektedir.¹³

Buraya kadar yapılan açıklamaları özetlersek, NIE'lerden yapılan ucuz işgücüne dayalı malların ticareti, gelişmiş ülkelerde vasıfsız işçilerin açığa çıkmasına yol açmaktadır. Daha doğru bir ifade ile bu ticaret türü, AB ülkelerinde işsizliğe, ABD'de ise, gelir eşitsizliğine sebep olmaktadır. Martin Feldstein, bu farklılığın nedeninin, AB ve ABD piyasalarının yapısal özelliklerinde gizli olduğunu belirtmektedir. Buna göre, ABD'de ücretlerin esnek olması ve işgücünün mobilitesi bu sonuca yol açmaktadır.¹⁴

Peki ama, ticaret gelir eşitsizliğine ve işsizliğe nasıl yol açıyor? Bir başka ifade ile mekanizma nasıl işliyor? Bu konuda en çok bilinen model, (literatürde ise Stolper-Samuelson teoremi olarak yer alan) Heckscher-Ohlin Samuelson (HOS) modelidir.¹⁵

HOS modellerinin iki versiyonu bulunmaktadır.¹⁶ Basit versiyonunda iki ülke, iki mal, ve iki üretim faktörü yer almaktadır. Ül-

7. Paul Krugman, "What Globalization?", *New Perspectives Quarterly*, Spring 1997, Vol. 14, Issue 2, s. 42.
8. Paul Krugman, "Growing World Trade: Causes and Consequences", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1995, Issue 1, ss. 327-329. Ayrıca bu konuda bkz. Sachs a.g.m., s. 103-104. Sachs, endüstri içi ticaretin (intra-industry) benzer gelir seviyesindeki ülkelere arasında (örn., ABD-AB); endüstriler arası ticaretin (inter-industry) ise, farklı gelir seviyesindeki ülkelere arasında genellikle daha güçlü olduğunu belirtiyor.
9. L. Thurow'un ifadesi ile artık ürün döngüsü olgusu mevcut değildir. Taklit mühendisliği ile birlikte, teknolojilerini üretim maliyetlerinin düşük olduğu yerlerde kullanmayı düşünen çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, yeni ürün teknolojilerinin hızla dünyaya yayılmasına yol açmıştır. Detaylı bilgi için bkz., Lester Thurow, *Kapitalizmin Geleceği*, Sabah Kitapları, Çağdaş Bakışlar Dizisi 14, İstanbul 1997, s. 58 ve devamı.
10. J. Sachs bu olguya endüstriler arası ticaret (inter-industry trade) demektedir. Sachs, a.g.m., s. 103.
11. Krugman, *Growing...*, a.g.m., s. 329.
12. Sachs, a.g.m., s. 103.
13. Avrupa Komisyonu'nun Beyaz Bülten'de belirttiği diğer nedenler şunlardır; a) Geleneksel endüstrilere çok fazla yoğunlaşılması ve buna bağlı olarak geleceğin yükselen ve büyüyen sektörlerinin ihmal edilmesi, b) Vasıfsız işgücü maliyetlerinin nispi olarak yüksek olması hizmetlerde iş yaratımı ve mevcut işlerin tutulması için gerekli yatırım güdülerini c) İstihdam politikasının eskimiş olması. Özellikle işgücü piyasalarına yönelik yasal düzenlemeler, piyasanın esnekliğini kısıtlamaktadır. Bkz., Paul Krugman, "Past and Prospective Causes of High Unemployment", *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, Fourth Quarter, 1994, s.34.
14. Martin Feldstein, *Time Dergi*, Ocak 1998'den aktaran; Deniz Gökkçe, "Avrupa'da Kaygı", *Akşam Gazetesi*, 13 Mart 1999, s. 7. Bu görüşle olan sadece Feldstein değildir. İktisatçıların hemen hemen hepsi bu konuda hemfikirdir. Örn bkz., Dornbusch- Fischer, a.g.e., ss.519-520; Paul Krugman, *Past and Prospectives...*, a.g.m., ss. 24.30.
15. Jeffrey Sachs ve Howard J., "U.S. Trade with Developing Countries and Wage Inequality", *American Economic Review*, May-1996, Vol. 86, Issue 2, ss. 234-235. Bu konuda başka modeller de bulunmaktadır. Örneğin, üretiminde düşük vasıflı işçi kullanan malların, uluslararası mobilitesi olan fiziki sermaye ile ürettiği modeller; veya düşük vasıflı işçilerin yoğun olduğu sektörlerin monopol olduğu modeller bazında konunun ele alındığını izlemekteyiz. Yine bu konuda; a.g.m., s. 235 ve devamına bakılabilir.

kelerden biri gelişmiş diğeri gelişmekte olan ülkedir (Örn., ABD ve Türkiye). Üretim faktörleri de düşük nitelikli ve yüksek nitelikli işçiler olup, ABD yüksek nitelikli işçilere bol miktarda sahipken Türkiye düşük nitelikli işgücüne bol olarak sahiptir.

Teoriye göre eğer ABD ile Türkiye arasındaki ticaret serbest hale gelirse aşağıdaki oluşumların meydana gelmesi beklenebilir:

- Üretiminde düşük nitelikli işçilerin yoğun olarak kullanıldığı malın fiyatının ABD piyasasında ucuzlaması,
- ABD'de düşük nitelikli işçilerin ücretinin, yüksek nitelikli olanlara nispetle düşmesi,
- İstihdamın yüksek nitelikli işçilerin yoğun olarak kullanıldığı mala kayması ve
- ABD piyasasındaki firmaların, düşük nitelikli işçilerin ücretinin ucuzlaması nedeniyle; düşük nitelikli/yüksek nitelikli işgücü oranını artırmaları.

Bu konuda yani, ticaret ücret bağlantısı konusunda bir başka model fiziki sermayenin uluslararası mobiliteye sahip olduğu modellerdir. Eğer bu tür bir imkan varsa firmalar, fiziki sermayeyi geliştirmekte olan, düşük ücretli ülkelere kaydırarak bu faktörün yoğun olarak kullanıldığı malları üreterek, bu malları tekrar kendi ülkesine ihraç edebilir. Bu durumda vasıfsız işçileri yoğun olarak kullanan sektör küçülür ve bunun sonucu olarak düşük vasıflı işçiler işsiz kalabilir. İkinci aşamada işsiz kalanlar ticaret dışı sektörlerdeki vasıfsız işçilerin ücretlerini aşağıya çekerler. Bununla beraber, yurtiçi üretim, yurtdışı üretimle ikame edildiği için, malın nispi fiyatı değişmez.

ABD için yapılan çalışmalar, bu ülkenin ticaret ve istihdam hareketlerinin temel teorilerin tahmin ettiği yönde olduğunu ortaya koymaktadır. Düşük nitelikli işgücü kullanan ithalata rakip sektörler daha yavaş büyürken, yüksek nitelikli işgücüne dayanan sektörler hızla genişlemiştir. Tüm bunlar, ticaretin ücret eşitsizliğinde az da olsa rol oynadığını göstermektedir¹⁷. Bu konudaki son çalışmalar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaretin artmasının, gelişmiş ülkelerde işgücünün sadece yüzde 1-2'sini etkilediğini ortaya koymaktadır.¹⁸

Küreselleşmenin Avrupa'da işsizliğe yol açacağına ilişkin argümanın geçersiz olduğunu vurgulayan görüşler de bulunmaktadır. "1982-1994 arasında OECD üyesi ülkeler arasındaki ticaret düzeyinin GSYİH'nin yaklaşık

yüzde 10'larda sabit kaldığı gösterilmektedir. Ticaretin, Çin, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya, Tayland ve G.Kore gibi düşük ücretli ülkelerle yalnızca GSYİH'nin yüzde 1'i olarak hesaplanmaktadır"¹⁹. Pelagidis, işsizlikteki artışın ne düşük işgücü maliyetli malların AB piyasasına girmesi ne de OECD ülkeleriyle olan ticaret hacmindeki artışla açıklanabileceğini ortaya koymaktadır.

P. Hirst ve G. Thompson ise, ABD'nin eğer mamul mallarının ticaretinde bütçe açığı vermeseydi, 1970-1990 arasında imalatın GSYİH içindeki payının yüzde 24.9'dan yüzde 19.2'ye düşeceğini ve buradan hareketle, gelişmiş ülkelerdeki iş kayıplarının temel sebeplerinin yerel unsurlarda²⁰ aranması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Ticaret hacmindeki artışın işsizliğin ve gelir eşitsizliğinin açıklanmasında yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Çünkü, gelişmiş ülkelerde, düşük ücretli ülkelere yapılan ticaret sonucu rekabete maruz kalan işgücünün oranı çok küçüktür. Örneğin ABD'de işgücü piyasasının yüzde 5'den daha azı ayakkabı, oyuncak montaj hattı gibi endüstrilerde çalışmaktadır.²¹ Bu nedenle ticaretin artması durumunda bile bu yoldan gelen rekabet, işgücünün sadece belirli bir kısmını etkilemektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, küreselleşme ve ticaretin (teknoloji konusunda da geçerli olup aşağıda ele alınacaktır) işsizlik ve gelir eşitsizliğine neden olan başat faktör oldukları konusunda bir anlaşma bulunmamaktadır. Nitekim, P. Krugman'a göre, akademik araştırmalar, NIE ihracatının OECD ülkelerinde işgücü piyasalarındaki problemlerin başlıca kaynağı olduğu fikrini daha az desteklemektedir. Üstelik, söz konusu etkinin çok az olduğu ya da bunun hesaplanmasının çok zor olduğunu ortaya koyan araştırmaların sayısının çok daha fazla olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.²²

2. Teknoloji ve İşsizlik İlişkisi

Teknolojinin işsizliğe yol açabileceği fikri-ne ilk olarak David Ricardo Ekonomi Politiginin ve Vergilendirmenin İlkeleri adlı eserinde değinmiştir. Ricardo bu konuda şunları söylemektedir: "Makine kullanımının genellikle emekçi sınıfının çıkarlarına kötü olduğu görüşü bir ön yargı ve hataya dayanmamaktadır. Bu görüş ekonomi politigin genel ilkele-

16. Bu konudaki açıklamalar, a.g.m. ss.234-235'e dayanmaktadır.
17. a.g.m., s. 104. Ayrıca; Krugman P-Lawrence R.Z., "Workers and Economists", *Foreign Affairs*, Jul/Aug 1996, Vol. 75, Issue 4, s.169.
18. Steven S. Seager, "Trade and Deindustrialization: Myth and Reality in the OECD", Unpublished Manuscript, Harvard University, November, 1995'den aktaran, a.g.m., s.104.
19. OECD, *Economic Outlook*, No. 59 June'dan aktaran; Theodor Pelagidis, "Avrupa'daki İşsizlik: Efsaneler ve Gerçekler", (Çev. A.M. Küçükkalay-B.Gövdere), *İktisat Dergisi*, İFMC Yayını, S: 386, Ocak-1999, s.77.
20. P Hirst - G. Thompson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 12.
21. J.Sachs, a.g.m., s.103.
22. Krugman, *Growing...*, a.g.m., s. 334.

riyle uyumludur".²³ Ethan B.Kapstein ise "hızlı teknolojik değişim ve artan uluslararası rekabetin başlıca sanayileşmiş ülkelerde işgücü piyasalarını yıprattığını" öne sürerken²⁴ Krugman ve Lawrence ise "sanayide bilgisayar kullanımının yayılmasıyla, vasıfsız işgücü aleyhine bir eğilim doğduğunu ve böylece ABD'de eşitsizliğe ve Avrupa'da işsizliğe yol açtığını" iddia ediyorlar.²⁵

Tablo 1. ABD'deki İşsizlik Oranları %

	I/1999	IV/1998	I/1998
ABD Toplam	% 4.3	% 4.4	% 4.6
Arkansas	4.7	5.4	5.4
Illinois	3.9	4.3	4.7
Indiana	2.9	2.9	3.3
Kentucky	4.2	4.2	4.4
Mississippi	4.9	5.1	5.5
Missouri	2.7	3.5	4.1
Tennessee	4.3	4.1	4.5

Kaynak: Regional Economic Indicators, The Regional Economist, Federal Reserve Bank of Minneapolis, July-99, s.17.

Tablo 1'den de görülebileceği gibi, ABD'de işsizlik oranları 1998'in ilk çeyreğinden 1999'un ilk çeyreğine düşmüştür. Toplam işsizlik oranı, söz konusu dönem için sırasıyla; yüzde 4.6 ve yüzde 4.3'dür. Eyalet düzeyine inildiğinde ise 1999'un ilk çeyreğinde en düşük oranlar yüzde 2.7 ile Missouri ve yüzde 2.9 ile Indiana'ya aittir. En yüksek oranlar ise yüzde 4.9 ile Mississippi ve yüzde 4.7 ile Arkansas'dır.

Diğer taraftan ABD'nin 1990'lı yılların son çeyreğinde göstermiş olduğu performansın teknolojik yeniliklerden ve özellikle bilgisayar kullanımından kaynaklandığına yukarıda değinilmişti. Bu görüşe göre, ABD'de işsizlik ve diğer makroekonomik göstergelerdeki iyileşmenin dayanakları teknolojik ilerleme ve bilgisayar devrimidir.

Teknolojinin iki yönlü etkisi bulunmaktadır.²⁶ Bir yandan verimliliği yükselterek üretimde ihtiyaç duyulan emek miktarını azaltırken, diğer yandan, ekonominin diğer sektörlerinin de gelişmesine katkı da bulunarak emek talebi yaratmaktadır. İşte teknolojik düzey olarak birinciliği elinde tutan ABD, son 20 yılda 38 milyon yeni iş yaratmıştır. Vergo-

lus, AB'nin artan verimlilik ve yeni iş yaratmadaki performansının kıfayetsizliğinin işsizliğin nedeni olduğunu ileri sürmektedir.²⁷ Bir başka ifade ile Avrupa Birliği'ndeki işsizliğin nedeni teknolojinin ilerlemesi ve yayılması değil fakat, teknolojik geriliktir.²⁸ Avrupa'nın söz konusu teknolojik geriliği yeni ekonomi olarak adlandırılan sanal ekonomide çok daha belirgindir. İnternetin ekonomik sürece içerilmesi sonucu elektronik ticaret tüm ekonomik birimler için önemli hale gelmiştir. Elektronik ticareti *ticaretin yönetilmesinde elektronik araç ve teknolojilerin kullanılması*²⁹ olarak tanımlayabiliriz. Bu alanda Avrupa ülkelerinin kaydetmiş olduğu ilerlemeler bize, yeni teknolojilerin yayılması ve uygulanması konusunda ipuçları verecektir. Aşağıda Tablo 2'de bir yanda AB'yi temsilen İngiltere, Fransa, İspanya, Almanya ve İsveç, diğer yanda ABD yer almaktadır. Web sitesine sahip olan şirketler, buradan yapılan satışlar gibi çeşitli kriterler bazında iki taraf karşılaştırılmaktadır.

Tablo 2'den de izlenebileceği gibi, ABD'de web sitesine sahip olan şirket oranı yüzde 54 iken, Almanya'da yüzde 48, İngiltere'de yüzde 51 ve Fransa'da sadece yüzde 25'dir. İnternet üzerinden satış yapan şirketler açısından ise yine ABD önde gelmektedir. Tablo 2'de sunulan veriler Avrupa'nın teknolojik ilerlemeye yavaş uyum sağladığı görüşünü destekler niteliktedir.

Sonuç

Küreselleşme, ticaret ve teknolojinin işsizlik ile bağlantısını gün ışığına çıkarmaya çalışan pek çok araştırma yapılmış ve halen de yapılmaktadır. Bu alanda söz sahibi olan iktisatçıların görüşü üç ana grupta ele alınabilir: Birinci grupta yer alan iktisatçılar, küreselleşme, teknoloji ve ticaretin, işsizliğin (ve gelir eşitsizliğinin) başlıca sorumluları olduğunu düşünürken, ikinci grupta yer alan iktisatçılar ise bu görüşün gerçeği yansıtmadığını savunmaktadırlar.

Üçüncü grupta yer alan iktisatçılar ise küreselleşme, ticaret ve teknolojinin işsizliğe etkisini ayrı ayrı ele almaktadırlar. Örneğin P.Krugman, küreselleşme ve ticaretin işsizlik yaratıcı etkisinin ihmal edilebilir boyutlarda olduğunu savunurken, aynı zamanda teknolojinin işsizlik yaratıcı bir mekanizmaya sahip olduğunu ileri sürmektedir.

**Küreselleşme,
ticaret ve
teknolojinin
işsizlik ile
bağlantısını gün
ışığına
çıkarmaya
çalışan pek çok
araştırma
yapılmış ve
halen de
yapılmaktadır.**

- David Ricardo, *Ekonomi Politiğin Krugman, Growing...*, a.g.m., s. 334 ve *Vergilendiriminin İlkeleri*, (Çev: Tayfun Ertan), 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, Makineleşme üzerine adlı alt kısım, s. 329.
- Ethan B. Kapstein, "Workers and the World Economy", *Foreign Affairs*, May/June 1996, Vol. 75, Issue 3, s. 17.
- Krugman P. ve Lawrence R.Z., a.g.m., s.172.
- Nusret Ekin, *Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam*, ITO Yayını, İstanbul, 1997, s.190.
- Pelagidis, a.g.m., s.76.
- a.g.m., s.76.
- Nusret Ekin, *Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret*, ITO Yayını, İstanbul, 1999, s. 75.

Tablo 2. Çeşitli Ülkelerin Elektronik Ticaretteki (% payları)

Kriterler	İngiltere	Fransa	İspanya	Almanya	İsveç	ABD
Şirket bazında						
Web sitesi olan şirketler	51	25	16	48	54	54
İnternette satış yapan şirket	9	3	9	9	10	12
Satılan ürünlerin bedeli 1999 \$	5300	3400	400	3600	700	15300
İntranete sahip olan şirketler	30	18	-	30	100	29
Extranete sahip şirketler	5	4	-	8	61	8
Tüketici bazında						
Evlerdeki PC nüfusa oranı	37.3	26.6	27.7	35	64	51
Bağlanma oranı (nüfusa)	26.6	9.9	10.5	14.5	49	39
İnternet erişimi olanlar milyon	9.8	4.6	2.9	9.2	3.5	70.1
Mobil telefon oranı	42.9	36.2	40.1	24.5	57.9	32
Online alışveriş yapanlar	34.8	26	9	33.4	15	28.4

Kaynak: Connectis Dergisi'nden aktaran; "Avrupa e-Ticarette Kaplumbağa Hızında", Sabah Gazetesi, İnternet ve Yaşam Eki, 8 Mayıs 2000, s.4.

Sonuç olarak, teknolojinin işsizlik yaratıcı etkisi daha belirgin olmakla birlikte, küreselleşme ve ticaretin işsizlikteki rolü konusunda ise kesin bir yargıya varmak en azından şimdilik mümkün değildir.

Kaynaklar

-André Gorz, Cennetin Yolları -Yaşanan Ekonomik Buhran Üzerine Tezler, AFA Yayınları, 21.Yüzyıla Doğru Dizisi: 1, İstanbul, 1983.

- "Avrupa e-Ticarette Kaplumbağa Hızında", Sabah Gazetesi, İnternet ve Yaşam Eki, 8 Mayıs 2000.

-Chris Manning, "Does Globalization Undermine Labour Standards? East Asia", Australian Journal of International Affairs, Jul-1998, Vol. 52, Issue 2.

-David Ricardo, Ekonomi Politikin ve Vergilendirmenin İlkeleri, (Çev. Tayfun Ertan), 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1997.

-Deniz Gökçe, "Avrupa'da Kavga", Akşam Gazetesi, 13 Mart 1999.

-Ethan B. Kapstein, "Workers and the World Economy", Foreign Affairs, May/June 1996, Vol. 75, Issue 3.

-Jeffrey Sachs, "International Economics: Unlocking the Mysteries of Globalization", Foreign Policy, Spring 1998, Issue 110.

-Jeffrey Sachs, ve Howard J., "U.S. Trade with Developing Countries and Wage Inequality", American Economic Review, May-1996, Vol. 86, Issue 2.

-Kevin L. Kliesen, "An Oasis of Prosperity: Soleyly An American Phenomenon?" The Regional Economist, Federal Reserve Bank of Minneapolis, July 1999.

-Lester Thurow, Kapitalizmin Geleceği, Sabah Kitapları, Çağdaş Bakışlar Dizisi 14, İstanbul 1997.

-Nusret Ekin, Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 1971.

-Nusret Ekin, Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Ve-rimlilik-İstihdam, İTO Yayını, İstanbul, 1997.

-Nusret Ekin, Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret, İTO Yayını, İstanbul, 1999.

-P. Hirst - G. Thompson, Küreselleşme Sorguluyor, Dost Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1998.

-Paul Krugman, "Past and Prospective Causes of High Unemployment", Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, Fourth Quarter, 1994.

-Paul Krugman, "Growing World Trade: Causes and Consequences", Brookings Papers on Economic Activity, 1995.

-Paul Krugman -Lawrence R.Z., "Workers and Economists", Foreign Affairs, Jul/Aug 1996, Vol. 75, Issue 4.

-Paul Krugman, "What Globalization?", New Perspectives Quarterly, Spring 1997, Vol. 14, Issue 2.

-Regional Economic Indicators, The Regional Economist, Federal Reserve Bank of Minneapolis, July-99.

-Rudiger Dornbusch ve Stanley Fischer, Makroekonomi, (Çev. Salih Ak ve diğerleri), Birinci Baskı, Akademi Yayınları, İstanbul, Mart 1998.

-Theodor Pelagidis, "Avrupa'daki İşsizlik: Efsaneler ve Gerçekler", (Çev. A.M. Küçükcalay-B.Gövdere), İktisat Dergisi, İFMC Yayını, S: 386, Ocak-1999.

Küresel Süreç ve Türkiye: Bir Gündem Taslağı

Tarih boyunca Dünya coğrafyasının bir kısmını veya bütünü etkileyen değişim süreçlerinin belirleyicileri teknolojik ve jeopolitik üstünlük ve bunun türevleri olarak askeri ve ekonomik dinamiklerdi. Uluslararası ilişkiler boyutundan, toplumsal kimliklerin oluşumuna ve ideolojik ve bilimsel paradigmalara kadar değişen boyutlarda bu "determinizm" in örneklerini bulmak mümkündür. Örneğin, 19. Yüzyıl başlarındaki İngiliz "Sanayi Devrimi", feodal yapıların ve sınıfların tasfiyesi, pazar için gerekli "uluslaşma süreçlerinin hızlanması", deniz aşırı pazarlar için askeri müdahalelerle birlikte "serbest pazar" cı "Klasik Liberal" doktrinin egemenliğini de getirmişti.

Benzer bir teknolojik devrim süreci yaşadığımız 20. Yüzyılın sonunda İngiltere'nin yerini ABD almıştır. Artık "ulus devlet" ler ve ulusal politikalar tıpkı eski feodal yapılar gibi küresel pazarın gelişmesine engeldir ve "Neo-Klasik Liberal" doktrinin ve arkasındaki egemen uluslarüstü sermayenin amacı parçalanmış kimlikler yoluyla doğrudan bireyler ve gruplara ulaşmaktır. Bu süreci aşağıda bazı alt başlıklarla tartışabiliriz.

Uluslararası İlişkiler Bağlamında Egemenlik ve Siyaset

Egemenlik: "Ulusal Egemenlik" kavramı yakın zamanlara kadar uluslararası ve uluslarüstü kuruluşların belirlediği çerçevede ancak görece bir eşitlik ve karşılıklık esasları içinde tanımlanmaktaydı. Yeni düzende "ulusal" egemenlikler yaygın ve tek kutuplu bir "dünya" siyasetinin çizdiği ve sınırlarını belirlediği bir "küresel egemenlik" alanının, ancak güçleri oranında etkili, alt unsurları olarak yer almaktadırlar.

Ulusal ekonomiler ve siyasetlerin hareket alanı daralmış ve IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve benzeri örgütler iç siyaseti de yetkisiz kılacak programlarla belirleyici olmaya başlamıştır. Dolayısıyla iç ve dış siyasetin belirlenmesi ve uygulanmasında ulus devletin rolü zayıflamaktadır ve uluslararası güç dengeleri ve "küresel" politikalar devletin "ulusal" alanına da müdahale edebilmektedir.

Meşruiyet: Hareket alanı daralan ve ulusal ekonomi politikalarında etkisizleşen

"devlet" in geleneksel "meşruiyet" kaynağı sadece edilgen ve gelişmekte olan ülkelerde değil hegemonyanın kaynağı olan ülkelerde de sorgulanmaya başlanmıştır. Artık 16. Yüzyılın "Burjuvazi" sine katılma ve yönetme hakkını veren bir "sözleşme", 20. Yüzyılın emekçiler ve orta sınıfların hakkını gözetken "sosyal devlet" kavramlarına dayanabilecek bir "meşruiyet" kalmamıştır.

Devletin küçülmesi ve etkisizleşmesi yarıdan da yararların ve hizmetlerin dağıtılmasına imkan sağlayan ekonomik güçten kaynaklanan geleneksel siyasal platformun meşruiyetini elinden almıştır. Ancak bu süreç, bir yandan siyasi yozlaşmanın araçlarını ortadan kaldırırken, diğer taraftan da meşru siyaset çerçevesinde uygulama olanağı kalmayan "hak ve çıkar dağıtma" fonksiyonlarını yasadışı çıkar gruplarının yürütmesini önleyememiştir.

Siyaset: Yukarıdaki nedenlerle siyaset popülist söylem ve uygulama araçlarından yoksunlaşıp, tabandan uzaklaştıkça paradoksal olarak da "sorumluz" laşmakta ve bu yüzden de parlamenter demokrasilerin yeniden yapılanması gündeme gelmektedir.

a. Bu gelişme çerçevesinde "sivil toplum kuruluşları" nın hem küresel ideoloji tarafından kendilerine atfedilen hem de sürecin doğal dinamikleriyle kazandıkları siyasal rolün güçlenmesi beklenmektedir. Ancak Türkiye gibi katılımcı demokratik kültürün gelişmediği ülkelerde hakim siyasal hiyerarşilerin denetleyemedikleri oluşumlara karşı şüphe ve baskı politikalarıyla yaklaşmaları, tabandan gelebilecek bu tür yeniden yapılanmalara olanak tanımamaktadır.

b. Küreselleşme süreci içinde merkezci ve katılımı zorlaştırıcı yapılar yerine yerel yönetimlerin tabanının "denetim" kolaylığı ve "verimlilik" ve "demokratik temsiliyet" açısından güçlendirilmesi, merkezi devletin küçültülmesi süreciyle birlikte önerilmektedir. Ancak böyle bir yapılanmanın, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve tarihsel- toplumsal yapısından kaynaklanan sorunları nedeniyle, gerçekleşebilmesi olanakları zor görünmektedir. Nitekim benzeri bir süreç küreselleşme kültürünün olmazsa olmaz koşulu addedilen temel hak ve özgürlükler konusunda da yaşanmaktadır.

Erdal Yavuz*

İç ve dış siyasetin belirlenmesi ve uygulanmasında ulus devletin rolü zayıflamaktadır ve uluslararası güç dengeleri ve "küresel" politikalar devletin "ulusal" alanına da müdahale edebilmektedir.

* Doç. Dr., ODTÜ İktisat Bölümü

Ekonomi

Sermayenin Küreselleşmesi: Çokuluslu şirketler giderek uluslararası nitelik kazanmış ve "ulus"tan bağımsızlaşmışlardır.

Doğrudan yabancı yatırımların gelişmesi ticaretin ve iç ekonomik politikaların önüne geçmiş ve "ulusal ekonomi"lerin hakimiyet alanı ve "ulusal devlet"in ekonomiyi yönlendirme olanağı sınırlanmıştır.

Devlet kaynakları ve denetimi, hem uluslararası sermaye hareketleri hem de kamu giderlerini sınırlamak amacıyla kaçınılmaz olarak uygulanan "özelleştirme"ler sonucu zayıflamış ve devletlerin iç ve dış borç yükleri artmaya başlamıştır.

Finansal Pazarlar: 1980'lerdeki gelişmelerle devletlerin kontrolünden çıkmış, devletlerin egemenlik ve denetim gücü küresel gelişmeler ve finansal pazarların dalgalanmalarına bağımlı hale gelmiştir. Asya ekonomilerinin krizinden başlayarak bugünlere kadar zaman zaman tekrarlayan ve şimdi de Türkiye'yi etkileyen kriz bir yönüyle de bu olgunun sonucudur.

Ekonomik Karar Süreçleri ve Rekabet: Küreselleşme süreci ekonomik kararların küresel rekabet ve pazar koşullarına uygun olmasını zorunlu kılmıştır.

Dünya kaynaklarının dengesiz dağılımı ülkelerin gelecekteki konumlarını da belirleyici bir etken olacaktır. Örneğin, 11 Eylül 2001 terör olayından sonra Amerika'nın Afganistan müdahalesi bu bağlamda düşünülmüşse, Orta Asyanın enerji kaynakları ve Pazar olanaklarını Güney Denizlerine açma ve Çini engelleme senaryosunun (İngiltere ve Rusya'dan sonra) şimdi de neden Amerika'ya herşeyi göze alıracak kadar değerli olduğu anlaşılabilir.

Enerji kaynaklarına olan talebin önümüzdeki dönemde daha da artması beklenmektedir ve geleceğin bloklaşmaları ve askeri dengeleri kaçınılmaz olarak bu kısıtlarla oluşacaktır. Bu bakımdan stratejik planlamaların ve geleceğe dönük yatırımların önemi de artmıştır.

Alternatif kaynaklar üzerinde aktif çalışmalara katılmak ve mevcut kaynakların kullanımında stratejik dengeler içinde optimum kararlar almak iç ve dış siyasetin kaçınılmaz unsurları olmuştur.

Gelir ve Gelişme Farklılıkları:

Kuzey ve Güney arasındaki gelişme dengesizlikleri ve mesafenin giderek açılması gelecekteki küresel siyasal gelişmeleri öngörülmez hale getirmektedir. Bu açıdan Dünya çapında olduğu gibi bölgeler ve ülkeler açısından da varolan dengesizlikler geleceğin gerilim kaynakları olmaya adaydır.

Ülke içi gelir dağılımı bakımından hem gelir dilimleri arasındaki aşırı dengesizlik hem de bölgeler arasındaki kalkınma farklılıkları Türkiye'nin gelecekte sağlıklı gelişiminin önünde acilen çözülmesi gereken bir sorun olarak durmaktadır.

Gelir dengesizliklerinin mevcut siyasal ve ekonomik sistemle kısa dönemde çözümlenebilir olmadığı düşünülürse, genel eğitim, sağlık ve diğer insani gelişme kriterleri açısından, yeni ve sürdürülebilir çözümlerin acilen bulunması gerekmektedir.

Teknoloji Ve Endüstri

• 1980'li yıllardan sonra özellikle gözlemlenen hızlı teknolojik değişim ülkelerin bilim ve teknoloji geliştirme politikalarını geleceğe dönük planlama gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu alanda devlet en önemli belirleyici unsur olarak görünmektedir. Gerekli yasal esneklikler ve kararlı destekleme politikaları için devletin de yeniden yapılanmasına ve küresel eğilimleri yakından izlemesine ihtiyacı vardır. Küresel rekabet stratejilerinin saptanması ve bunun için ciddi kaynakların tahsisi gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen konuların çözümünde gerekli insan kaynaklarının yetiştirilmesi için üniversitelerin çağdaş, esnek ve gelişmelere açık bir şekilde yeniden örgütlenmesi ve özellikle bilim ve teknoloji konusunda AR-GE öncülüğü yapabilir konuma getirilmesi şarttır.

Teknolojik değişim süreci endüstri yapılanmalarını da derinden etkilemektedir.

1. "Esnek üretim" ve "Post-fordist" üretim stratejileri sadece pazar güçlerinin zorunlu kıldığı olgular olmak dışında ulusal endüstriyel örgütlenme planlarının da geleceğe dönük alternatif modeller oluşturmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

2. Küreselleşme sadece üretim aşamasının değil, dağıtım ve hizmetler konusunun da yeniden örgütlenmesini gerektirmiştir.

Enerji kaynaklarına olan talebin önümüzdeki dönemde daha da artması beklenmektedir ve geleceğin bloklaşmaları ve askeri dengeleri kaçınılmaz olarak bu kısıtlarla oluşacaktır.

3. Üretim ve dağıtım aşamalarındaki radikal değişim kalifiye işgücü temini, istihdamı ve yetiştirilmesini önemli kılmıştır. Bu bağlamda şu üç soruna çözüm gerekmektedir:

a. İşgücünün uluslararası standartlara uygun yetiştirilmesi için temel eğitimle birlikte mesleki eğitimin de desteklenmesi.

b. Küresel ve yerelin çelişkilerinden kaynaklanan sektörlerarası ücret dengesizliklerini giderici sürekli eğitim programlarının geliştirilmesi.

c. Çalışma standartları ve haklar konusunda küresel gelişmelere uygun yeni düzenlemelerin yapılması

İletişim, Toplumsal Kültür ve Eğitim

"İletişim" alanında yaşanan küreselleşme çok boyutlu sorunları da gündeme getirmiştir.

a. İletişim ağlarının 'denetlenemez' veya güç denetlenir oluşu nedeniyle devletlerin kendi kültür ve iletişim politikalarının etkisiz kalması. İletişim alanında yaşanan küresel tekelleşme sürecinin ulusal kurumları da etkisi altına alması. Hızlanan iletişim sürecinde bilgi yoğunlaşması ve evrenselleşmenin ulusal alanı denetim altına alması veya yoketmesi.

b. Küresel kültüre karşı yerel olanın kültürel olarak direnmesi veya ortaya çıkan köktenci ve kapalı savunma mekanizmalarının geleceğin küresel toplumsal kültürüne getireceği ikili yapılanma ve sorunlar.

Küreselleşme ile birlikte kültürel kimlik sorunları da ön plana çıkmıştır. "Pazar" güçlerinin belirlediği yeni "tüketici" kimliği geleneksel kültürel öğeleri ve değerleri yetersiz ve kapsayıcı kılması ve "küresel" ile "ulusal-yerel" arasında gerilim kaynağı olmuştur.

Kültür ikilemi ve marjinal, tepkisel kültürlerin ortaya çıkması ulusal resmi politikalar ile popüler kültür arasında bir gerilim kaynağı oluşturabilecek koşulları taşımaktadır.

Çağdaş bir kültür politikası için, çelişkiler ve zıtlıkları da kabul ederek yapıcı bir şekilde yeniden üretecek, esnek ve konsensüslara dayalı bir atılımın başlatılması zorunludur.

Türkiye Küreselleşmenin Neresinde?

Türkiye'nin küreselleşme sürecindeki konumu, 11 Eylül 2001'den sonra girilen yeni dönemle birlikte yeniden tartışılmaktadır. Bu bağlamda paradoksal bir gelişmeden söz etmek mümkündür. Her ne kadar stratejik ko-

numun Türkiye'yi anahtar bir ülke durumuna getirdiği iddia ediliyorsa da aynı konum Türkiye'yi ekonomik ve askeri tercihler açısından daha da edilgenleştirmiştir. Türkiye'nin bu süreçte nerede durduğunu doğru teşhis etmek gerekmektedir. Küreselleşme olgusu içerisinde gerek bu olgudan bağımsız olarak var olan sorunlarıyla, gerekse küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ve giderek ağırlaşan sorunlarıyla yeni stratejilerin çıkarılması maksimize edecek biçimde belirlemesi gerekmektedir.

Bu yeniden yapılanma sürecinin önünde bir engel olarak Türkiye'nin güncel sorunları arasında yer alan siyasi istikrarsızlık ve ekonomik problemlerin yanısıra, küreselleşmeye bir tepki olarak ortaya çıkan veya çıkabilecek içsel ve dışsal dinamiklerin de Eylül sonrası gerilim ortamında giderek ağırlaşacağını öngörmek olasıdır.

Türkiye'nin iktisadi olarak küreselleşmeye açık olduğu saptaması ile beraber siyasi yapının ve karar alma mekanizmalarının bu sürece uyuma hazır olmadığı da gözlenmektedir. Türkiye'deki devlet yapısının esnekliğinin az oluşu ve içe dönük korumacı tepkiseliliklerin varlığı, uyumda zorlanmalar yaşanmasına yol açmaktadır. Bu anlamda bir süreklilik arzetmesi gereken devlet mekanizmaları, gelecek ile ilgili belirsizliklerden kaynaklanan siyasi istikrarsızlık süreçlerinden olumsuz yönde etkilenmektedir. Küreselleşme sürecinde alınması gereken siyasi kararlarla ilgili toplumsal bir konsensüs olmaması da, karar verme mekanizmalarında görülen eksiklik kadar önemli bir engel olarak Türkiye'nin küreselleşmesi önünde durmaktadır.

Yönetimin etkinleşmesinin ötesinde toplumsal anlayışın da ileriye dönük inanç sahibi olma yönünde yenilenmesi gerekmektedir. Söylemde kalan pek çok şeyi eyleme geçirebilecek bir oluşuma ihtiyaç vardır. Toplumsal dayanışmanın artırılması için yeni bir sivil toplum örgütlenmesi anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların gerçekleştirilebilmesi için yeni bir ahlaki anlayışı oluşturacak bir toplumsal konsensüse ihtiyaç duyulmaktadır.

Tüm bu kısa ve uzun vadeli önlemlerin alınabilmesi için de bunları anlaşılabilir ve kabul edilebilir hedef paketleri haline getirmek ve bu hedefleri halka anlatmak ve ikna etmek gerekmektedir.

Her ne kadar stratejik konumun Türkiye'yi anahtar bir ülke durumuna getirdiği iddia ediliyorsa da aynı konum Türkiye'yi ekonomik ve askeri tercihler açısından daha da edilgenleştirmiştir.

Dünya Ekonomisinde Üç Aktör

IMF, Dünya Bankası ve DTÖ kapitalist sistem içinde işleyen ve egemen ekonomik ve mali çıkarlara tekabül eden düzenleyici kurumlar olarak tanımlanmaktadır¹. IMF az gelişmiş ülkelerin (AGÜ) yaklaşık yarısında (dünya nüfusunun yüzde 67'sini kapsamakta) imzalanan antlaşmalar aracılığıyla bu ülkelerin iktisat politikalarını belirlemektedir. 1980-1994 yılları arasında, 70'den fazla ülkede 566 adet IMF ve Dünya Bankası menşeli istikrar ve yapısal uyum programı imzalanmıştır². IMF 1990'lı yılların sonlarına dek toplam 132 üye ülke ile 800'den fazla (bunun 34'ü gelişmiş kapitalist ülkeler ile geriye kalanı ise AGÜ'ler ile yapılmıştır) antlaşmaya imza atmış durumdadır. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'ne üye 130'dan fazla ülke uluslararası ticaretin hangi esaslara bağlı olarak belirleneceği, yatırımların finansmanı, sermaye akımlarının koşulları, ücret politikası, makro iktisat, kalkınma ve uluslararası ticaret politikalarını bu kuruluşların önermelerini çıkış noktası olarak belirliyor. Özellikle AGÜ'lerin kalkınma sorununa yönelik olarak geliştirilen kalkınma stratejilerinin çıkış noktasının IMF ve Dünya Bankası olması bu başlığı daha da önemli kılmaktadır.

Bugünden Bretton Woods Sistemine Bakış

1929 Bunalımının ardından gündeme gelen Keynezyen politikaların yaşama geçirilmesi ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde mümkün olmuş, 1944 yılında BM tarafından Bretton Woods kasabasında düzenlenen uluslararası para ve finans konferansında bunalımın aşılması amacıyla Keynezyen politikaların yaşama geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, dünya kapitalizminin yeniden düzenlenmesini sağlayıcı kuruluşların; IMF'nin ve Dünya Bankasının kurulması kararı alınmıştır.

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan yıkıma uğramayan tek güç olarak ortaya çıkması, siyasal ve askeri önderliğinin yanı sıra iktisadi alandaki önderliğinin de gelişmesine neden olmuştur³. ABD'nin üstünlüğü temelinde kurulmuş bulunan Bretton Woods para sisteminin iki dayanağı vardı; doların bir dünya parası niteliği kazanması ve her ulusal paranın değerinin ABD dolarına bağlı olarak belirlenmesi. Dolar-altın paritesi olarak da adlandırılan bu para sisteminde öncelikli hedef Marshall yardımları aracılığıyla Avrupa ülkelerinin

yeniden inşa edilmesi ve bu ülkelere sermaye aktarımı olmuştur. Dolar-altın paritesi, ABD dolarının hem ulusal hem de evrensel bir para ölçütü olarak kullanılması, Bretton Woods kurumları aracılığıyla ABD hegemonyasını güçlendirici bir etkiye de neden olmuştur. 1972 yılında ise dolar-altın paritesine dayalı uluslararası para sistemi, gelişmiş kapitalist ülkelerin paralarının değer kazanması ile farklı üretim değerlerinin ortaya çıkması; doların ulusal para ve evrensel para olmasının çelişkili durumunun sürdürülememesi sonucunda çökmüştür⁴. 1972 yılının ardından esnek kur sistemine geçiş, Bretton Woods kurumlarının rollerinde değişime neden olmuştur. IMF ve Dünya Bankasının rollerindeki değişim; 1. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan sabit kur rejiminin çöküşüne kadar olan evrede, 2. Petrol krizi (1973-74) ile 1982 borç krizi arasındaki evrede, 3. 1980 sonrasında neo-liberal politikaların gündeme gelmesi sürecinde, 4. Küreselleşme olgusu ile birlikte 1990'lı yıllarda sosyalist ülkelerin çözümlüğü ile birlikte geçiş ekonomisi adı altında bu ülkelere yönelik müdahalelerin gündeme gelmesi ile birey merkezli kalkınma modellerinin gelişimine bağlı olarak şekillenmiştir.

IMF ve Dünya Bankasının Evrimi

IMF, 1947 yılında uluslararası para sisteminin yaşama geçirilmesi, dolara endeksli sabit kur sistemine işlerlik kazandırılması ve ödemeler dengesi sorunu yaşayan ülkelere bu sorunları aşmasında yardımcı olunması amacıyla kurulmuştur. Uluslararası parasal işbirliğini sağlamak, uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesi ve ticaret hacminin artmasını kolaylaştırmak, böylece tüm üye ülkelerde istihdamın genişlemesine, reel gelir düzeyinin yükselmesine ve üretken kaynakların artmasına katkıda bulunmak, döviz kurunun istikrarını korumak, üyeler arasındaki cari ödemelerde çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretin önündeki engel oluşturabilecek kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmak IMF'nin kuruluş amaç ve ilkeleri arasında yer almaktadır⁵.

IMF önceleri Avrupa ülkelerine mali yardım sağlarken, daha sonraki yıllarda AGÜ'lere kredi desteği sağlayan, yapısal uyum ve istikrar amacıyla borçlandıran bir yapıya bürünmüştür. IMF, AGÜ'lere yönelik olarak;

Emine Tahsin*

1. Yoksulluğun Küreselleşmesi - IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü, Michel Chossudovsky, Çivi Yazıları, 1. Basım Ocak 1999, s.16.
2. The World Bank and the IMF, Walden Bello and Shea Cunningham, North South View, July 1994, <http://www.zmag.org/IZMag/articles/july94bello.htm>, 01.10.2001, s.1.
3. Bunalım Sermayenin Yeniden Yapılanması Yeni Liberalizm, Sungur Savran, "Dünya Kapitalizminin Bunalımı" (Derl. Nail Satılan ve Sungur Savran) içinde, Alan Yayıncılık, Şubat 1988, s.28.
4. Dünya Piyasasındaki Bunalım Eğilimleri Üzerine Düşünceler, Elmar Alvater, Dünya Ekonomisi - Bunalım ve Siyasal Yapılar (Çev. Yılmaz Öner) içinde, Belge Yayınları, 1. Basım Aralık 1983, s.175.
5. Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye, Sinan Sönmez, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara Mart 1998, s.306.

* Araş. Gör., İÜ. İktisat Fakültesi

Özgürlüğü hissedin.

Akbank Özgür Bankacılık Hizmetleri

Akbank şubelerinden aldığınız, hayatınızı kolaylaştıran tüm hizmetlere şube dışından da ulaşabilirsiniz.

İşte, size hareket özgürlüğü sağlayan Özgür Bankacılık Hizmetlerimiz:

İnternet Bankacılığı
Kiosk Bankacılığı
Cep Bilgisayarı Bankacılığı
Cep Telefonu Bankacılığı
SMS Bankacılığı
ATM Bankacılığı
Görüntülü Telefon Bankacılığı

AKBANK

www.akbank.com.tr

IMMIGRATION to:

AUSTRALIA

2002 programında, 97000 vasıflı profesyonel, Avustralya'ya göçmen olarak kabul edilecektir.

Bu kapsamda

Üniversite mezunu ve iyi İngilizce bilen profesyoneller
başvurabilirler.

*Göçmen müracaatlarını hatasız ve güvenli şekilde yapmanın yolu
Avustralya Hükümetinden Onaylı Migration Officelerden geçer.*

Stefan Alteruthemeyer LLB İstanbul Liaison Office

MARA Reg. Nr: 87387

Doğru başvuru kategorisinin seçimi ve başvuru sürecinde danışmanlarımızla hizmetinizdeyiz.
Tüm servislerimizde İFMC üyelerine 20% özel indirim uygulanacaktır.

Hüsrev Gerede Cad No 84/1 TEŞVİKİYE
Tel : 0212 236 6327- 28 Fax: 0212 236 6379

İktisat Dergisi Yayın Programı

2001-2002 yılları için öngörülen İktisat Dergisi yayın programı aşağıdaki gibidir.
Dergimize "yazı" ile katkı vermek isteyenlerin bilgisine sunarız.

AY	KONU
<u>2001</u>	
Ocak	Birliğin Avrupası ve Türkiye
Şubat-Mart	Türkiye Krizi ve Sonrası
Nisan	Yol Ayrımındaki Türk Tarımı
Mayıs-Haz.	İktisatçılar Haftası
Temmuz	Nasıl Bir İktisat? Nasıl Bir İktisat Eğitimi?
Ağustos	Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor
Eylül	Finans Sektörü ve Bankacılık
Ekim	"Alternatif Globalleşme Mümkün mü?" "Yoksulluk – Gelir Dağılımı – Popülizm"
Kasım	Bütçe
Aralık	Yeni Ekonomik Yapılanmada Türkiye’de ve Dünyada Emeğin Konumu
<u>2002</u>	
Ocak	Türkiye’de Bilimsel Üretim Yoksulluğu
Şubat	Medyanın Ekonomi Polisiği
Mart	Yolsuzluk Ekonomisi
Nisan	Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları
Mayıs	Transnasyonel Şirketler
Haz.-Tem.	İktisatçılar Haftası
Ağustos	Türkiye, Yeni Ekonomiye Uyum Sağlayabilecek mi?

ödemeler dengesi açığının giderilmesi, sermaye birikim modellerinin yaşama geçirilmesi amacıyla kaynak aktarımı ve dünya kapitalizmi ile bütünleşebilecek ithalat politikalarının uyumlulaştırılması için kredi desteğinin sağlanmasını temel amaçları arasında tanımlamaktadır. IMF'nin AGÜ'lere yönelik politika önermeleri istikrar ve uyum başlıklarında odaklanmıştır; 1950'li yıllarda bu kurum daha çok ödemeler dengesi güçlüğü çeken ülkelere yardım etme, döviz kuru sistemi ve uluslararası politika koordinasyonunu sağlama işlevini üstlenmiştir. IMF, 1950'li yıllardan sonraki dönemde ise gelişmiş kapitalist ülkeler açısından uluslararası rezerv yönetimi ve kambiyo politikaları arasında eşgüdümü kolaylaştıran bir kuruluşa dönüşmüştür⁶.

1960-1980 yılları arasında az gelişmiş kapitalist ülkelere yönelik olarak kalkınma amacıyla yürütülen borç verme politikası, Latin Amerika ülkelerinin yaşadığı borç krizinin ardından daha farklı şekillerde biçimlendirilmiştir. Borç krizi, IMF'nin AGÜ'lere yönelik politikalarının ilk somut başarısızlığı olurken, 1980 sonrasında AGÜ'lere yönelik politikalar yapısal uyum ve istikrar programları adıyla sağlanan krediler üzerinden yürütülmüştür.

Dünya Bankası ise 1946 yılında devletlere imar ve kalkınma amaçlı düşük faizli kredi veren bir banka olarak kurulmuştur. Avrupa ülkelerinin yeniden inşası sürecinde, bu ülkelerde yapılan yatırımların finansmanını sağlamıştır. AGÜ'lere yönelik olarak kalkınma amaçlı yatırımların finansmanı, teknik yardım projelerinin desteklenmesi, kalkınmaya yönelik projelerin desteklenmesi amaç ve hedefleri arasında yer almıştır. 1948-1952 döneminde ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerinin yeniden inşasına yönelik projelerin finansmanına katkı sunan Dünya Bankası daha sonraki yıllarda AGÜ'lerin kalkınma sorununa yönelik projelere destek vermeye başlamıştır. Dünya Bankası, IMF'den farklı olarak, uluslararası para sistemi ve kambiyo sisteminin düzenlenmesi yerine daha uzun döneme yayılan proje ve yatırımların finansmanının sağlanmasını hedeflemektedir.

Dünya Bankası proje finansmanını kendi bünyesinde kurduğu alt kuruluşlar aracılığıyla yaşama geçirmektedir. IFC (Uluslararası Finans Kurumu) özellikle özel sektör projelerinin finansmanını sağlamaktadır. Dünya Bankası bünyesindeki en büyük fon, IDA (Uluslararası Kalkınma Ajansı), kişi başına düşen milli geliri 925 doların altında olan en fakir konumdaki 30'dan fazla ülkeye uzun dönemli

düşük faizli yardımlar yapmaktadır. MIGA (Çok Taraflı Yatırım Garantisi Ajansı) yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi amacıyla kredi vermekte, yabancı sermaye yatırımlarının tanımlanan risklere karşı korunmasını taahhüt etmektedir.

Dünya Bankası AGÜ'lere ithal ikamesi ile ihracata yönelik büyüme modellerinin yaşama geçirilme aşamasında teknik destek sunarken, uluslararası ticaretin işleyişine daha çok karşılaşılan teknik sorunların aşılması için müdahale etmektedir. Dünya Bankası 1950-1960 döneminde ağırlıklı olarak ulaştırma, enerji, haberleşme, tarım, sanayi ve eğitim alanlarına yönelik projelere destek verirken, 1970 sonrasında bu tip projeler yerine "Structural Adjustment Loans (Yapısal Uyum Borçlanması)" adı altında, değişen uluslararası çevreye uyum için uzun vadeli krediler biçimindeki ticari uyum ve sektörel uyum projelerine öncelik tanımıştır. Dünya Bankası, 1975-80 arasında kırsal alanın gelişmesi ve sosyal projelere destek verilmesi, 1984 döneminden itibaren ise yapısal uyum başlığına odaklanması söz konusudur. Dünya Bankası yapısal uyum stratejisini; yapısal uyum için mali desteğin artırılması, üye ülkeler ile diyalogun geliştirilmesi, dış borç krizinin ve yapısal uyum sürecinin en yoksul ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerini de kapsayacak biçimde yoksulluğun azaltılması doğrultusunda çaba gösterilmesi, ticari bankalardan ve resmi otoritelerden kaynak sağlanmasında borçlu ülkelere yardımcı olunması şeklinde tanımlamaktadır⁷.

Dünya Bankası, 1984 yılında yapısal uyum adı altında mali destek sağlarken IMF ile ortak uyum projelerine imza atmıştır. IMF ile Dünya Bankasının 1970'li yıllardan itibaren ortaklaştıkları politika önermeleri⁸; Kamu harcamalarına özellikle sosyal harcamalarda kısıtlanmaya gidilmesi, ücret azaltılması, özelleştirme ve ekonominin düzenlenmesi, yabancı sermayeye açılması, kısıtlama ve engellerin ortadan kaldırılması, devalüasyon yapılarak ihracat rekabetinin artırılmasıdır.

Dünya Bankası AGÜ'lere yönelik olarak sağladığı kredileri geçiş ekonomisi ülkelerine, fakir ve en fakir ülkelere yönelik olarak farklılaştırmaktadır. Dünya Bankası, 1996 yılında ağır borcu olan ülkelere yönelik sermaye, teknik yardım ve politika tavsiyesini yapısal uyum kolaylığı (SAF) programları ile finanse ederken; 1987'de oluşturulan geliştirilmiş yapısal uyum kolaylığı (ESAF) programları ile de daha düşük gelir grubuna yönelik

**Dünya Bankası
AGÜ'lere yönelik
olarak sağladığı
kredileri geçiş
ekonomisi
ülkelerine, fakir
ve en fakir
ülkelere yönelik
olarak
farklılaştırmaktadır.**

6. a.g.e, s.311.

7. a.g.e, s.371.

8. *Crises Averter Crises Lender Crises Manager, Graham Bird, "The IMF in Search of A Systematic Role", The World Economy, 1999, pp. 955-975.*

projelerin finansmanını hedeflemiştir. Dünya Bankası 1990'lı yıllardan beri ağırlıklı olarak eğitim, sağlık alanlarında odaklanan projelerin destekçisi olmaya çalışmaktadır. Fakirlik ile mücadele, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin eğitim hizmetlerinin yaygınlaşmasına yönelik insani yardım başlıklarına odaklanan birey merkezli kalkınma projelerini üstlenmektedir. Dünya Bankası merkezli politika başlıkları; çevre ve doğal kaynaklar, iktisadi politikalar aracılığıyla fakirliğin azaltılması, beşeri kalkınma, bilgi ve araştırma ve de Dünya Bankası elemanlarının vasıflarının geliştirilmesi şeklinde özetlenmektedir. Dünya Bankası, 2001 yılı verilerine göre 17.3 milyar dolar yardım ile toplam 100 ülke ile ilişkisini yuvarandaki başlıklar üzerinden yürütmektedir.

IMF'nin Yeni Rolü Ne Olacak?

Asya Krizi ardından Rusya Krizi ve de Latin Amerika ülkelerinde yaşanan krizlerin olumsuz sonuçları IMF'nin rolünün ne olacağına yönelik tartışmaların bizzat IMF yöneticileri tarafından gündeme getirilmesini sağlamıştır. Asya krizinin ardından IMF'nin tarihinin en büyük likidite krizini yaşaması, IMF'nin borç veren bir kuruluş olmanın ötesinde işlevleri olması gerektiğine ilişkin tartışmaların başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yapısal uyum adı altında uygulanan politikaların AGÜ'lerde büyüme ve istikrarı sağlayıcı ya da fakirliği azaltıcı bir etki sağlayamaması, Afrika ülkelerinde fakirliği azaltıcı programların beklenen sonuçları vermemesi ile eski sosyalist ülkelere yönelik verilen krediler IMF ve Dünya Bankası üzerindeki yükün artmasına neden olurken, yeni reçetelerin oluşturulması üzerinde durulmaktadır. IMF'nin rolünün ne olacağına dair tartışmaları klasik IMF mөнüsü yerine IMF'nin herkese borç veren bir kuruluş olmaktan çıkması, diğer uluslararası kuruluşlar ile olan ilişkilerinin yeniden belirlenmesi ile daraltılmış bir yapıya kavuşup kavuşamayacağı noktasında odaklaşmaktadır. Aynı zamanda IMF'nin işlevinin daha dar bir kapsama bürünmesi gerektiğine ve IMF'nin daha geniş kapsamlı politikaları yaşama geçirebileceğine dair iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır.

J. Sachs (1997) IMF politikalarının kamuya mal edilememesinin sıkıntı yarattığına, şeffaflık ilkesinin önemsenmesi gerektiğine, IMF'nin AGÜ'ler üzerinde tek belirleyen aktör olmasının olumsuz etkilere neden olduğuna vurgu yapmaktadır. Martin Feldstein (1998) IMF'nin esas rolüne, kısa dönemli yardımlar sağlayan yapısına geri dönmesi ve

uluslararası borç ödeme kurumu olmanın dışına çıkması gerektiğini belirtmektedir.

IMF reçetelerinin başarısızlığını ilan eden Stiglitz, klasik IMF mөнülerinin terkedilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. IMF'nin uluslararası sermaye piyasalarının, uluslararası finansın mimarı olması gerektiğini, esas sorunun koordinasyon eksikliğinden kaynaklı olduğunu ileri süren ABD Hazine Sekreteri Laurence Summer (1999)⁹ IMF'nin ana fonksiyonuna geri dönmesi gerektiğini açıklamıştır. Summer, IMF yerine özel finans kuruluşlarına AGÜ'lere kredi verilmesinde daha çok görevler verilmesi gerektiğini dile getirmekte ve uzun dönemli kalkınma finansmanının IMF tarafından yapılamayacağını belirtmektedir.

Paul Mosley (2001) IMF'nin daha geniş bir role sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir. Mosley, rolleri daraltılmış bir IMF'nin daha fakir olan ülkelere yönelik reformlarda başarısının sınırlı kalacağını, bunun ancak genişletilmiş bir rol bünyesinde etkili olabileceğini ileri sürmekte, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü ile eşgüdümlü bir şekilde hareket edilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren uygulanan ESAF ve SAF gibi kredi programlarının IMF'nin katılımı olmaksızın gerçekleşmesinin mümkün olamayacağına ve tüm bu başlıkların IMF'nin rolünün daraltılmaması anlamına geldiğine işaret etmektedir.

Fitzgerald (1999)¹⁰ ise IMF'nin genişletilmiş rolünün diğer Bretton Woods kurumlarının işlevleri ile birleştirilerek tanımlanmasının gerekli olduğunu ve 4 temel başlığın uluslararası kurumların ilgi alanında yer aldığını vurgulamaktadır; G-7 ve IMF tarafından yeni bir uluslararası finans mimarına ihtiyaç duyulmaktadır, uluslararası ticaret ile yabancı yatırımların esaslarını belirleyen yeni kuralların DTÖ tarafından yürütülmesi gündemdedir. Ağır borç yükü olan yoksul ülkelerin (HIPC), uluslararası piyasalara geri dönmesine izin verilmesi gereklidir. DAC (Development Agency of Corporation) kalkınma ajansının hedeflerinin devam ettirilmesi, eğitim, sağlık ve de fakirliğin 2015 yılında yarı yarıya indirilmesi ile ilgili yardım fonlarının devam ettirilmesi gündemdedir.

Graham Bird (1999) IMF'nin işlevinin ne olması gerektiğine dair tartışmanın üç ayrı başlıkta ele alınması gerektiğini belirtmektedir. IMF'nin; krizleri önleyici (crises averter), kriz sonrası borç veren (crises lender), kriz yönetimini (crises manager) sağlayan bir kuruluş olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı ya da bu üç

Asya krizinin ardından IMF'nin tarihinin en büyük likidite krizini yaşaması, IMF'nin borç veren bir kuruluş olmanın ötesinde işlevleri olması gerektiğine ilişkin tartışmaların başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

9. *The IMF After the Asian Crisis: Merits and Limitations of Long Term Development Partner Role*, Paul Mosley, *The World Economy*, 2001, pp. 597-627. s.597.

10. a.g.e. s.602

başlıkta koordinasyonu sağlayan sistematik bir role bürünüp bürünemeyeceği sorgulanmalıdır. Bird, IMF'nin, ödemeler dengesi açığı, kur-ları düzenleyici ve de makro iktisat politikalarını koordine edici bir işlevi olduğunu, ancak daha çok ülkelere yardım eden, borç veren bir kurum olarak tanımlanmasından vazgeçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Özellikle sabit kur sistemi yerine esnek kur sisteminin hakim olduğu günümüzde, özel sermaye piyasaları ile özel borç veren kuruluşların varlığı, IMF'nin borç veren kuruluş olma özelliğini terketmesi için gerekli zemini sunmaktadır. Ödemeler dengesi açıklarından kaynaklı krizleri engelleme noktasında IMF'nin yapabileceklerinin sınırlılığı ve krizleri engelleyici yönünün zayıf olduğu belirtilmektedir. Potansiyel krizlerin koordinasyon başarısızlığından kaynaklı olarak krize dönüşmesi, IMF'nin koordinasyon eksikliğinin bir göstergesidir. IMF'nin uluslararası para sistemini koordine eden bir yapıya kavuşması gerektiği ileri sürülmekte, kriz yönetiminde uluslararası bir koordinatöre ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.

2001 yılında gelinen noktada IMF'nin işlevinin ne olacağına dair tartışmalar IMF politikalarının başarısızlığına odaklanmış; Dünya Bankası tarafından birey merkezli bir büyüme modelinin geliştirilmesi ve GATT düzenlemelerinin yerini DTÖ'ye devretmesi sonrasında ise farklı bir boyut kazanmıştır.

GATT düzenlemeleri yerini, DTÖ (1995) bünyesinde yürütülen ticari müzakerelere bırakırken, DTÖ uluslararası ticareti düzenleyen bir kuruluş olarak uluslararası ticaret politikalarını denetleme yetkisine sahiptir. DTÖ bünyesinde; ticaret antlaşmaları, ticaret müzakereleri, ticari anlaşmazlıkların giderilmesi, ulusal ticaret politikalarının DTÖ kurallarına uygunluğunun izlenmesi, teknik yardım başlığı, gelişmekte olan ülkelere yönelik eğitim, diğer uluslararası kurumlar ile işbirliği içerisinde olunması, TRIPS (Trade Related Intellectual Property Rights) fikri mülkiyet hakları antlaşması, hizmet ticaretini belirleyen antlaşma (GATS) ile tarım ve çevre politikaları başlıkları tartışılmaktadır. DTÖ'ye konu olan çok taraflı ticaret sistemi; tarım, tekstil, giyim, bankacılık, iletişim, hükümet alımları, sanayi standartları ile gıda hijyen koşullarını belirlemektedir. Yapısal uyum programlarının bir parçası olarak ticari liberalizasyon ile yabancı yatırımların düzenlenmesine ilişkin esaslar DTÖ kapsamında yer almakta, DTÖ küreselleşme sürecinin en önemli düzenleme kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya Bankası, merkeze koyduğu beşeri kalkınma ve yoksullukla mücadele programlarının finansmanı aşamasında IMF ile eşgüdümü bir çalışma yürütmeye devam etmektedir. Ancak DTÖ ve Dünya Bankasından farklı olarak IMF, klasik reçetelerinin yerine ne koyacağını henüz belirleme aşamasındadır. Her geçen gün Latin Amerika ülkeleri ile ülkemizde IMF reçetelerinin olumsuz sonuçları ortaya çıkmakta, ancak IMF tarafından olumsuzlukları altedici reçeteler yazılamamaktadır. Bugün Bretton Woods kurumlarının yerine ne konaacağına, IMF'siz bir dünya ekonomisinin nasıl olacağına dair tartışmalar gündemdedir. Bu kuruluşların gelişmiş kapitalist ülkelere bağımlılığı her geçen gün artıran uygulamalarının karşısındaki alternatifler sorgulanmalı, bağımsız bir kalkınma modelinin geliştirilip geliştirilemeyeceği tartışmaya açılmalıdır.

KAYNAKÇA

Alvater, Elmar (1983), "Dünya Piyasasındaki Bunalım Eğilimleri Üzerine Düşünceler", Yılmaz Öner (Çev.), Dünya Ekonomisi - Bunalım ve Siyasi Yapılar, Belge Yayınları, No.23, İstanbul, 1. Basım Aralık 1983.

Bello, Walden and Cunningham, Shea, (1994): "The World Bank and the IMF", North South View, <http://www.zmag.org/ZMag/articles/july94bello.htm>, 01.10.2001.

Bird, Graham, (1999): "Crises Averter Crises Lender Crises Manager, The IMF in Search of A Systematic Role", The World Economy, 1999, pp. 955-975.

Chossudovsky, Michel (1999): "Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü", Çivi Yayınları, 1.Basım Ocak 1999.

Dünya Ticaret Örgütü: <http://www.wto.org>, 01.10.2001.

Dünya Bankası: <http://www.worldbank.org>, 01.10.2001.

Feldestein, Martin ,(1998): "Refocusing the IMF", Foreign Affairs, March/April 1998.

IMF: <http://www.imf.org>, 01.10.2001.

Mosley, Paul (2001): "The IMF After the Asian Crisis Merits and Limitations of Long Term Development PartnerRole", The World Economy, 2001, pp. 597-627.

Sachs, Jeffrey, (1997): "IMF is A Power Unto Itself", Financial Times, 11.12.1997.

Savran, Sungur, (1988): "Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması, Yeni Liberalizm", Nail Satlıgan ve Sungur Savran (Derl.), Dünya Kapitalizminin Bunalımı, Alan Yayıncılık, Şubat 1988.

Sönmez, Sinan, (1998): "Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye", İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1.Basım Mart 1998.

2001 yılında gelinen noktada IMF'nin işlevinin ne olacağına dair tartışmalar IMF politikalarının başarısızlığına odaklanmış; Dünya Bankası tarafından birey merkezli bir büyüme modelinin geliştirilmesi ve GATT düzenlemelerinin yerini DTÖ'ye devretmesi sonrasında ise farklı bir boyut kazanmıştır.

Türkiye'nin Son Krizi: Serbest Piyasa Otoritaryanizmine Doğru Bir Adım Daha mı?

1. Türkiye'de Alışageldiğimiz Krizlerden Biri Olmaktan Öte Bir Şey:

Şubat 2001'de Türkiye son on beş ay zarfındaki üçüncü ve en derin ekonomik krizini yaşadı. Olay iki önemli nedenle Türkiye sınırlarının çok ötesine geçiyor. Birincisi, kriz Türkiye'deki üretimin ve mali piyasaların uluslararasılaşmasının yarattığı sınıf ilişkilerindeki değişimlerle yakından bağlantılıdır. İkincisi, daha genel olarak, kriz üretimin ve mali piyasaların uluslararasılaşmasını destekleyebilecek bir dünya parasal sisteminin olmayışının bir sonucudur. Türk kapitalist sınıfının uluslararası ekonomiye mevcut koşullar altındaki entegrasyonu, ülkenin içinde, öncelikle döviz piyasalarında açığa çıkan büyük bir ekonomik çalkantı yaratmaktadır. Arkasından kriz, kapsamlı sosyal ve politik uzantılarıyla, finans, ticaret ve sanayiye sıçramaktadır. Bu bakımdan Türkiye'deki kriz, Güneydoğu Asya 1997-98, Rusya 1998 ve Brezilya 1998-99'da dahil, dünyada yakın dönemde yaşanan diğer krizlere benzemektedir.

Türkiye'deki son kriz, bir Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında geçen sert bir tartışma ile tetiklenmiştir. Anlaşmazlık -özellikle bankaların kredi dağıtımındaki yolsuzluklar üzerine yasal soruşturmalarla ilgiliydi. Cumhurbaşkanlığı makamı, yolsuzluk karşıtı operasyonlarda atılan adımların yavaşlığından huzursuz olarak, hükümete yönelik kendi özel araştırmasını başlatmıştı. Yaşanan tartışma İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda keskin bir düşüşe, aniden dövize üşüşülmesine ve yabancı sermayenin masif biçimde kaçışına neden oldu. Belirsizlik ve panik ortamında, IMF hükümete Türk lirasını dalgalanmaya bırakmayı önerdi.

Bu olaylara paralel olarak, bilgi sahibi kamuoyunun ağırlıklı görüşü, Türkiye'nin özünde siyasal sistemindeki yolsuzluğa bağlı bir finansal krizle yüz yüze olduğu biçimindeydi. Türk hükümeti, IMF ve Dünya Bankası arasında akabinde imzalanan borç anlaşmaları bu bakış temeline dayanıyordu. Buna bağlı olarak, bu organizasyonlar Türkiye'ye,

esas itibarıyla, işlemeyen bankacılık sisteminin düzeltilmesini amaçlayan, ama aynı zamanda özelleştirme ve tarımsal liberalizasyonu hızlandıran önlemler dayattılar. Kısacası, kalkınmakta olan ülke krizleri karşısında her zaman yaptıklarını tekrarladılar. Oldukça ilginç bir biçimde, Türkiye'deki pek çok radikal görüş, krizi başarısızlığa uğramış kur politikası, iyi yönetim (governance) eksikliği, devlet borcu ve patolojik yolsuzluk gibi kısmi nedensel faktörlere bağlayarak resmi yaklaşımı tekrarlıyordu. Ancak, problemin kökleri Türkiye'nin 1980'de liberalizasyonu benimsemesinden sonra takip edilen kapitalist gelişmenin doğasında yatıyordu. Biz bu noktayı öncelikle Türk ekonomisinin yapısındaki değişimlerin analizi ve, ikinci olarak, son dönemde dünya ekonomisindeki temel trendlerin tartışılması yoluyla gösteriyoruz.

Bu konjonktürde, son zamanlarda uluslararası organizasyonların içinde kalkınma stratejilerini konu alan önemli tartışmaların yapıldığını not etmek hayati önemdedir. IMF ve Dünya Bankası'nın şu andaki yaklaşımı, ilk kerte, 1980'lerin ve 1990'ların büyük bir bölümünde hakim olan Washington konsensüsünden kaynaklanmaktadır. Kısaca, bu görüş liberalize edilmiş piyasaların yalnızca ekonomik refaha değil aynı zamanda daha az yolsuzluğun olduğu bir ekonomiye ve daha demokratik bir topluma öncülük etmesini bekliyor. Ancak, 1990'ların sonlarında, post-Washington konsensüsü denilen bir bakış bu görüşe içerden ve dışardan karşı çıktı. Yeni konsensusun başlıca dayanağı piyasaların da aksayabileceğidir. Sonuç olarak, piyasaları desteklemek, tamamlamak ve yaratmak üzere belli ölçülerde devlet müdahalesi gereklidir. Dahası, piyasaların sosyal desteği (güven, dürüstlük, sosyal bağlanma) güçlendirilmelidir.¹

Piyasa aksaklığına yaptığı vurgu nedeniyle post-Washington konsensüsünün hakim bir ideoloji haline gelme ihtimali düşüktür. Serbestçe işleyen ve etkin piyasalar IMF ve Dünya Bankası'nın görünür gelecekteki mottosu olarak kalmaya devam edecektir. Ancak piyasaları yaratmaya ve piyasaların sosyal temellerini

Sedat Aybar¹
Costas
Lapavitsas²

Çev.: Sermin
Sarıca
Marangoz³

1. Her iki yaklaşımın tam bir analizi için bkz. Fine (2001).

^{1,2} Londra Üniversitesi, Doğu ve Afrika Çalışmalar Enstitüsü (SOAS)

³ Araş. Gör. İÜ İktisat Fakültesi

güçlendirmeye dönük ölçülü devlet müdahalesine yapılan vurgu şu ana kadar bile epeyce etkili oldu. İstikrarı sağlamak üzere sıkı makro ekonomik politikaların doğrudan empoze edildiği günler geçmişte kaldı. Türkiye örneğinin gösterdiği gibi, şimdi bahis konusu olan bir ülkenin sosyal ve politik kurumlarının piyasaların daha serbest işleyişiyle uyumlu bir biçimde toptan yeniden yapılandırılmasıdır.

Bu gelişme politik ve demokratik özgürlükler için potansiyel bir tehlikedir. Kemal Derviş, Türk ekonomisinin yeni "çarı", doğrudan Dünya Bankası'ndan, post-Washington konsensusunun çeşme başından getirilmiştir.² Demokratikleşmenin dilini kullanmakta, yoksulları dert ediyor görünmekte ve kamu sektöründeki şeffaflık ve yolsuzlukla ilgilenmektedir. Pratikte, bu, hükümetin pratiğini otoriteryanizm karakterize ederken şekli demokrasiye sahte bağlılık gösterisi anlamına gelmektedir. Toplumsal gösterilerle ilgili daha sert yasal düzenlemeler, polislin daha fazla enformasyon sahibi olması, basınlin açık manipülasyonu ve doğrudan şiddete sıklıkla başvurulmasını içeren bir biçimde Türk devletinin baskıcı güçleri serbest piyasaların savunulmasında harekete geçirilmiştir. Sözde demokratik bir söylem, otoriter bir siyasî pratik ve serbest piyasa ekonomisi politikasının karışımı gelişmekte olan dünyaya yayılıyor görünmektedir. 'Serbest piyasa otoriteryanizmi' kavramını bunu ifade etmek üzere kullandık.

Sovyet bloğunun çöküşünden sonra, serbest piyasa ideolojisi kısa bir süre için popüler oldu çünkü hem refah hem de demokrasi vaad ediyordu. Tersine, serbest piyasalar şimdi gelişmekte olan ülkelerde istikrarsızlık ve krize davetiye olarak algılanmakta. Uluslararası organizasyonlar her zaman kendi ekonomik planlarını empoze edebilmek için elde edebildikleri ölçüde yerel desteğe dayanmak zorunda kaldılar. Aşağıda gösterileceği gibi, Türkiye'de bu, şu anda, kapitalist sınıfın üretim ve finansla uluslararası çıkarları olan, yerel piyasalarda belirleyici olan ve demokratik özgürlükler hakkında herhangi bir vicdani sıkıntı taşımayan dar bir bölümüyle işbirliği anlamına geliyor. Demokrasiden yana retorik ve yolsuzluğa karşı sözde mücadele güçlendirilmiş otoriteryanizmi gizliyor. Bunun neden böyle olduğunu açıklamak Türkiye'nin son yirmi yılda takip ettiği kalkınma yolunun analizini gerektiriyor.

2. 1980'deki Liberalizasyondan Bu Yana Yapısal Dönüşüm:

Ocak 1980'de, Türkiye'nin kalkınma stratejisinde önemli bir değişim yaşandı. Devlet mülkiyetini ve ekonominin kilit sektörlerinin kontrolünü gerektiren ithal-ikamesi, daha serbest bir yerel piyasada çalışan özel sermaye tarafından yürütülen ihracata dayalı stratejiyle yer değiştirmişti. Değişim yönünde, ülkenin dövize umutsuzca gereksinim duymasından da güç alan, güçlü bir dış baskı vardı.³ İçeride de liberalizasyon lehine, özellikle mali piyasaların liberalizasyonu yönünde, entelektüel bir destek vardı. Mali kontrollerin kaldırılmasının ve faiz oranlarının yükseltilmesinin büyüme ve kalkınmanın katalizörleri olarak iş göreceği varsayıyordu.⁴

Daha önemlisi, değişim Türkiye kapitalist sınıfı içindeki yeni etki ve güç odakları tarafından destekleniyordu. Bunlar tipik olarak, değişik sınıai, mali ve ticari çıkarılara sahip, uluslararası yönelimli ve merkezleri İstanbul'da olan büyük özel topluluklardı. Biz onları 'İstanbul burjuvazisi' olarak adlandırıyoruz.⁵ İçlerinde tipik ve belirleyici olanlar Koç ve Sabancı gruplarıdır. Geniş sınıai tabanları yerel piyasalarda güçlü bir varoluş sağlıyor, ama aynı zamanda onları dış piyasa arayışları için cesaretlendiriyor. Bu büyük özel sermayelerin (sermaye gruplarının) esasen Kemalist devlet bürokrasisi ve özellikle ordu ile gerilimli simbiyotik (yakın ve organik) ilişkileri vardı. Zira orduya ekonominin devlet tarafından kontrolü, milliyetçilik, otoriteryanizm, kamu hizmeti ve dürüstlük nosyonları hakimdi. 1980'lerin başından itibaren, bu kesimlerin devletle olan ilişkileri giderek çok daha pürüzsüz ve yakın hale geldi.

İyimserlik bir süre sonra, 1982'de, halk tarafından 'banker' krizi olarak bilinen keskin bir krizle zedelendi. Finansal liberalizasyondan sonra, çok sayıda prensipsiz/vicdansız (mali) işlemler ('bankerler') sınırlı sermaye ve daha da sınırlı ahlaki değerlerle geniş ölçekli finansal operasyonlara kalkıştılar.⁶ Kriz faiz oranlarının yeniden kontrolüne ve reformların mimarı Turgut Özal'ın etkisinin bir ölçüde azalmasına neden oldu.⁷ Ancak, iktisadi politikanın yönü değişmedi. Krizler birbirini kovaladı. Bir sonraki kriz 1987'de ortaya çıktı ve yine finansal aşırılık ve kurlar üzerindeki baskı ile ilintiliydi. Bununla beraber, Merkez

Uluslararası organizasyonlar her zaman kendi ekonomik planlarını empoze edebilmek için elde edebildikleri ölçüde yerel desteğe dayanmak zorunda kaldılar.

2. Koşullar, retorik ve eşlik eden politik ideoloji görünür biçimde Domingo Cavallo'nun Arjantin'deki parlak yükselişinininkine benzerdir.
3. 1980'deki liberalizasyon sonrasında uygulanan iktisadi politikaların mükemmel bir analizi Akyüz (1990)'da bulunabilir.
4. Mali liberalizasyon literatürünün geniş bir tartışması için bkz. Aybar ve Lapavistas (2001).
5. Türkiye'nin sınıfsal yapısının tanımı ve 'İstanbul burjuvazisi'nin yükselişi için bkz. Keyder (1987).
6. Ayrıntılı bir anlatım Artun (1983), Kafaoglu (1982) ve Çolaşan (1983a)'da bulunabilir.
7. Bkz. Çolaşan (1983b).

Bankası sermaye hesabı (capital account) üzerindeki kısıtlamaları 1989'da kaldırdı. 1994'te benzer biçimde finansal işlemlere, sermaye kaçışına ve kurlardaki baskıya bağlı bir kriz daha yaşandı. Kriz bankalar için yüzde 100'lük bir mevduat sigortasının uygulanmasına yol açtı. 1999'da bir kriz daha gündeme geldi ve bu da bankacılık sisteminde sektöre girişleri sınırlama gücüne sahip bir üst otoritenin yaratılmasıyla sonuçlandı. Yine önemli bir kriz Aralık 2000'de patlak verdi; bu kez krizi, öncelikle kronik biçimde yüksek seviyelerde seyreden enflasyonu (düşürmeyi) hedefleyen sıkı bir reform ve istikrar programının, IMF'nin gözetimi altında, (uygulanmasının) benimsenmesi takip etti. Program Şubat 2001'deki krize neden olarak feci şekilde başarısız oldu.⁸

Krizlere eğilimli olmaya büyümedeki kötü sonuçlar eşlik etti. Kişi başına gelir yirmi yıldan fazla bir süredir durgunluk eğilimindeydi. Belirgin bir genişleme ve daralma grafiği oluştu: 1995-1997 arasında yıllık yaklaşık yüzde 7'lik bir büyümeyi, örneğin, 1998-9 süresince yüzde 1'lik bir daralma takip etti. Bu arada enflasyon, dönem boyunca yüzde 60 ile 80 arasında dalgalandı. Sonuç olarak, yabancı yatırımların GSYİH'ya oranı ihmal edilebilir düzeyde (yüzde 0.5 civarında) kaldı.

Yine de, politika değişikliği kapitalist birikimde önemli ve net değişimlere katkıda bulundu. Her şeyden önce, ekonomi çok daha dışa açık hale geldi. Dönem boyunca, ihracatın GSYİH'ya oranı 1980'deki yüzde 4.4 seviyesinden 1999'da yüzde 14.3 düzeyine çıktı; bu arada ithalat yüzde 11.4'ten yüzde 22'ye yükseldi. GSYİH'nın bileşiminde tarımdan imalata doğru bir kayış yaşandı; tarımın 1980'deki yüzde 22.7'lik payı 1999'da yüzde 13.9 seviyesine düştü, ve imalatın payı aynı dönemde yüzde 24'ten yüzde 29'a yükseldi. Her ne kadar tarım hala diğer Avrupa ülkelerinde olduğundan daha büyük bir istihdam alanı olmaya devam etse de, tarım dışı sektörlerde istihdam edilen işgücünün oranı yüzde 50'nin üzerine yükseldi. Bankaların sayısı 1980'de 43 iken, 21 yabancı banka dahil olmak üzere, 1999'da 85'e yükseldi. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 1987'de kuruldu ve kayıt altına alma ve sermayeleştirme dramatik bir yükselişe tanıklık etti.

Strateji değişiminin Türk ekonomisinde

kamu sektörünü marjinalleştirdiği düşünülmemelidir. Gerçekte, emeklilik ve sosyal güvenlik harcamaları dahil olmak üzere toplam kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı bu dönemde artış gösterdi.⁹ Kamu sektörü maaş ve ücretleri, her ne kadar çok daha serbest olan 1990'larda telafi edildiyse de, politik bir baskı dönemi olan 1980'ler boyunca vahşice bastırılmıştı. Yine de, kamu yatırımları çöktü: 1980-3'te GSYİH'nın yüzde 9.5'i iken 1993-7'de yüzde 5.3 seviyesine düştü. Aslında, Türk devleti, sağlık, eğitim ve ulaşımda minimum bir düzeyi korurken imalat yatırımlarından çekildi.

Mamafih, kamu yatırımlarındaki çöküşe rağmen dönem devlet maliyesinde kalıcı bir krize tanık oldu. Temel neden net vergi gelirlerindeki dramatik düşüştü. Bunun sebebi devletin vergilemekte başarısız olması değildi: brüt vergi gelirleri 1980-3 arasında GSYİH'nın yüzde 16.6'sı iken 1993-7'de yüzde 19.5'ine yükselmişti. Açıkların temel nedeni liberalizasyonla birlikte reel faiz oranlarının artması üzerine çok büyüyen iç borçların faiz ödemelerindeki hızlı artış oldu. Bu kendi kendini besleyen bir süreçtir: kamu açıkları (yerel ya da uluslararası ölçekte) daha fazla tahvil ihracını ya da doğrudan yerel bankalardan borçlanmayı gerektirir, bu da daha büyük bir borç yüküne neden olur. Bu nedenle, sürekli enflasyonu artırmanın dışında, devlet maliyesinin krizi yabancı borç verenler ve liberalleştirilmiş mali sistem için bir refah kaynağı rolü oynamıştır. Türk bankalarının son yıllardaki kârları büyük ölçüde devlete düşük riskli borç vermekten kaynaklanmıştır. Sanayi yatırımları için bereketli ve verimli bir kaynak oluşturması beklenen finansal liberalizasyonun yirmi yılının sonucu bu olmuştur.

Ekonominin yapısal dönüşümü Türk kapitalist sınıfı içerisindeki güçler dengesine önemli değişiklikler getirmiştir. En açık olarak kamu yatırımlarının çöküşünde kendini açığa vuran devletin ekonominin kontrolünden adım adım geri çekilişi yukarıda bahsi geçen büyük toplulukların, İstanbul burjuvazisinin, etkisinin artması anlamına gelmiştir. Ancak ekonominin yeniden dünya piyasalarına yönlendirilmesi aynı zamanda ülkenin Asya kesiminde küçük ve orta ölçekli kapitalist bir bandın (çevrenin) de, oluşmasına yol açmıştır. Bu sözde 'Anadolu kaplanları' daha

Ekonominin yapısal dönüşümü Türk kapitalist sınıfı içerisindeki güçler dengesine önemli değişiklikler getirmiştir.

8. IMF programı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Akman (2001).
9. Türkiye'nin kamu maliyesine dönük tartışmamız önemli ölçüde Türel (2001)'den etkilenmiştir.

çok tekstil ihracatında, düşük ücretler ve devletin ihracata dönük teşvikinin sağladığı avantajla, aktif olmuşlardır.¹⁰ İki nokta burada özellikle önem taşımaktadır.

Birincisi, kapitalist sınıfın bu yeni üyeleri, bankalarla 'İstanbul burjuvazisi' arasındaki kurumsallaşmış bağlar nedeniyle kredi sağlamakta güçlükler çekmiştir. Faaliyetleri için finansman sağlamak üzere kendi bankalarını kurma ya da özelleştirilen devlet bankalarını, örneğin, Türkbank, Etibank ve Sümerbank'ı satın alma eğiliminde olmuşlardır. Egebank, Yurtbank ve diğerleri de dahil olmak üzere bu bankalar yetersiz bir sermayeye sahiplerdi ve oldukça şüpheli biçimlerde faaliyet gösteriyorlardı. Bunlar kendilerini bugünkü krizin göbeğinde buldular. İkincisi, kaplanların devlet mekanizmasıyla bağlantısı 'İstanbul burjuvazisinden' çok daha zayıftı. Sonuç olarak, son on beş ayın fırtınalarına karşı kendilerine çok daha az koruma sunuldu.

Egemen sınıf içerisindeki güç dengeleri aynı zamanda yolsuzluğun artışıyla da değişti. Yolsuzluğun, Türkiye'nin yüzlerce yıllık bir karakteristiği, Osmanlı'dan kalan bir artık ya da Türklerin Doğulu yanlarından biri olduğu doğru değildir. Devlet desteği için ayrıcalık, gereksiz krediler ve siyasetçilere rüşvet biçiminde yolsuzluk liberalizasyon dönemi boyunca filizlendi. Türk egemen sınıfının tüm kesimleri, ama hepsinden önce devletle çok daha yakın olanları, bu tür faaliyetlere katıldılar. Yolsuzluğun bu biçimlerine ek olarak uyuşturucu ticareti ve kara paranın aklanması gibi düpedüz suç olaylarında da artış görüldü. Bunlar genellikle Soğuk Savaş döneminin anti-komünist örgütlenmeleri ve Güneydoğu'da kontr-gerillanın yürüttüğü kirli savaşla ilişkili insanlar tarafından gerçekleştirildi. Suçlular siyasetçiler ve 'İstanbul burjuvazisi' üzerinde, aslında Türk toplumunun tüm kesimleri üzerinde, belirgin bir etkiye sahip oldular. Rahat finansman ve devlet aygıtlarındaki eski Kemalist özelliklerin geri çekilişi bunların göze çarpmak derecede yükselişini kolaylaştırdı.¹¹

3. Krizin Daha Derin Nedenleri:

Bu yapısal değişiklikler arka plana dünya ekonomisinin 1973-4'teki savaş sonrası, 'Altın Çağın' bitişi sonrasında, tarihsel dönüşümünü yerleştirerek analiz edilmelidirler.¹² Ki-

saca, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki ulus ötesi şirketler öncülüğünde üretim ve finansın önemli ölçüde uluslararasılaştırılması söz konusu olmuştur. Ancak dünya ekonomisi 1971'de Bretton Woods düzenlemelerinin çöküşünden beri uyumlu bir parasal sistemin eksikliğini yaşamıştır. Sonuç olarak, son yıllarda, uluslararasılaşmış üretim ve finans, sonuçta gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini kargaşaya sürükleyen, kur politikası kaynaklı (döviz) krizlerin(in) tekrarlayan biçimde artışına neden olmuştur.

Üretken sermayenin uluslararasılaşması doğrudan yabancı yatırımların akışı ve dünya piyasasının ulus ötesi şirketlerce yeniden paylaşımı anlamına gelmiştir. Bu ulus ötesi şirketlerin en büyük ve en güçlü olanlarının kökleri en gelişmiş ülkelerdedir (ABD, Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere vd.), ancak ikinci bir kuşak da gelişmekte olan ülkelerden (Hindistan, Endonezya, Brezilya ve başkaları) yükselmektedir. Önceden belirttiğimiz gibi, Türkiye imalat ve inşaat sektöründe geniş ve çeşitli faaliyetlerde bulunan bunlardan bazılarına sahiptir. Bunların devletle çok yakın bağları vardır ve sürekli olarak devlet mekanizmasını kendi çıkarları doğrultusunda harekete geçirirler. Küçük ve orta ölçekli şirketlerle pek az ortaklıkları vardır. Sonuncular da dünya piyasasına yönelmekle birlikte bunu düşük ücret, zayıf teknolojik kapasite ve vergi kaçırarak gerçekleştirirler.

Mali uluslararasılaşma, yerel liberalizasyon, sermaye hesaplarının kontrolünün kaldırılması, hisse senedi piyasalarının oluşturulması ve ABD kurumlarının açık nüfuzuyla desteklenmiş olduğundan, üretimden çok daha geniş çapta olmuştur. Kredi bağlantılarının dünya piyasalarında başarının mekanizması olduğu ne kadar vurgulansa azdır. Ulus ötesi şirketlerin (birinci ve ikinci kuşak) temellendikleri ülkelerin ve dış ülkelerin bankaları ve diğer finansal kurumlarıyla sistematik ve organik bağları vardır. Bu sermayeler için, üretimin uluslararasılaşması ve mali uluslararasılaşma arasında bir çelişki yoktur. Bizim örneğimizde, büyük Türk holdingleri büyük bankalarla sıkı bağlara sahiplerdir (genellikle bunlar bir ve aynı şeydir) ve mali liberalizasyona karşı değillerdir.¹³

Şu halde, dünya ekonomisi (bu gelişmelerle) uyumlu bir parasal sisteme sahip değil-

10. Türkiye egemen sınıfının içindeki bölünme uzun süre Türk solu içerisinde tartışılmıştır. 1970'lerin sonunda bir tür 'Bermuda üçgeni' (Maraş, Sivas, Erzurum) taşralı Anadolu burjuvazisi içinde İslamci ve faşist politik güçlerin desteği olarak görülmüştür. 1980'lerde oluşmakta olan Anadolu kapitalistlerini işaret etmek üzere 'Antep burjuvazisi' sıkça örnek gösterilmiştir. 'Anadolu kaplanları' deyimini, 'İstanbul burjuvazisi'nden daha güçlü bir biçimde lokal ve kültürel olarak geleneksel olan Anadolu'nun yükselen kapitalist sınıfını belirtmek üzere kullanıyoruz. Bu 'kaplanlar'ın yerel piyasaya odaklandıklarını varsaymamaktadır, bunların gelirlerinin önemli kaynağı ihracat olmuştur.

11. Bkz. Berberoğlu (1997).

12. Siyasi iktisatçılar arasında bu tür bir değişimin gerçekleştiği konusunda bir uzlaşma olmakla birlikte, nedenleri ve sonuçları konusunda bir uzlaşma yoktur. Son anlaşmazlık Brenner (1998)'la yaşanmıştır. Eleştirel bir bakış için bkz. Fine, Lapavistas, and Milonakis (1999).

13. Büyük Türk holdingleri ve mali kurumlar arasındaki ilişkilere dair ayrıntılar için bkz. Önder, Türel, Ekinci and Sömel (1993).

dir. Uluslararası mali kuruluşlar aşırı güçlüdürler, ancak evrensel ölçekte kabul görmüş ve dünya piyasasında ödeme ve birikim aracı olarak işlem görebilecek bir para yaratamazlar. Böyle bir sabit referans noktası olmadıkça, kurlar geniş ölçekte dalgalanır ve değerler uluslararası akımını riske sokar. Kurları altına bağlayan Bretton Woods sistemi şu anda olanaksız ölçüde istikrarlı bir ütopya gibi görünmektedir. Bretton Woods sona erdiğinden beri Amerikan doları uluslararası işlemlerde hakim hale gelmiştir, ancak dünya piyasasında istikrarlı bir kur (değişim) oranı sağlayamaz. Amerikan ekonomisi olumlu (fazla veren) ticaret dengelerini (dönem boyunca açıkları kalıcı olmuştur) ve uluslararası ölçekte borç verebilecek büyük bir kapasiteyi (ABD dünyanın en büyük net borç vericisidir) garantilemek için yeterli rekabet gücüne sahip olmadığı sürece dolar gerçek dünya parası haline gelemes. İşin daha da karmaşık boyutu, dolar uluslararası fonksiyonlara sahip olduğundan ABD varolan uygulamalardan özel faydalar elde etmektedir, ancak dolar herhangi bir meta rezervine konvertibl değildir ve üretmek için herhangi bir maliyeti yoktur. Dünya piyasasındaki egemen ülkenin kendi konvertibl olmayan kağıt parasıyla büyük dış açıkları finanse etmeye devam etmesi, kapitalizmin tarihinde şaşırtıcı bir başarıdır.¹⁴

Bu faktörlerin bileşimi yakın zamanda bir dizi krizin patlak vermesine neden olmuştur. İstikrarlı kur oranları sanayi kapitalistleri tarafından tercih edilirdir, zira bu, birikimi çevreleyen belirsizlikleri azaltır. Gelişmekte olan ülkelerde istikrarlı (stable) oranlar tercihi güçlüdür ve bir kaç kendi paralarını dolara endeksleme girişiminde bulunmuştur. Ancak (uluslararasılaşmış üretim ve finanstan kaynaklanan ve bunun destekleyen) serbest sermaye akımı ve yerel düzeyde serbestleştirilmiş mali işlemler bunu, yukarıda kısaca açıklandığı gibi, (yerine getirilmesi) imkansız bir görev haline getirmiştir.

İthalat ve ihracat üzerinde kontrolün olmaması ticaret dengesinde bir açık gündeme geldiğinde hükümetler tarafından doğrudan yapılabilecek pek az şeyin olduğu anlamına gelir. Bu tür açıklar yerel talebin genişlemesi (bu ille de devlet harcamalarının büyümesinden kaynaklanmayabilir) nedeniyle ithalatın artmasından ya da ihracatın bağımsız olarak

yavaşlamasından kaynaklanabilir. Sermayenin serbest dolaşımı veri iken, ticaret dengesinde artan bir açık sermaye hesabını baskı altına alır zira uluslararası ve yerel borç vericiler yerel paranın aleyhine spekülasyonlara başlarlar. Fon hareketleri üzerinde kontrolün olmadığı durumda gelişmekte olan ülkelerin bu tür baskılara karşı koyabilmeleri genellikle sınırlı olan rezervlerince koşullanmıştır. Döviz krizleri doğar, bu krizler genellikle kur çapalarının terk edilmesiyle ve yerel paranın değerinde keskin bir düşüşle sonlanır. Son yıllarda bunun tek istisnası (Hong Kong da dahil) Çin olmuştur. Bu da kuralı kanıtlamaktadır zira ülke oldukça büyük döviz rezervlerine sahiptir ve sermaye akımları üzerinde yaygın kontroller uygulamaktadır.

Bu türden krizler eğer onlara yol açan dönemde liberalize edilmiş olan mali sistem aynı zamanda (genellikle hisse senedi ve emlak piyasalarıyla bağlantılı) bir kredi genişlemesi devresine de girmiş ise, önemli ölçüde şiddetlenirler. Bu tür durumlarda, döviz krizi hızla şiddetli bir mali krize dönüşür. Nedeni sermaye akımları ve çöken bir kurun (paranın) finansal kurumları likidite açısından kurutması ve onların dış borçlarını özellikle pahalı hale getirmesidir. Eğer finansal kurumlar çoktan aşırı genişlemiş durumdalarsa, borçlarını ödeyebilme güçleri hemen risk altına girer ve bu onları verdikleri kredileri kısıtlamaya ve kendileri için kurtarıcı borçlar aramaya iter. Takiben, faiz oranları çok yüksek seviyelere çıkar. Sonrasında, yerel kapitalistlere taze kredi akışı kesildiğinden ve faiz oranları (büyümeyi) engelleyici biçimde yükseldiğinden bir ticari ve sınai kriz doğar. İflaslar ve artan işsizlik kaçınılmaz sonuçlardır.

Bu nedenle, son Türkiye krizi IMF'nin gözetimi altında 1999'da başlatılan sıkı istikrar programından doğmuştur. Programın başlıca dayanağı "katı" bir kur oranı idi, yani yavaşça gevşeyen bir çapa. Program aynı zamanda yerel talep üzerinde de epey kısıtlayıcıydı. "Katı lira" stratejisi sürpriz olmayan bir biçimde ihracatta hızlı bir gerilemeye yol açtı ve ticaret dengesini dramatik bir biçimde kötüleştirdi (1998'de yüzde 1'lik bir fazla varken, 1999'da yüzde 1.4'lük bir açık oluştu). Ani bir döviz kıtlığı doğmamışsa da, artan açık stratejinin sürdürülebilirliğini imkansız hale getirdi. Merkez Bankası rezervle-

Amerikan ekonomisi olumlu ticaret dengelerini ve uluslararası ölçekte borç verebilecek büyük bir kapasiteyi garantilemek için yeterli rekabet gücüne sahip olmadığı sürece dolar gerçek dünya parası haline gelemes.

14. Bu olguların daha ayrıntılı bir analizi için bkz. Itoh ve Lapavistas (1999, ch. 8) ve Lapavistas (2000).

ri 22 milyar dolar düzeyinde ve bankacılık sektörünün rezervleri 40 milyar dolar düzeyindeydi (CBRT, 2001). Ancak, ticaret dengesinin kötüleşen durumu, hükümete ve IMF'ye olan güvensizlik ve sermaye hesapları üzerinde kontrol eksikliği döviz kurunu savunmayı imkansız hale getiren bir sermaye kaçışına - spekülasyon tarzında - yol açtı.

Hükümetin tepkisi IMF'nin teşvikiyle Türk lirasını dalgalandırmak, yani programın terk edilmesi olmuştur. Lira hızla değerinin yarısından fazlasını kaybetmiş ve faiz oranları aşırı yükselmiştir. Bunun sonucu olarak, genellikle yüksek miktarlarda dolara endeksli mevduat tutan ve yüksek oranda liraya endeksli geri dönmeyebilecek (kötü) alacağı olan (bad loans) önemli sayıda Türk bankası, teknik olarak iflas etmiş oldular. Onları kurtarmak için, Dünya Bankası tarafından gönderilen Türk ekonomisinin kurtarıcısı Kemal Derviş tarafından uluslararası organizasyonlardan taze borçlar temin edildi. Borç alabilmek için, Derviş resmi olarak özelleştirmeleri gerçekleştirmeye, piyasaları daha da serbestleştirmeye ve yolsuzluğu azaltacak toplumsal ve siyasi reformları yerine getirmeye söz verdi. Daha önceki analizimizin ışığında, bu tür politikaların Türk toplumunda önemli değişimler yaratabileceği söylenebilir.

Türkiye'de, liberalizasyon stratejisi şimdi, öncelikle, devletteki pençesi son krizle daha da güçlü hale gelen 'İstanbul burjuvazisi' tarafından savunulmaktadır. Asıl kaybedenler sıkıntıda bankalar tarafından kredi kaynakları kesilen 'Anadolu kaplanları' olmuştur. Bunların daha fazla liberalizasyona destek olacakları garanti değildir. Daha kesin olanı, ülke çapında gerçekleşen öfkeli protestolar gösteriyor ki, çalışan insanların, köylüler de dahil olmak üzere, büyük bir çoğunluğu daha fazla istikrar ve kemer sıkıma karşıdır. Bu karşı çıkışla baş edebilmek için, Türk devletinin tazelenmiş baskılara, bizim serbest piyasa otoritarianizmi dediğimiz türden baskılara başvurması gerekebilir. Sendikalara ve siyasi örgütlenmelere karşı baskıcı önlemler Türkiye'yi 'normal' bir serbest piyasa ekonomisine döndürmek söylemi ile gizlenecektir.

Bu sürecin bir işareti, Türk hapishanelerinin son dönemdeki 'modernizasyonunda' gözlenebilir. Resmi söylem hapishanelerin Avrupa Birliği standartlarına yükseltildiğini id-

dia etmektedir. Ancak bu, daha fazla izolasyon ve bunu doğal olarak reddeden siyasi tutuklular üzerinde daha fazla baskı anlamına gelmektedir. Bunun bir sonucu olarak, güvenlik güçleri tarafından tutuklulara uygulanan şiddet ve onlarca yaşama mal olan uzatma/uzatılmış bir açlık grevi yaşanmıştır. Yani, 'normal ülke' hapishaneleri kurmak adına, Türk devleti geleneksel olarak uyguladığı baskının düzeyini yükseltmek durumunda kalmıştır. Benzer bir biçimde, kapitalist sınıfın en güçlü kesimi devlet üzerindeki pençesini daraltırken yolsuzlukla mücadele üzerine büyük olasılıkla epeyce kuru gürültü yapılacaktır. Bu tür bir gelişmenin içerdiği siyasi tehlikeler Türkiye'deki, ve hali hazırda hükümette yer alan, en büyük partinin pratik olarak faşist olması olgusunda açıkça görülebilir. Demokratik hakların hızla erimesini engellemek Solun bakışını netleştirmesinden geçiyor.

Sonuç olarak, 1990'lar gelişmekte olan ülkelerde yaşanan şiddetli krizlere gebe olmuştur. Bu krizler gelişmekte olan ülkeleri liberalleştirilmiş ticaret, uluslararasılaşmış üretim ve serbestçe işleyen uluslararası finans koşulları altında dünya piyasasına entegre etmeye içkin olan gerilimleri açığa çıkarmıştır. Hükümetler ticaret dengesi açıklarını zapt edebilmek için gerekli kontrollerden yoksundurlar. Sermayenin serbestçe dolaşımı ve liberalleştirilmiş mali piyasalar sermayenin dışarıya kaçmasına ve dolayısıyla döviz krizlerinin artmasına neden olarak problemi karmaşıktır. Bunlar olgunlaşmış mali, ticari ve sınai krizleri kızdırmakta ve bu krizler de yerel ekonomiyi karışıklığa sürüklemektedir. Kısacası, kapitalist gelişmenin bugünkü koşullar altında yarattığı çelişkili baskılar döviz kurunda odaklanmakta ve sonradan genel krizlere tercüme olmaktadır. IMF ve Dünya Bankası tarafından avukatlığı yapılan politikalar bu sürece içkin olan gerilimleri, son Türkiye krizi tarafından da teyid edildiği gibi, genellikle şiddetlendirmiştir. Türkiye'deki olaylar, aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerde daha fazla liberalizasyona dönük yerel desteğin şu anda oldukça küçük olduğunu da göstermektedir. Destek yalnızca kapitalist sınıfın sınai ve mali çıkarları olan, yerel piyasaya hakim, uluslararası düzeyde rekabet eden ve devletle yakın bağları olan küçük bir kesimden gelmektedir.

**Türkiye'de,
liberalizasyon
stratejisi şimdi,
öncelikle,
devletteki
pençesi son
krizle daha da
güçlü hale gelen
'İstanbul
burjuvazisi'
tarafından
savunulmaktadır.**

Kendi çıkarlarını topluma empoze etmesi anlamsız bir demokratik üslupla ima edilen otoriteryan politikaları gerektirmektedir.

Kaynakça

Akman C. (2001). 'Sürekli Kriz Ülkesi', Birikim, No. 145, Mayıs-Haziran.

Akyüz Y. (1990). 'Financial System and Policies in Turkey in the 1980s', The Political Economy of Turkey, Aricanli T. and Rodrik D., (ed.), Londra: Macmillan.

Artun T. (1983). Türkiye'de 'Serbest' Faiz Politikası, İstanbul: Tekin Yay.

Aybar S. ve Lapavitsas C. (2001). 'Financial system design and the post-Washington consensus', Development Policy in the Twenty-first Century, Fine B., Lapavitsas C., ve Pincus J., (ed.), Londra: Routledge.

Berberoglu E. (1997). Susurluk, 20 Yıllık Domino Oyunu, İstanbul: İletişim.

Brenner R. (1998). 'The Economics of Global Turbulence', New Left Review, 229, pp. 1-264.

Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT). (2001). Quarterly Report, Ankara.

Çölaşan E. (1983a). 24 Ocak: Bir Dönemin Perde Arkası, İstanbul: Milliyet Yay.

(1983b). Turgut Nereden Koşuyor, İstanbul: Milliyet Yay.

Fine B. (2001) 'Neither the Washington nor the post-Washington consensus', Development Policy in the Twenty-first Century, Fine B., Lapavitsas C., ve Pincus J., (ed.), Londra: Routledge.

Fine B., Lapavitsas C., ve Milonakis D. (1999). 'Addressing the World Economy: Two Steps Back', Capital & Class, 67, pp. 47-90.

Itoh M. ve Lapavitsas C. (1999). Political Economy of Money and Finance, Londra: Macmillan.

Kafaoğlu A. B. (1982). Bankerler ve Kastelli Olayı, İstanbul: Alan Yay.

Keyder Ç. (1987). State and Class in Turkey, Londra: Verso.

Lapavitsas C. (2000). 'Money and the Analysis of Capitalism: The Significance of Commodity Money', Review of Radical Political Economics, vol. 32, no. 4, pp. 631-656.

Önder I., Türel O., Ekinci N., Somel C., (1993). Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Türel O. (2001). 'Restructuring the Public Sector in Post-1980 Turkey: An Assessment', The State and Global Change, Hakimian H. ve Moshaver Z., (ed.), Curzon: Richmond, Surrey.

Küreselleşme ve Türkiye

Dünyada gözlediğimiz küreselleşme olgusu temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birinci neden bütün dünyada rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin, hakim ekonomik sistem haline gelmesidir. İkinci neden ise teknolojik gelişme, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmedir. Ekonomik yönden küreselleşme; para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusudur. Liberal iktisat teorisine göre mal, para, sermaye ve emek piyasalarının bütünleşmesi, dünyada refah düzeyinin maksimum noktaya ulaşmasına imkan verir. Teknolojik gelişmeler ise bu bütünleşmeyi sağlayan temel araçtır.

Bugün dünyada hakim güç konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki batılı ülkeler ve büyük ölçüde bunların kontrolünde bulunan uluslararası mali kuruluşlar (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi) küreselleşme olgusunu yönlendirmektedir.

Küreselleşme olgusuna, Türkiye'nin yeri ve rolü açısından bakmak faydalı olacaktır. Türkiye'nin küreselleşme olgusunu yönlendirme açısından rolünün çok sınırlı olduğunu kabul etmemiz gereklidir. Türkiye, esas olarak gelişen küreselleşme olgusundan nasıl fayda sağlayacağı konusunda yoğun çaba göstermelidir. Küreselleşme olgusuna karşı çıkmak Türkiye'yi bir yere getirmez.

Konuya ekonomik yönden baktığımızda, Türkiye'nin küreselleşmenin bir parçası haline geldiğini görüyoruz. Türkiye, dünyadaki en liberal kambiyo rejimine sahip olup, para ve sermaye hareketleri serbestleştirilmiş ve Türk parasına konvertibilite getirilmiştir. Diğer bir ifade ile, Türk para ve sermaye piyasaları, dünya para ve sermaye piyasaları ile bütünleşmiştir. Dış ticaretimiz ise 1980 yılından itibaren kademeli olarak serbestleştirilmiştir. 1996 yılının başında yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile Türkiye, kotaları, miktar kısıtlamaları, fonları bütünüyle kaldırmış ve gümrük vergilerini Avrupa Birliği'ne üye 15 ülkeye sınırlamış, Avrupa Birliği Ortak Gümrük Tarifesi'ni kabul ederek üçüncü ülkeler için gümrük vergilerini büyük ölçüde düşürmüştür. Böylece serbest ticaret sistemine bütünüyle geçmiştir. Türkiye, ekonomik yönden küreselleşmenin bir parçası haline gelmiş ve küreselleşmenin nimet ve sıkıntılarını yaşamaya başlamıştır. Ancak, Türkiye siyasi sistemimiz yönünden, yani insan hakları, özgürlükler ve demokrasi yönünden küreselleşme olgusu-

na yeterli bir biçimde ayak uyduramamıştır. Bunda, yaşadığımız bölgenin siyasi istikrarsızlık içinde olması ve ciddi bir terör olgusu ile karşılaşmış olmamız önemli bir rol oynamıştır. Burada vurgulanması gereken nokta şudur. Türkiye siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayamadığı için, bir parçası haline geldiği küreselleşmenin nimetlerinden yeterli düzeyde faydalanamamıştır. Bu nedenle, gelinen bu noktada Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Anayasa'nın ve seçim kanunu, siyasi partiler kanunu gibi yasaların değiştirilerek siyasi rejimimizin insan hakları, özgürlükler ve demokrasi yönünden geliştirilmesini talep etmektedir. Doğru para, maliye, kambiyo kuru politikalarının ve yapısal düzenleme tedbirlerinin uygulamaya konulması ve yolsuzlukların önlenmesi ile ekonomik istikrarın sağlanması, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından önemle vurgulanmaktadır.

Türkiye, gerekli siyasi ve ekonomik tedbirleri kararlılıkla uygulamaya koyarak siyasi ve ekonomik istikrarı sağlarsa, parçası haline geldiği küreselleşmenin nimetlerinden büyük ölçüde faydalanma noktasına gelebilecektir. Bugün, çok düşük düzeyde olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını Türkiye'ye çekebilecek yeni ve modern teknolojilerden faydalanma imkanını bulacağız. Böylece dünya piyasalarında rekabet gücümüzü hızla artırmaya başlayacağız. Küreselleşme olgusunun bir parçası olan kısa vadeli sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerde yarattığı sorunları Türkiye de yaşamaktadır. Bu konuda bazı rasyonel tedbirleri almamız gerekli görülmektedir. Küreselleşmenin bir diğer olumsuz yönü, bir ülkede veya bölgede ortaya çıkan ekonomik krizin küreselleşme nedeni ile hızla yayılma etkisine sahip olması ve Türk ekonomisini de olumsuz yönde etkilemesidir. Bu durum, küreselleşme olgusu içinde dünya ekonomisini düzenleme ve yönlendirme işlevlerine sahip uluslararası ekonomik kuruluşların, daha demokratik yapıya sahip olmaları ve fonksiyonlarını daha etkin bir biçimde yapmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin kaçınılmaz bir süreç olarak ortaya çıkan küreselleşme olgusuna karşı çıkmasının bir anlamı yoktur. Esasen ekonomik olarak küreselleşmenin bir parçası haline gelen Türkiye, bu olgunun nimetlerinden daha fazla nasıl faydalanabileceği konusunda gayret göstermelidir.

**Rıfat
Hisarcıklıoğlu***

Bugün dünyada hakim güç konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki batılı ülkeler ve büyük ölçüde bunların kontrolünde bulunan uluslararası mali kuruluşlar (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi) küreselleşme olgusunu yönlendirmektedir.

* TOBB Yönetim Kurulu Başkanı

Gezegen: Tanıdık Olmayan Macera*

Dünyalılışmadan daha çok yeni ve son yıllara özgü bir olgu imiş gibi söz ediliyor. Kanımca bu süreci yeniden bir yere koymak ve çok eskide tarihlendirmek gerek. Dünyalılışma gezegene ilişkin diye adlandırdığımız dönemle başladı. Yani 15. yüzyılın sonunda. Amerika'ya ulaşan Christoph Colomb ve dünya turu yapan Vasco de Gama ile, dünyanın yuvarlaklığı, varlığı ve de bir gezegen olduğunun keşfiyle başladı. Bundan itibaren dünyanın tüm parçaları birbirleriyle iletişime girdiler. Ve bu iletişim batının kendini egemen kılmasını ve dünyayı sömürgeleştirmesini sağlayacak harika bir teknik, ekonomik ve endüstriyel ilerlemesiyle hızlandı ve büyüdü.

Bu 15 ve 18. yüzyıllar dönemidir. 20. yüzyılda ise iki kez dünya savaşı yaşadık.

II. Dünya Savaşı'nın ardından bu süreçler hızlanır ve büyür. İlk biz insanlar, dünyalılar kendimizi hayranlıkla seyredebildik, kozmos içinde yerleşebildik. Sonra aralıksız, sonucusu internet olmak üzere, yeni iletişim olguları yer aldı.

Dünyalılışma iki biçimde kendini gösterdi. Bir yanda çoklaşan iletişim diğer yanda ise çatışmalar ve kopmalar. Kanımca sorgulanması gereken bu olgudur.

İlk kez dünyanın çeşitli kesitleri, en iyi değil en kötüsü için bir ortak yazgıyı paylaşmak durumuna geldiler. En kötüsü diyorum: çünkü herkes biyosfer tehlikesiyle, ekonomik felaketlerle, demografik felaketlerle karşı karşıya. İlk kez ortak bir kaderle yüzyüze geldik.

İkinci olarak, insanlığın bilinmeyen bir gelecek içinde olduğunu ilk kez biliyoruz. Daha önceki uygarlıklar dünyanın mevsimlerde olduğu gibi bir döngü içinde devam ettiğini düşünüyordular. Daha sonra Batı'nın sunduğu bir inanç yer aldı. Bu da, tarihin tırmanan bir çizgisi olduğu, vaat edilen, belirli bir ilerlemeye gidileceği idi. Bugün bu güvenli ilerleme yıkıldı.

Gelecekte ne olacağını kimse bilmiyor. İlk kez insanlık macerasının bilinmeyen karakterine karşı bilinçli bir teknik, bilimsel, ahlaksal vb. önlem almak zorundayız.

Christoph Wulf: 15. yüzyıl dünyalılışma sürecinde, iki önemli şey var: yazma, yazmayı öğrenmemiz ve basımevi sayesinde yazıyı yayabilmemiz. İkinci temel aşama ise yeni medya. Görüntünün keşfi ve imajlarla oynanan yeni rol. Dünyanın bu küreselleşme sürecinde, ortak yorumlar var: dünyayı nasıl görüyoruz? Nasıl yorumluyoruz? Bu ise alfabe ve yazmanın yayılmasıyla mümkün. Dilthey'nin söylediği, Geertz' in antropolojisinde bulduğumuz şeyler. Dünya, yazıldığı okunabilir, yorumlanabilir. Dünyalılışmadan konuşmak, dünya metnini okumayı öğrenmektir. Nasıl biçimlendiğini, evrimin farklı yorumlarına ulaşmak için benzer ya da farklı yorumlamayı öğrenmektir. Bu bir aşamadır. Bir başka aşama, başlayan ve bu gezegensel bilinç açısından çok önemli olan, yeni medyanın keşfidir. İmajların üretimidir. Gerçekte bir küresel bilinç, nasıl oluşturulabilir? Bu olguların benzer yorumlanması ve ortak imajlar olmadan nasıl gerçekleşecek?

Bir yanda pozitif bir diğer yanda tehlikeli bir evrim var. Benzeşme bir şey. Başka bir şey ise farklılaşma ve insanı ve gezegeni farklı görme biçimleri, farklı yorumların ortaya çıkmasıdır.

Edgar Morin: İlk noktada karamsarım. Çünkü uygarlığımız dünya şeylerini tanıma da çok uzmanlaşmış biçimler geliştirerek, onları böldü ve kompartmanlara ayırdı. Böylece özel bir alanda çok uzmanlaşmış teknisyenler var. Ancak bir şeyleri kendi bağlamında yerleştirmekten acizler. Sarajevo'yu Bosna bağlamında, Bosna'yı Balkanlar'ın tarihi bağlamında, Balkanlar'ın tarihini ise dünya tarihinin kesiti içine yerleştirmek gerek. Eksik olan bağlamaştırma ve küreselleştirme. Paradoks ise şu: dünyanın her şeyin ilişkiler içine girdiği bir zamanında yaşıyoruz. Uzmanlar, teknisyenler, iktisatçılar dünyanın görünümünü parçalara ayırıyorlar. Sadece Onlar mı? Bugün dünyalılışmanın bir parçası olarak azınlıklar, uluslar, dinler genellikle kendi içlerine kapanmakta, kendilerini dünyanın merkezi gibi görmektedir. Ne olduğunu anında gör-

Çev.:
Ümit Arat
Atamtürk

Dünyalılışma iki biçimde kendini gösterdi. Bir yanda çoklaşan iletişim diğer yanda ise çatışmalar ve kopmalar. Kanımca sorgulanması gereken bu olgudur.

* Mayıs 1996'da ARTE'de, yayınlanan söyleşinin çevirisidir.

me şansına sahibiz. Bilgi işlevini yapıyor. Fakat bilginin bağlamı işlevini yerine getirmiyor. Bu büyük tehlike. Yeni medyalara ilişkin iki tutum var. Sadece ve basitçe aptallaştırma araçları olarak görülüyorlar.

Kimileri ise tersine medyayı, iletişim ve kültür araçları olarak görmekteler. Bunlar birbirlerine zıttırlar. Oysa ki her ikisi de olabilir.

Ayrıca diğer yandan bir gezegensel folklor var. Hollywood filmlerini yayan. Karşısında değilim. Tersine Chaplin'in gezegensel folklor içinde yer almasından hoşnutum. Aynı şekilde Wester'in de. Sorun şurada: sadece ekonomik nedenlerle Amerikan yapımlarının çok büyük egemenliğinin olması. Ve bu durumun Alman, Fransız televizyon dizilerinin üretimini tehdit etmesi. Yani kültürlerin özgür ifadesini tehdit etmesidir. Hep aynı problem: birlik ve farklılaşma korunmalı.

Düşünceler buna hazırlanmadı. Çünkü birileri birliği türdeşleşme olarak görürken, başkaları ise kataloglama ya da kompartmanlara ayırma olarak görüyorlar.

Christoph Wulf: Çözümlemene katılıyorum. Ancak inanıyorum ki, kültürler arasındaki bu dağılım farklıdır. Batı kültürünün dünyanın evrenselleştirilmesi üzerinde büyük etkisi oldu. Teknolojiyle, keşiflerle ekonomik sistemdeki üstün ve egemen yeriyle ve medyalarla. İnanıyorum ki, bu öteki kültürleri yeniden kuşatma, reddetmedir. Çünkü empoze edilen evrensel batı kültürüdür. Bu ise yazıya çok bağlı, logocentrisme ve batı kültürünün gösterdiği akılcılık biçimine çok bağlıdır. Bence Heidegger'in yazmış olduğu tehlike, bir insan için tehlikeli olan, kendinde rastlamadığı bir durumla karşılaşmasıdır.

Kendi dışında artık hiçbir şey yoksa, insan bir canavar olabilir. Bu bir şey. İkinci görünüm yaşadığımız küreselleşme sürecinde, imajların oynadıkları yeni roldür. Birkaç yıl önce konuştuğumuz dilsel "dönemeç"i, bugün "iconique dönemeç" haline getirmeliyiz. İmajlar bugün çok önemli. İmaj nedir? Bir tür soyutlamadır. Çünkü gerçek bir nesne değildir. Diğer yandan bu imajların belirli bir kullanımı var. Bu da insana belli bir erk verir. Medyalar, imajları toplama biçimi, şeyleri reel zamanda ilişkilendirme biçimi düşünülür-

ğünde, hepsi enformasyon dolaşımının hızlığı ile olanaklıdır.

Sonra bu, enformasyonları yaratır. Paradoksal bir dünya vizyonudur. Çünkü şeylerin yüzeyinde kalır. Sadece imajlarla bilgilenebilir. Gerçekliğe dokunmak yoktur. Bu dünyalılaştırma sürecinde, iki temel öge var: dünyayı imajlara dönüştürüyoruz ve televizyonla evlerimize sokuyoruz. Bu evrenselleştirme batı kültürü adına üretilmektedir. Örnek olarak Unesco'nun dünyada okuryazarlığı yayma projesi verilebilir. Bu projenin arkasında belirli bir düşünme biçimi, belirli bir insan imajı saklı idi. Tehlike bu öteki kültürlerin dışarı atılmış olmalarıydı. Bugün bu kültür için de, daha çok farklılık var ve hatta onu alıkoymak istiyoruz.

Edgar Morin: Okuryazar olmayanlara yazıdan yoksun diye bakılıyor. Sözselsel bir kültürün taşıyıcıları olarak bakılmıyor. Oysa onlar da, tüm kültür gibi, bilgeliğin, yaşama sanatının hazineleridir. Fakat bunu çok geç görüyoruz. Buna Amazonlar'daki yerliler gibi küçük uygarlıklar dahil. Gerçekte okuryazarlığı taşıyarak, birşeyi yok ediyoruz. Okuryazarlık bu kültürleri korumalı. Korkutucu olan gerçek kültür katliamlarının şimdiden gerçekleştirildiğidir.

Dünyalılaştırma arkaik insanlığın yok edilmesiyle başladı. O halde tarih, kazanan büyük toplumların oluşturulması, bu toplumları yok etmiştir. Küçük uygarlıkların yok edilme sürecinde nasıl korunacakları bilinmiyor. Onları korumak adına hayvanat bahçeleri gibi kapatamayız. Açık bırakıldığında ise bütünlleştirirken bütünden koparma riskini taşıyoruz. Batı akılcılığı sorununa değindin. Bence akılcılıkla akılcılaştırma karıştırıldı. Aklın sahiplerine inanıldı. Mantıksal ama tümüyle soyut yoruma inanıldı. Tek doğruluğun bilim olduğuna inanıldı. Örneğin eczacılık, tıp ve öteki alanlarda derin bilgilerin tüm ülkelerin halklarının bilgileri olduğu unutuldu. Farklılaşma sadece bireylerin farklılığı değil, kültürlerin bir farklılığıdır. İnsanlığın bir hazinesidir. Hazinemiz farklılıktır. Farklılığı her yok edişimizde, barbarlığa gidiyoruz. Bu, kültürlerin, çok fazla olan kültürlerin mutlak, saf bir başlangıç birliği olmadığıdır. Karşılaşmaların, sentezlerin bir meyvesidir. Tüm büyük kültür-

İmajlar bugün çok önemli. İmaj nedir? Bir tür soyutlamadır. Çünkü gerçek bir nesne değildir.

ler, sentez ürünleridirler. Bu anlamda farklılıkla birlikte, birliği de düşünmek gerek. Kozmopolit olma, kökler olmaması, dünya vatan-daşı olma.

Vatanına kapalı kalmak, dünyanın geri kalanına kapalı olmak demektir. Dünya vatan-daşı olmak toprağın vatan-daşı olmak demektir. Gezegen fikrine geliyorum. Niye vatan diyorum? Çünkü vatan her şeyden önce kader ortaklığıdır. Bugün bilinmeyen bir macerada ortak bir kadere sahibiz. İkinci olarak ortak arzumuz farklı kültürlerimizi korumaktır. Bu kültürler farklı da olsalar hepsi en azından ortak bir çıkara sahip. O da korunmadır. Bu da ancak hep birlikte yapılabilir. Ayrıca hepimizin kökeni aynı. Kader ortaklığı, köken ortaklığı, doğa ortaklığı, işte vatanı oluşturan bu. Bir şey daha ekliyorum ortak çizgi olarak: biz evrende kaybolmuş küçük bir gezegeniz. Öteki yaşayan canlıları tanımlıyoruz. Var olduklarını bile bilmiyoruz. Toprağın korkutucu bir düşmanla karşı karşıya olduğunu biliyoruz. İnsanlığın yeniden üretimi için olan kavga, salt Bosna ve Rwanda'ya gitmiyor. Ya da başka bir yerde değil. Her birimize yönelik bu tehlike. Asıl tehlike kendimiz. Yapılacak tek şey bu toprağı sivilize etmek. Kaybolmuşuz. Bu da bu toprağı sivilize etmeyi denemek için başka bir neden.

Christoph Wulf: İnsanlığın bu birliğinde hem farklılıklar hem benzerlikler olabilir. Ancak çok önemli olan bir şey daha var. Kültürler sorunu. Kültürden ne anlıyoruz. Kültürler dünyaya bakışın özel biçimleridir. Dünyanın özel yorumlanışıdır. Bazı kültürlerin dünyayı nasıl gördükleri önemli olduğunda, farklılık da ortak olandan daha önemli hale gelir. Bu iki kutbu ilişkilendirmek gerek. Ancak Alman tarihine baktığımızda, insandan çokça söz eden bir felsefi antropoloji var (erkek cinsiyetinde soyut batı insanı). Uzaklıklar bu yaklaşımdan alınır, farklılık üstüne vurgu yapılacak. Bu noktada, insanın farklı dünya yorumlamalarının ne olduğunu görmek gerekecek. İnsan kendi kültürü içinde var. Ve belirli bir dünya görüşüne sahip. Ve bu ona göre tek mümkün olan şey. Kültür bir araç. Dünyayı gördüğümüz biçim üzerine bir önyargı kalıbı. Temel olan bunu kabul etmektir. Öteki kültürlerde de kendi kültüründe de. Kültürel

aksiyon, her zaman ortak bilinç içinde olmayanın, hoş görülmenin, dışı atılanın bir araştırması gibi düşünülmelidir. Kültürler içinde sunulan büyük yorum çizgileri vardır. Batı kültürü bunu çokça önerdi. Bu yorum hatlarının nerelerde işlev görmediğini, nasıl daha önce görülmemiş yeni elemanlar bulacağını görmek ilginçtir. Biraz önce söz ettiğin akılcılık ve belki akılcılık içinde, akıl dışılık olan, mantık/akıl adına aklın sınırlayıcı biçimleriyle gerçekleşen saçmalık. Bu ise, ortak vatan gibi gezegen sorununa yeni perspektifler açar. Dayanışma sorunu, farkları elde tutma ve bence bunlar önemsenmeli. Dayanışma gibi değerler, belirli bir tarihsel kültürel bağlam içinde her zaman ortaya çıkarlar ve onlar basitçe ve safça dönüştürülemezler ya da soyut içinde üretilemezler. O halde ortak ve farklı olan, farklı ve evrensel olan arasındaki bu gerilim ilişkisi üstüne çalışmak gerek. Denilebilir ki, evrenselcilik yerine multi-versalizm (çokçuluk) güncel Avrupa'da oluşum ve eğitimin bir misyonu olmalı. Bu da gezegensel bir toplumun perspektifini açacaktır.

Edgar Morin: Çokluğu koruyan, birlikten söz eden Leibniz'in cümlesine sadığım. Çokluğu yok eden birlik var. Bu nedenle ikisi üzerinde ısrar ediyorum. Ben de her ikimizin de, sadece uygunsuzluğun deliliği olan bir delilik olmadığına, ayrıca batı aklının bize verdiği büyük uygunluğun deliliği var. Ve biz kendimizi öteki kültürlere açmaktayız. Çünkü bugün salt bilgiler Hint ya da Çin düşüncesi ile ilgileniyorlar. Örneğin Çin düşüncesi, Yi King'den ve Tao King'den itibaren, bir birleşim düşüncesidir. Biz şeyleri ayrı görüyoruz. Fakat Çin düşüncesi farkların birleşimidir. Birbirlerini tamamlayan karşıtlıkların bileşimidir. Batı macerasında sınır bir noktaya geldiğimizi düşünüyorum. Aktivizme, üretime vb. atıldık. Ama belki hiç sahip olmadığımız ancak ihtiyaç duyduğumuz bir şeyi yitirdiğimizi ya da unuttuğumuzu keşfettik. İşte bütün araştırmalar bunun için, Gurular arıyoruz, Yogizmler, Budizmler arıyoruz. Ve ne yazık ki biraz toptancı, biraz ticarileşmiş biçimde arıyoruz bizde olmayanı. Bir başka eksik olan da, ruhumuzla bedenimiz arasındaki ilişki. Amerikalılar'la bir görüşme yapıyorlardı.

Arzumuz farklı kültürlerimizi korumaktır. Bu kültürler farklı da olsa, hepsi en azından ortak bir çıkara sahip. O da korunmadır.

"Yeni yılda dileğiniz ne? "Zayıflamak". İlk in "aptallar" dedim. Sonra "bu cevap çok derinde bir şeyi gizliyor," dedim kendi kendime. Sadece estetik değil. Vücutlarından hoşnut değiller, vücutlarıyla bir armoni ilişkisinde değiller. Bunun içinse jimnastik yapmak yeterli değil. Bizde eksik olana açılmamız. Bençe en önemli olan bu. Hatta, bir Avrupa yeniden doğuşu koşuludur.

Christoph Wulf: Bu bir metafor gibi ele alınabilir: "zayıflamak", "ağırlık kaybetmek". Bu bir yerde öteki kültürler, doğa ve kendisi karşısında alçakgönüllü olmak işaretidir. Başkalarını etkilemek, bireyciliğe bağlı, bireyi öne koyan bir davranıştan azat olunmak demektir. O halde, belki de, bir tür zayıflama gerekir. Tabii biçimsel anlamda bir zayıflama. Vücut, vücudun dikkate alınması, dünyasal bilince doğru yeni bir yol açar. Son on-yirmi yıldır, vücudun, aktüalitenin en önemli konusu haline gelmesi bir rastlantı değil: çünkü vücut, "logocentrisme" direnme davranışları taşır. Çünkü düzensizlikleri ortaya çıkarır. Belirli bir mantıksal akılcılıkla, vücut basit ve safça asimile edilemez. Bu tür bir direnmeyi sunan imaj gibi. Bu imajların rolü ise tahmin edilebilir. Çünkü insanın kendi kendine ve dünyaya ilişkin yeni bir bilince geçmesine olanak verirler. Bu bir aradalıkta ilk deneyimleri ile başlar. Kanımca Avrupalı toplumlarda yeni bir dinamik var: iş dinamiği.

Bu dinamiği her yerde görüyoruz. İş toplumu sonuna geliyor. Her alanda, ABD ve Avrupa bağlamında söylenen bu. Bu belki de röportajın başında söz ettiğin evrimlere bağlı bir dinamik. Şeyleri, tarihsel bir perspektif içinde yeniden temsil etmek denense, iş çok zıt bir şeydir. Greklerde, Promete'nin efsanesi içinde bir çabadır. Hıristiyanlıkta, iş cennetten atıldığımızda üretilen bir şey: bu, Hıristiyan geleneğinde, reform döneminde, iş karşısındaki davranış üstüne vurgu biçiminde devam eder. İthal edilen, işin sonucu değil, iş karşısındaki belirli bir tutumdur. Dünyaya, kendi kendine yönelik bir tutumdur. Şimdi-lerde ise herşey işe dönüşmüş durumda. İş, yaşamın eş anlamlısı oldu. Bu bağlamda Avrupa ve ABD'de işle tanımlanan yaşamdan farklı olarak, yeni bir yaşam tanımlamasına gereksinimimiz olduğu sorgulanmaktadır.

Edgar Morin: Daha az ama daha kaliteli beslenmek. Daha az TV görüntüsü ama daha iyi olan. Daha az ama daha anlaşılır bilgi. Zevk aldığımız aktiviteleri yapabilmek. Ayrıca dinlenme de. Meditasyon ve aktivite bir arada olmalı. Bu bir uygarlaşma problemi. Yaşam kalitesi üstüne uygarlaşma, yaşamın nicelliği üstüne bir uygarlaşma değil. Nicelik yerine nitelik yerleştirmek gerek her yere. Alma ve vermenin randevusu diyor bir siyah ozan. Gerçek dünyalılığa, bu randevu gerçekleşirse olacak. Yoksa ekonomik, teknik türdeşleştirme ve genelleşmiş bir aptallaştırmadan öteye gidilemez.

Christoph Wulf: Bireyciliğin dünyalılığın olamaz mı? Bireyciliğin özellikle Avrupa'da yükselmesine destek veren bir eğilim yok mu? Bu gelişmenin sınırlarını keşfetmekte değil miyiz? Bunu kendi bağlamımızla ilişkilendirmek istiyorum. Yaşamımızı hangi biçimde yönetmek istediğimize karar vermek ve bir seçim yapmak zorundayız. Bu da geleceğin çok az ağırlığı olmasının bir sonucu. Bu bireyselleşme sürecinde çok kesin olan bir zıtlık söz konusu. Bunun da dünyalılığa olgusu ile ilişkili olduğunu düşünüyorum. Dünya toplumunun gelişmesinde riskler, tehlikeli durumlar var. İsrail Başkanının öldürülmesi, başka ülke ve bölgelerde yaşayan insanları da tehdit eder. Kesin kararlar almak, seçimler yapmak gerek. Kendi hayatında, daha önceki dönemlerde gerekli olmayan, bir yeniden yeni biçimde düşünmenin gerekliliğini görüyorum. Sürecin başarı ya da başarısızlığını burada görüyorum.

Edgar Morin: Batı uygarlığının "individüalizmin" gelişmesine izin verdiğini düşünüyorum. Yani bireysel özerkliğe, sorumluluk almaya. Ancak bu individüalizm tüm eski dayanışmaların azaltılması ile gelişti. Küçük, büyük aile dayanışmaları bitti. Kırılabılır hale geldi. Semt dayanışmaları, iş dayanışmaları.

O halde individüalizm dünyası var bu da atomizasyondur. Birey atomize hale geldi. Çokça yalnızlık var. Ve bunun sonucu da çok fazla acı. O halde, gerçek sorun bireylikle ortaklık arasındaki bağda, dayanışmada. Yeni dayanışmalar yaratamadık. Bu yeni dayanışmaların her düzeyde yaratılmasının gerekti-

Birey atomize hale geldi. Çokça yalnızlık var. Ve bunun sonucu da çok fazla acı. O halde, gerçek sorun bireylikle ortaklık arasındaki bağda, dayanışmada.

ğini düşünüyorum. Büyük kentlerde yolda biri düşüğünde kimse yardım etmiyor. Durmuyor bile. Herkes nasıl olsa polis ya da hastane bu işle uğraşır diye düşünüyor. Şimdi yeniden dünyasal düşünceye dönüyorum. Eğer ortak bir yazgıyı paylaştığımızı duyumsuyorsak, ötekilerle dayanışma içinde olmalıyız. Ve bu dayanışma duygusu ve arzusu yasayla, yönetmelikle olmaz. Yaşanmış olmalıdır. Şu düşünceye geliyoruz. Bu çifte zorunluluk, bu çatışan aynı zamanda birbirinden ayrılamaz olan, daha çok ortaklık, daha çok özgürlük nasıl yaşanacak? Parçalanmış, sorumluluğun kayıp olduğu, kimsenin bütünü göremediği dünyamızda ötekilerden sorumlu olmayı nasıl becereceğiz? Kimse ortak yazgıdan sorumlu olmayı hissetmiyor. Bu anlamda dayanışma ve sorumluluğu yeniden oluşturmak önemli. Yani ortak yazgının yeniden kurulması. Vatanı, herbirinin kimliğini tanımaya izin veren, ancak aynı zamanda iletişim ve ortaklığı da olanaklı kılabilecek bir dünyalaşma. O halde bana göre; "indivüalite" bir anlamda ortaklığa ve duyarlılığa gelişmeleri açısından olanak verecek bir yol olmalı. Bu bir gelecek vizyonudur. Hemen şimdi gerçekleştirilemez. Ancak en azından çizmemiz gereken bir tarihsel perspektiftir. Harika mükemmel bir dünyaya gitmiyoruz. Ya da dünyaların en iyisine. Ancak en azından, kendi kendini yıkmasını önüyoruz. Ve daha medeni bir hale gelmesini hedefliyoruz.

Christoph Wulf: İnaniyorum ki her birimizin bir antropolojisi ve insan vizyonu var ve bu homo demens'in olmadığı bir durumda homo sapiens'in varolamayacağı ilkesinden yola çıkar. Hangi tarafta yer aldığımızı görmek son derece açık.

Soru: Bu öteki tarafta ne yapıyoruz? Bu tüm halklar bütünü, bireysel yaşam, kolektive için değerli. Derinde şiddet sorunudur. Merkez sorunlardan birini oluşturur. Ve bu soruya cevap. .

Şiddet nedir? Bu şiddet görünür mü? Bir de gizli şiddet vardır. Yapılarda hiyerarşilerde, kurumlarda olan.

Simgesel bir şiddet vardır: dille düşünceyle olan. Şiddet diye nitelenen, tanımlanamaz belirli tarihsel ve kültürel bağlam içinde tanımlanamaz. Öteki bağlamlarda bu daha

farklı olabilir. Örnek: Almanya birleştikten sonra, pekçok genç ex RDA'lar özellikle yabancılara karşı düşmanlık içine girdiler. Herkes gençliğin şiddetinden söz etmeye koyuldu. Ve bu şiddetin, Almanya'nın birleşmesinin sonucu olduğu düşünülürdü. Ve bir dizi açıklamalar önerildi. Birileri ekonomik nedenler ile sürdüler. Çünkü gençler için işsizlik vardı. Ötekiler RDA kimliğinin kaybolmasına bağladılar. Bu kimliğin kaybolmasının gençleri köksüzleştirdiğini savundular. Kimi de bakış açısı sorunu dedi. Hepsi bir dolu açıklama yaptı. Ama bu açıklama biçimlerinin işlev yapmadığı kesin. Tehlikeli olan insanın bu öteki yanısıdır. Bunu örgütlemeye /denetlemeye hazır olmak gerek. İşte bu noktada bu homo demens bilincine sahip olmak lazım.

Edgar Morin: Şiddete hayır savunuyorum. Bütün bunları kurallara geçirmek için şiddeti mahkum etmenin yeterli olmayacağını biliyorum. Homo demens ve homo sapiens ikisi arasında sınır yok. Hiçbir zaman yok edemeyeceğimiz aramızda iki kutup bunlar. Ancak demens'in saldırganlığını oyun içinde oluşturabiliriz. Futbol maçları, en erotik en oyunsal dakikalar. Aynı zamanda akıl dışı. Oyunlarımız. Rekabetçi sporlar var. Ve sonra demens tarafı, bayramdır, danstır, aşktır. Başka değişle demens yanımızı şiirsel bir biçimde ifade etmeliyiz (dışarı vurmalyız).

Eski Yunanlılar'dan farklı, insanlık bir bilgelik arayışında değil bugün. Bilgelik yok. Tek yolumuz, delilik ile bilgelik arasında yol almak. Bilinmeyen bir macera içindeyiz. Yine liyorum sorun, minimum bilince, minimum otokritiğe, minimum açıklığa ve özellikle maksimum düzeyde öteki üstünde açılıma sahip olmaktır.

Tek yolumuz, delilik ile bilgelik arasında yol almak. Bilinmeyen bir macera içindeyiz. Yine liyorum sorun, minimum bilince, minimum otokritiğe, minimum açıklığa ve özellikle maksimum düzeyde öteki üstünde açılıma sahip olmaktır.

47 yıldır Türkiye'nin her yerinde bir evdeyiz!

isofast Kombi

millennium kombi

Döküm Radyatör

Nostalgi
Dökme Dilimli Radyatör

millennium
panel radyatör

Şofben

Termosifon

Katı Yakıtlı Kat Kaldırıcı

Split Klima

TERMODEM
Kat Kaldırıcı

DK2 Sıvı Yakıtlı
Döküm Kat Kaldırıcı

Jetstream
Döküm Kazan

Gaz Yakıtlı Soba

Hidrofor

Brülör

Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş.
Genel Müdürlük : (0224) 714 82 00
İstanbul : (0216) 425 69 00
Ankara : (0312) 245 02 11
İzmir : (0232) 469 96 94
Adana : (0322) 459 30 96
Servis Yöneticiliği : (0216) 595 00 25
www.demirdokum.com.tr

DD Demir Döküm
"Hayatın Sıcaklığı"

Bir Tuğla Bir Tuğla Daha .... İşte İKTİSATLILAR EVİ

İktisatlıların önemli projelerinden biri olan İktisatlılar Evi artık ete kemiğe bürünüyor. 1997’de “Bir Tuğla da Siz Koyun” sloganı ile yola çıktığımız İktisatlılar Evi için Kandilli sırtlarında, İstanbul Boğazı’na hakim, beş dönüm bahçe içinde 109 yıllık tarihi taş bir binayı Milli Emlak’dan uzun süreli kiraladık.

Artık İktisatlı Dayanışmasını Gösterme Zamanı

Çok amaçlı bir kompleks olarak düşünülen İktisatlılar Evi’nin restorasyonu için yeni bir kampanya daha başlatıyoruz.

Bu kampanya ile

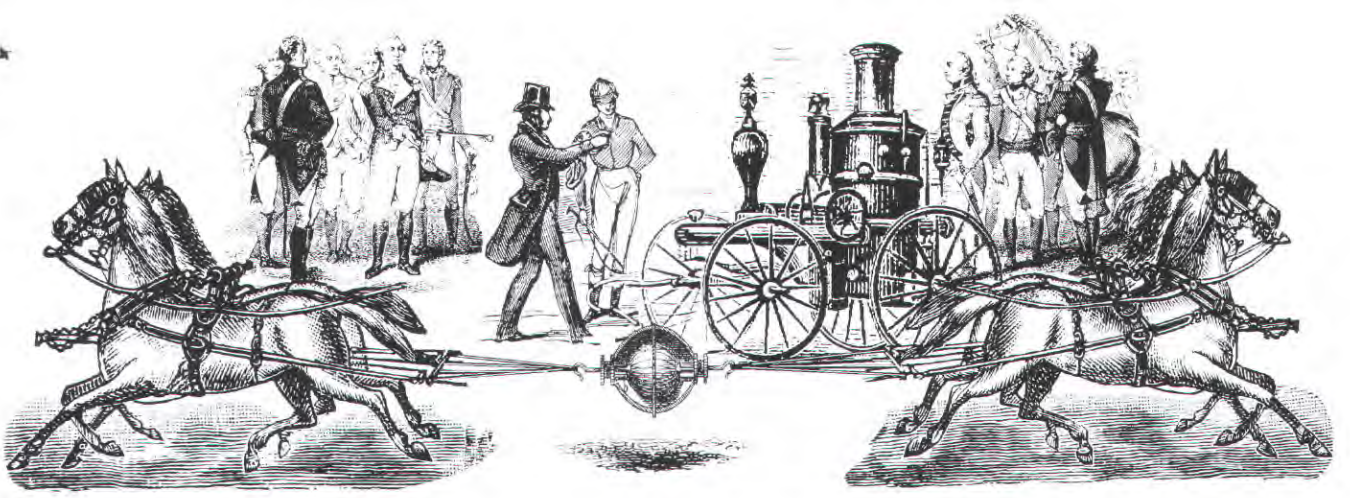
İktisatlılar Evi’nin nasıl ve hangi yöntemlerle restore edileceğini, hangi amaçlarla kullanılacağını ortaya çıkarmayı ve tüm İktisat Fakültesi mezun ve mensuplarını İFMC çatısı altında toplamayı hedefliyoruz.

Tüm İktisatlıları “İktisatlılar Evi” Coşkısına Katılmaya Çağırıyoruz...

İFMC Genel Merkez Yönetim
Kurulu adına Genel Başkan
Alpay Biber

Magdeburg yarım küreleri, birbirine doğru sıkıca bastırıldıklarında, içlerinde vakum meydana gelen, yarım küre biçiminde, içleri oyuk madeni kapaklar. (Bu deneyi ilk defa Magdeburg Belediye Başkanı, Fizikçi Otto von Guericke tarafından 1654 yılında Magdeburg'da yaptığı için yarım küreler bu adla anılır.) (Üzerlerinden dış hava basıncı kalksa bile iki yarım küre birbirine öyle sıkı yapışır ki, yarım küreleri birbirinden ayırmak için birkaç atın kuvveti gerekir)

Meydan-Larousse, Cilt 8, Sayfa 214

Kalekim Yapıştırma Harçları, seramikleriniz ile yüzeyleri Magdeburg Yarım küreleri gibi ayrılmaz kılar. (Türkiye'de 1973 yılında kurulan Kalekim Yapı Kimyasalları konusunda bir devrim yarattı.)

KALEKİM

"yapı kimyasalları"

KALEKİM KİMYEVİ MADDELER SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Fırzoköy - Esenyurt Yolu Üzeri 34850 Avcılar - İstanbul
Tel: (212) 423 00 18 (4 Hat) • Faks: (212) 423 31 88
<http://www.kalekim.com.tr>

e-mail: mail@kalekim.com.tr • export@kalekim.com.tr • pazarlama@kalekim.com.tr

Biz

Esnaf, sanatkar ve KOBİ'lere açmış olduğumuz kredilerde verimlilik, kaynak yaratma ve gelişmeyi, ticarete ve sanayide büyümeyi, yeni yatırım alanlarının açılmasını ve reel ekonominin desteklenmesini hedef alan,

Bir Bankayız

HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

Global Ekonominin Yönetişimi Üzerine

Dünya ekonomisi hiç de yeni olmayan globalleşme sürecini 1873 krizi sonrası, İngiltere Merkez Bankası'nın son ödünç verme mercii olarak (Bagehote Rule) bir orkestra şefi olarak yönettiği 1876-1913 yılları arasında yaşamıştır. 1913 yılı ABD Merkez Bankası'nın kuruluş tarihidir ve yaklaşık 30 yıllık (1914-1945) bir karmaşa döneminden sonra tekrar 1945-1971 yılları arasında da ABD başatlığında bir globalleşme süreci yaşanmıştır. 1971 yılından sonra piyasa güdümlü bir yapıya geçişin ardından, 1990 yılı başında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrupa'nın bir birlik olduğunu açıklaması ve tek para Euro hedefi için kendi kurallarını koyması, ABD'ninse 1992 yılında NAFTA'yı oluşturması ve Asya'da birlik çalışmaları dünya kapitalizminin bloklama sürecine girdiğini göstermiştir'. Dünya ticareti bloklar içinde yoğunlaşmış, çokuluslu şirketler ana ülkelerine bağlı kalmak kaydıyla, dünya ekonomisinde merkez ülkeler olarak bilinen ülkelerde dış doğrudan yatırımlarını yoğunlaştırmaya devam etmişlerdir². 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması ve 2002 yılında dünya sahnesinde iki büyük paranın rekabete başlaması, 1876 yılı öncesi dünya ekonomisinin çift metal sisteminin geriye dönüşü gibi bir izlenim vermektedir.

Aslında dünya ekonomisi 18. yüzyılda deniz yollarında, 19. yüzyılda demiryollarında, 20. yüzyılda kara ve hava yollarında globalleşmeyi yaşadıktan sonra 21. yüzyılda da bilgi otoyollarında globalleşme arayışındadır. Bu süreçler bazen teknolojik üstünlüğü yakalayan tek ülkenin başatlığında sürmüş, bazen de ikili, üçlü ya da yedili olmak üzere bugünkü merkez ülkeler tarafından sürdürülmüştür. Çevre ülkeler de her zaman çevre ülkeleri olarak kalmışlardır. Bu globalleşme sürecinde, önce dış doğrudan yatırımlarda yoğunlaşmış, ardından portföy yatırımlarında yoğunlaşmaya geçiş yaşanmış ve onun ardından da her zaman finansal krizler ya da savaşlar ve yine çevre-

nin dış borç krizleri ve yine merkezin güçlenmesi gündeme gelmiştir.

Neden Tekrar Yönetişim Arayışı?

1990'lı yıllarda Sosyalist Blok çözülürken kapitalist devletlerin bloklama sürecine girmiş olmaları ve blokların gelecekteki ilişkilerinin ne olabileceğinin kestirilememesi ve yine dev şirketlerin varlığı son dönemde global ekonominin yönetim sorununu 1940'lı yıllardakine benzer bir şekilde gündeme getirir³.

Birleşmiş Milletler Raporu'na göre global ekonominin yönetişimi rejimi ise, **global bir devletin olmayışının yarattığı boşluğu doldurmak için getirilmiş bir rejimdir**. Ana aktörü çokuluslu şirketlerdir ve devletlerarası bir organizasyonu içerir. Temelde dış doğrudan yatırımların globalleşmesi sürecini kapsar ve bunun için gerekli organizasyonlar mevcut durumlarının iyileştirilmesi kaydıyla IMF ve Dünya Bankası ile 1995 yılında faaliyete başlayan WTO ve gerekirse başka organizasyonlardır⁴.

Gilpin'e göre, 30 yıl önce Richard Cooper'ın öngördüğü Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın politik destekli bir Atlantik Birliği'nin kurulması uygundu. Şimdi ise global ekonominin yönetişimi, farklı yapılarıdaki bölgesel blokların arasındaki çelişkilerin giderilmesine yönelik bir yaklaşımdır. Ona göre, ne ulusal ekonomiler ne de gittikçe artan global ekonominin entegrasyonu piyasaların işleyişine bırakılmaz yani global ekonomi için uluslararası yönetim mekanizması daha fazla gereklidir. Çünkü piyasa mekanizmasının zafiyetlerini giderecek kamu malları üretilmelidir. Uluslararası kamu malları görüşü de temelde **hukukun üstünlüğünü (rule of law) gerektirir**⁵.

Yönetişim

Yönetişim (governance), bir faaliyetin arzu edilen sonuçlarına ulaşabilmek için bazı araçlarla kontrol edilmesidir. Bu, yaygın kullanımda bölgesel bir topluluğun hayati-

**Gülsüm
Özkan
Akalin***

1. Gülsüm (Özkan) Akalin, (1995), "Gümrük Birliği Sürecinde WTO'ya Dikkat", 14 Temmuz 1995, YeniYüzyıl ve Gülsüm (Özkan) Akalin, (1999), "Dünya Ekonomisinde Yönetişim Arayışı: WTO", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:36, Temmuz 1999,
2. Paul Hirst-Grahame Thompson (1996), Küreselleşme Sorgulanıyor, (Çev.Çağla Erdem-Elif Yücel), s.15-16,
3. Robert Gilpin, (2001), Global Political Economy, Oxford, s. 377,
4. UN, Globalization and Economic Governance, (2000), <http://unpan1.un.org/int/adoc/groups-public/documents/un/unpan000555.pdf>, s.2 ve 7-9,
5. Gilpin, a.g.e., s. 379,

* Yard. Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F.

nı düzenleyen ve kontrol eden devlet kurumlarıyla açıklanmakta iken şimdi sadece devlete ait bir alan olmaktan çıkarılır. Daha çok kamu-özel, devlet-sivil toplum, ulusal-uluslararası kurum ve uygulamaları tarafından yerine getirilen bir işlev olarak görülür⁶.

Birleşmiş Milletler Raporu'na göre ekonominin yönetişimi, yatırım, üretim, dağıtım faaliyetlerinin organizasyonudur ve ekonomik yönetim politikaları, kurumları ve yönetim sistemlerini yansıtır ve şunları kapsar⁷.

- Devletiçi organizasyonlar,
- Özel girişimciler,
- Hane halkları,
- Finansal kurumlar,
- İşgücü organizasyonları.

Birleşmiş Milletler, global devletin yokluğunun boşluğunu dolduracak global ekonominin yönetişimi rejimini özellikle geliştirmekte olan ve sistem değişikliğine giden ülkelerde derhal uygulanmasını önermekte ve bunun için de Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin aktif bir rol alması gerekliliğini vurgulamaktadır. Global ekonominin yönetişimi konusunda ulusal ekonomilerin, aşağıdaki yapılanmayı gerçekleştirmesini önerir.

- Uygun kurumsal çerçevenin yaratılması,
- Uygun yönetim kurumunun seçilmesi,
- Devlet müdahalesinin faaliyet alanı, şekli ve miktarının açıkça belirlenmesi,
- Devletin özel sektörün gelişmesine imkân verecek alan yaratması ve bunun için uygun yönetim organizasyonunu sağlaması.

Burada hemen altı çizilmesi gereken nokta, temel aktörün ulusötesi şirketler olduğudur. Ancak bunlar IMF, Dünya Bankası ve WTO denetiminde olmalıdır.

Hirst ve Thompson'a göre⁸ bugünkü haliyle global ekonomiden değil, uluslararasılaşmış bir ekonomiden söz edilebilir ve bu yapıdaki bir ekonomi de yönetim özellik-

leri taşır. Ancak kendilerinin de açıkça belirttikleri gibi aşağıda sıralayacağımız uluslararası ekonominin yönetişiminin beş safhası, ticaret ve yatırım, gelir ve refah bakımından gelişmiş ülkelerle diğerleri arasında varolan derin eşitsizlik uçurumunu kapatmak için değil sadece dünya ekonomisinin yönetilebilir olduğunu göstermek içindir. Onlara göre, bu yönetişimin, dünya ekonomisinde sosyal adaleti teşvik etmek, ülke-arasında eşitliği sağlamak, dünya halkları için daha fazla demokratik kontrol hakkı getirmek gibi iddialı bir amacı da yoktur zaten. Onlara göre yönetişimin beş safhası şöyledir:

- 1) Belli başlı sanayileşmiş ülkeler, özellikle G3 ülkeleri arasında anlaşma yoluyla,
- 2) Çok sayıda devletin WTO gibi ekonomik faaliyetin belirli bir yönünü düzenleyen uluslararası kurumlar yaratması yoluyla,
- 3) Geniş ekonomik alanların, Avrupa Birliği ya da NAFTA gibi ticaret bloklarıyla kontrol edilmesi yoluyla,
- 4) Şirketler ve başlıca sosyal menfaatler arasında işbirliğini ve rekabeti dengeleyen ulusal düzeyli politikalar yoluyla,
- 5) Endüstriyel alanlara kolektif hizmetler sağlayacak bölgesel düzeyli politikalar yoluyla yönetim mümkündür.

Global Ekonominin Yönetişimine Farklı Yaklaşımlar

Global ekonominin yönetişimi konusundaki yaklaşımlar üç ana başlık altında gruplanmıştır⁹. Bunlar;

1. Neoliberal kurumsalcılık (Neoliberal Institutionalism),
2. Yeni Ortaçağcılık (New Medievalism),
3. Devletüstüculük (Transgovernmentalism),

Şimdi bunları sırasıyla incelemeye çalışalım.

1. Neoliberal Kurumsalcılık

Bu yaklaşımda uluslararası arenada ulus devlet vardır ve ulus devlet global seçmendir. Buradaki ulus devlet ABD'de olduğu gi-

Birleşmiş Milletler Raporu'na göre ekonominin yönetişimi, yatırım, üretim, dağıtım faaliyetlerinin organizasyonudur ve ekonomik yönetim politikaları, kurumları ve yönetim sistemlerini yansıtır

6. J. N. Rosenau, and E. O. Czempiel, (1992), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge,
7. UN (2000), a.g.k., s. 2,
8. Hirst and Thompson, a.g.e., s. 37-39,
9. Anne-Marie Slaughter, (1997), "The Real New World Order", *Foreign Affairs*, 76, No.5, Sept.-Oct., s. 183-197,

bi piyasa odaklı olmalıdır. Uluslararası kurumlar olan IMF, Dünya Bankası ve WTO gibi kurumların piyasa ekonomisini düzenleyici rolüne sahip çıkılır. Bu kurumların doğrudan seçmenlere karşı sorumlulukları olmaması nedeniyle "demokratik açık"la suçlanmaları da boşunadır. Çünkü seçmenlerine karşı sorumlu olan ulus devletler global aktörlerdir. Bu nedenle de demokratik açık dolaylı olarak kapatılmış olur. Yine onlara göre, uluslararası, bölgesel hatta ulusal organizasyonların hiçbiri doğrudan vatandaşlarına karşı sorumlu değildir. Bu kurumlara örnek olarak da, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Avrupa Komisyonu, Amerikan Merkez Bankası ve Avrupa Merkez Bankası verilmektedir. Ancak, örneğin, İtalya'da Euro'ya geçiş plânı için seçilmemiş bir bürokrat görevlendirilmiştir. Bunun üzerine seçmenlerine karşı sorumluluk duymayan bir hükümet tarafından yönetilmenin, demokrasiyle ne kadar bağdaşacağı tartışmaları ortaya çıkmıştır. Devletin küçülmesi ve ekonomiyle siyasetin birbirinden ayrılmasının sosyal refah devletini tehdit ettiği noktasında Avrupa devletleri kaygılıdır¹⁰.

Ayrıca, IMF ve Dünya Bankası'ndaki karar alma mekanizmasının yarattığı otoriter nitelik, bu kurumların çoktarafılığına gölge düşürmekte, özellikle Japonya'nın ve gelişmekte olan ülkelerin bu kurumlarda karar alma mekanizmasındaki etkisizliği, belli ülkelerin lehine karar verildiği ve verileceği endişelerinin hâkim olmasına neden olmaktadır.

Oy verme mekanizması açısından her ülkeye bir oy yapısı ile WTO diğer iki kuruma göre, çoktarafılığı yansıması açısından, daha demokratik bulunmaktadır. Hatta Sachs'a göre WTO bir özgürlük evidir (Freedom House)¹¹. Fakat, WTO'da hâlâ karar vermede lider ülkelere ayrıcalık tanıyan bazı boşlukların olduğu da belirtilmektedir¹².

Kurumsal Reformlar

Bugün IMF, Dünya Bankası ve WTO'nun global ekonominin doğasına uygun bir yapıya kavuşturulması için çalışmalar yoğun-

laştırılmıştır. Özellikle bu konuda ABD'den önemli bir talep geldiği belirtilmektedir. Şöyle ki, ABD'de 1998 yılında Uluslararası Finansal Kurumlar Tavsiye Komisyonu kurulmuş ve başına monetarist iktisatçı Alan Meltzer getirilmiştir. Bu Komisyonun hazırladığı rapora göre "IMF gelişmekte olan ülkeleri iyileştireceğine kötüleştirmiştir. Milyarlarca dolar, gelişmekte olan ekonomileri piyasa mekanizmasına çekme çabalarına harcanmış olmasına rağmen ne yazık ki başarısızdır"¹³.

Hatta aynı rapora göre, gelişmekte olan ülkelere yapılan müdahalelerin yoksulluğa neden olduğu (sanki Chossoudovsky'nin yoksulluğun küreselleşmesi ile bağdaşiyor!) ve özellikle IMF garantisini altındaki bu ülkelerin aşırı borçlanmasını cesaretlendirerek, ahlâkî tehlikeye (moral hazard) yol açtığı ifade edilmiştir. O halde, rapora göre IMF bu ülkelerin ekonomi politikalarına müdahaleye son vermeli ve bu konudaki sorumluluğu çok önemli fon kaynaklarına sahip olan özel sektöre bırakmalıdır. Sadece daha az gelişmiş ülkelerin çok kısa dönemli dış açıkları ve borçlanmaları ile ilgilenmeli ve IMF'nin faaliyet alanı daraltılmalıdır.

Burada hemen akla gelen Bretton Woods Sistemi diye bilinen sistemin, sistemden öte 1945-1971 yılları arasında Avrupa ve Japonya için hazırlanmış Marshall-Dodge Plânı olduğudur¹⁴. Bu yıllar arasında IMF ve Dünya Bankası kaynaklarının büyük bir kısmını Batı Avrupa ve Japonya'nın inşası için kullanılarak merkez güçlendirilmiştir. 1971 yılından sonra ise bu kurumların kaynaklarının daraltıldığının ve gelişmekte olan ülkelerin finansmanının özel sektör finans kaynaklarına terk edilmiş olduğunun da altını çizmek gerekir.

Raporu eleştiren Barry Eichengreen ve Richard Portes bu önerilerin IMF'nin etkinliğini azaltacağını ve hatta bu raporun kurumları reforme etmekten çok, ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu belirtirler. Böylece bu şekildeki önerilerin de, global ekonominin yönetiminde devletin olmaması ve dünya ekonomisinin tamamen piyasa ko-

10. Alberto M. Sbragia, (2000), "Governance the State and the Market What Is Going On?" *An International Journal of Policy and Administration*, April, Volume. 13.

11. Jeffrey D. Sachs and Andrew Warner, (1995), "Economic Reforms and Process of Global Integration", *Brookings Papers On Economic Activity*, Issue:1.

12. T.N. Srinivason, (1999), "Developing Countries in the World Trading System: From GATT, 1947 To The Third Ministerial Meeting of WTO", *World Economy*, Nov.99, Vol. 22 ve Hans W. Singer and Stephany Griffith-Jones, (1994), *No Patterns of Macroeconomic Governance*, *Occasional Paper*, <http://www.undp.org/hdrioloc10.htm#p1>,

13. *New York Times*, 8 March 2000,

14. Ronald McKinnon (1997), *The Rules of the Game: International Money and Exchange Rates*, MIT, Cambridge, 2nd printing, s.489-493

şullarına bırakılması gibi bir yaklaşımı ortaya çıkarması nedeniyle uygun olmayacağını belirtirler¹⁵. Oysa onlara göre piyasa odaklı global ekonomiye destek vermenin ve devletin düzenleyici rolünü ihmâl etmenin sancuları 1914 yılı sonrası yaşanmıştır.

Bu nedenle, uluslararası düzeyde sınırsız sermaye akımlarının düzenlenmesinde bu kurumlara görev verilip verilmemesi de "yeni finansal mimarî" çerçevesinde tartışılmaktadır.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, 1999 yılı Avrupa Merkez Bankası'nın kuruluş yılıdır. Yine 1999 yılı ABD'de Finansal Modernizasyon Yasası (Gram-Leach Bliley -GBL-Financial Modernization Act) çıkarılır ve bu Yasa 1933 yılından sonra bu alanda çıkarılmış önemli bir yapılanma olarak sunulmaktadır¹⁶. 1999 yılında IMF Finansal Sektör Uyum Programı (FSAP) hazırlayarak ilk 12 pilot ülkede kendine göre başarılı sonuçlar alıp İngiltere, Kanada, İsviçre'nin de içinde bulunduğu 24 ülkeyi de 2000-2001 programına dahil etmiştir¹⁷. Böylece IMF, Finansal Sektör Uyum Programı ile programa dahil ettiği ülkelerin finansal sistemini, ABD'nin finansal sistemine uyumlaştırılması yolunu açmıştır.

IMF ve Dünya Bankası'nın kaynakları, asıl sahiplerine yapılanma sürecinde kullanılmak üzere açıktır! Akyüz'e göre, bu kurumlar gelişmekte olan ülkelere yönelik geçmişteki şekliyle program uygulamayı bırakıp, üç büyükler arasında çok az bile olsa koordinasyonu sağlayabilselerdi daha iyi olurdu. Hiç değilse şimdilik bunu yapabilirler ve gelişmekte olan ülkeler de ancak birlikte hareket etmeyi başarabilirlerse kazançlı çıkabilirler¹⁸.

2. Yeni Ortaçağcılık

Bu görüş çerçevesinde¹⁹, 350 yıl öncesindeki 1648 yılı Westphalia Anlaşması'na dayanan bağımsızlık doktrinine göre oluşmuş uluslararası devletçilik ve ulusal bağımsızlık kavramı, devletüstü aktörler, çokuluslu firmalar, uluslararası organizasyonlar ve özellikle devlete ait olmayan organizasyonlar yani sivil toplum örgütleri (Nongovernman-

tal Organization-NGO) tarafından ve aynı zamanda devlet içinde etnik-bölgesel çelişkilerle birlikte ortadan kalkmış olacaktır²⁰.

Bunu da iletişim teknolojisindeki gelişmeler, ileri ulaşım imkânlarını hızlandıracak, devletlerin bilgi üzerindeki tekelci güçlerini azaltacak ve sivil toplum aktörleri ortaya çıkacak ve ortak sorunlar onları ilgilendiren bireyler ve gruplar arasında çözülecektir.

Yeni Ortaçağcılar devletlerarası işbirliğine dayalı neoliberal kurumsalcılığı reddederler. Onlara göre, böyle bir yapı ulus devleti global kapitalizmin hizmetçisi haline getirir. Bu konumdaki bir devlet, çokuluslu firmaların ve çokuluslu elitlerin görüşlerini ve menfaatlerini dikte ettirir. O halde, onlara göre sivil toplum örgütleri, kapitalist sistemin globalizasyonuna karşıt bir topluluk olmalıdır. Robert Cox ve pek çok Ortaçağcılara göre sivil toplum örgütleri ve global sosyal hareketler global sivil toplumu kuracaktır²¹.

Bu görüşün temel aktörü sivil toplum örgütleridir. Bunlar belirli bir amaç birliği için organize olmuş topluluklardır. Örneğin, çevrenin korunması, insan hakları, daha güvenli bir dünyanın yaratılması gibi. 21. yüzyılın başında son 10 yılda kurulmuş 30.000 sivil toplum örgütünün büyük çoğunluğunun ABD'de, daha azının Avrupa Birliği'nde odaklandığı ve bazılarının da gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Bunların arasında en önemlisi 5 milyon üyesi bulunan Dünya Doğa Fonu'na (Worldwide Fund for Nature) sahip çevreci sivil toplum örgütüdür. Bunlar 1992 yılında Genel Çevre Kolaylığı (General Environmental Facility-GEF) oluşturulmak kaydıyla Dünya Bankası politikalarına katılma hakkı ve desteğine kavuşmuşlardır. Bu şekilde Birleşmiş Milletler'in içinde "soft" yasaları olan grup Dünya Bankası desteğine sahip hale gelmiş olur. Singer ve Griffith-Jones'a göre bu grup, bir ülke bir oy sistemindeki Birleşmiş Milletler'den çıkıp, dolar bazlı oy sisteminin içine girmişlerdir. Bu nedenle de Dünya Bankası'nın denetiminde olacak bu

15. Barry Eichengreen and Richard Portes (2000), "A Shortsighted Vision For IMF Reform", *The Financial Times*, 9 March 2000, 13 ve *The Economist*, 18 March 2000, 80.
16. Bernard Shull, (2000), *Financial Modernization Legislation in the United States*, UNCTAD, No. 151, October, s. 2.
17. Gülsüm (Özkan) Akalin (2001), "Döviz Kuru Rejimleri: Üç Büyükler ve Gelişen Piyasa Krizlerinden Çıkarılan Dersler Üzerine, Banka ve Ekonomik Yorumlar, (yayınlanacak).
18. Yılmaz Akyüz, (2000), *The Debate on the International Financial Architecture: Reforming The Reformers*, UNCTAD, Discussion Paper, No. 148, April.
19. Jessica T. Mathews, (1997), "Power Shift", *Foreign Affairs*, 76, No. 1, Jan./Feb., s. 50-66.
20. Robert Cox, (1999), "Civil Society at the Turn of the Millennium: Prospects for an Alternative World Order", *Review of International Studies*, 25, No. 1, January, s.10-11.
21. Gilpin, a.g.e., s. 396.

tür sivil toplum örgütlerinin, kendi amaçlarına göre mi yoksa baskı altında kalacakları ülkelerin amaçlarına göre mi davranacakları konusunda şüphe duyulmaktadır²².

Dünya Bankası'nın sürdürülebilir kalkınmasının "iyi yönetiminde" ulusal devletlerin yanında sivil toplum örgütlerine de rol verilmiştir²³. Ancak, Dünya Bankası'nın merkezde oluşu kendi çabalarını gölgede bırakmaktadır.

1980-1984 ve 1985-1989 aralıklarında dış doğrudan yatırımlarda (FDI) gelişmekte olan ülkelerin payı yüzde 25'ten yüzde 18'e düşmüş ve ayrıca sadece 10 gelişmekte olan ülke toplam dış doğrudan yatırımın 3/4'ünü almaktadır²⁴. Ancak Dünya Bankası dış doğrudan yatırımların global dağılımını yapacaksa, önce kurumların oy verme mekanizmasından başlanmalı, 1, 3 ya da 7 gelişmiş sanayi ülkesinin söz sahipliği değişmelidir. Mevcut yapıları, içinde yer alacak sivil toplum örgütlerinin yapabileceklerini de sınırlamakta ve haklarında tarafsızlık şüphesi doğurmaktadır. Global ekonominin yönetiminde uluslararası organizasyonlarda, sivil toplum örgütlerinin işbirliği çok önemli bir adımdır. Ancak, örneğin Seattle'da WTO'ya karşı düzenlenen sivil toplum örgütlerinin eylemi, ulusal emek çıkarlarını korumaya yönelik gibi görünüp uluslararası emek çıkarlarına ters bir yapıda gelişerek az gelişmiş ülkelerin ürünlerinin ABD'den dışlanması yönünde sonuçlar doğurmuştur. Bu şekilde evrenselci amaçlardan uzaklaşmış, ulus devletin çıkarlarına hizmet edilmiştir. Bu nedenle de sivil toplum örgütlerinin ne yapacakları ve ne yapmak isteyecekleri konusunda yeterli deneyime sahip olunmadığının da altı çizilmektedir²⁵.

Yeni Ortaçağcılığı savunanlara göre global ekonominin yönetiminde devletin yerini başka bir şey alacaktır ama bunun da ne olacağı açık değildir. Şimdilik Birleşmiş Milletler'e bu konuda görev düştüğü de ayrıca vurgulanmaktadır. Ama Birleşmiş Milletler'in 2000 yılı raporunda sivil toplum örgütlerine en azından aynı terminoloji ile yer verilmemektedir. Sosyal alanla ilgili yö-

netişimin soft yasalara bağlı olduğu belirtilmektedir²⁶. Fakat bu yasaların da bağlayıcılığı yoktur ve kaynak yetersizliği çekilmektedir. En fazla üyeye sahip çevreci sivil toplum örgütü de Dünya Bankası destekli olması nedeniyle şüphelere yol açmaktadır.

3. Devletüstüçülük

Bu yaklaşımda, devletlerüstü oluşturulmuş yasalara ve kurallara bağlı bir yönetim söz konusudur. Mevcut ulus devletleri kabul eder ancak devlet merkezli liberal kurumsalcılıktan farklıdır. Ulusötecilik ile yeni fonksiyonalizmde olduğu gibi teknik konular politik konulardan ayrılır ve bağımsız çözülür.

Anne-Marie Slaughter'e göre de halihazırda pek çok devletüstü organizasyon mevcuttur. Basle Anlaşması, antitekel yasaları ve yargılama alanında mevcut bulunan ulusüstü mahkemeler buna örnektir.

Devletüstüçülüğü savunanlara göre, dünya ekonomisinin giderek artan entegrasyonunun karmaşıklaşan dünyasını teknik uzmanlar, profesyonel iş çevreleri ve bağımsız yargıçlar yönetmelidir.

Bu görüşe göre, ulus devlet fonksiyon alanlarına göre kısımlara ayrılır. Her parça diğer devletlerdeki parça ile doğrudan bağlantılıdır. Bu görüş ulusal güvenliği ve dış politikayı reddeder ve devletlerarasını ilgilendiren konularda hiyerarşiyi kabul etmez. Ulusal devletler arasındaki çelişki yoktur. Çünkü politikadan uzak teknokratlar ve bürokratlar sorunları çözerler. Bu görüşün neredeyse, yurtiçi ve yurtdışı politikalarının olmadığı bir dünya plânı vardır. Ancak örnek gösterilen Basle Anlaşması'nda da 'ana ülke kontrolüne dayalı uluslararası işbirliği'nin işlediği ve ABD'nin ağırlıklı desteğinin olduğu da unutulmamalıdır²⁷.

Gilpin'e göre, bu üç yaklaşımın da kendine özgü artı ve eksileri vardır. Şimdilik en iyisi dünya ekonomisinde başı çeken ülkelerin kendi menfaatleri kadar dünyanın genelini de düşünmeleridir. Daha fazla istikrar için insanî değerlere önem veren ekonomik düzen ve politikalarla yana tavır alınmalıdır²⁸. Hiç değilse şimdilik Çoktarafli Yatırım

Dünya Bankası'nın sürdürülebilir kalkınmasının "iyi yönetiminde" ulusal devletlerin yanında sivil toplum örgütlerine de rol verilmiştir.

22. Singer and ..., a.g.m.,
23. World Bank (1994), *Governance: The World Bank's Experience*, Washinton D.C., World Bank,
24. Singer and ..., a.g.m.,
25. Gilpin, a.g.e., s. 398 ve Singer and ..., a.g.m.,
26. UN (2000), a.g.k.,
27. E. B. Kapstein (1994), *Governing the Global Economy: International Finance and the State*, Cambridge,
28. Gilpin, a.g.e., s. 402,
29. Ramesh Mishra (2000), *Globalization and the Welfare State*, Cambridge, s. 123-131,
30. Dani Rodrik (2000), "How Far Will International Economic Integration Go?", *Journal of Economic Perspectives*, Volume:14, Number:1, Winter, s. 177-186,

Anlaşması (MAI) gibi Çoktarafli Sosyal Standartların da (Multinational Agreement On Social Standarts-MASS) oluşturulması global ekonominin yönetiminde dengeleri sağlayabilir gibi durmaktadır²⁹.

Global Ekonomi Politikasının Trilemması

Yukarıda incelediğimiz üç farklı yaklaşımın, burada ele alacağımız boyutta yeniden düşünülmesi faydalı olacaktır. Dışa açık ekonominin üç bağdaşmaz üçlüsünü, Rodrik dünya ekonomisinin politik üçlüsü (trilemma) olarak genişletir³⁰.

Bilindiği gibi dışa açık bir makroekon-

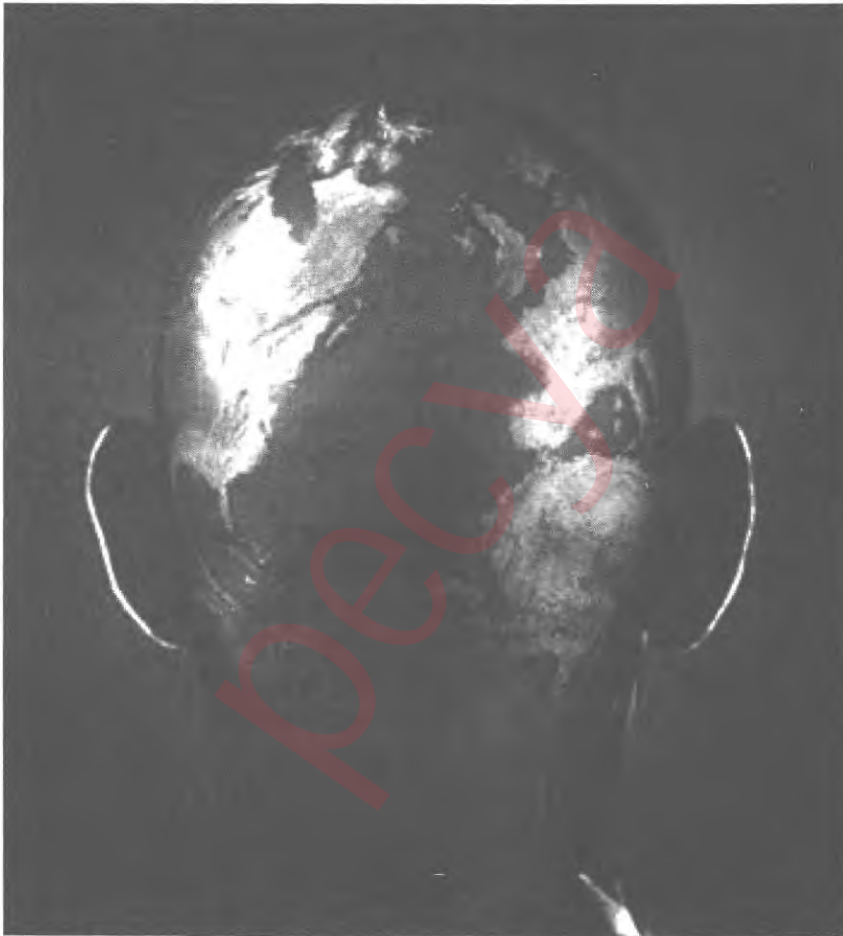
lir;

1. Eğer bir ülke sabit döviz kuru rejimini ve sermaye hareketlerinde serbestliği seçmişse, o zaman parasal bağımsızlıktan vazgeçmek zorundadır. (Altın Standardı),

2. Eğer bir ülke parasal otonomi ve sermaye hareketlerinde serbest olmayı tercih ediyorsa, o zaman da esnek döviz kuru rejimini seçmelidir.

3. Eğer sabit döviz kuru rejimi ile parasal otonomi karması yapmak istiyorsa, o zaman da sermaye hareketlerini sınırlamalıdır (Bretton Woods).

Bu açık ekonomi politikasının trilemma-

Dışa açık ekonominin üç bağdaşmaz üçlüsünü, Rodrik dünya ekonomisinin politik üçlüsü (trilemma) olarak genişletir.

minin üç hedefini aynı anda gerçekleştirmek mümkün değildir. Buna, dışa açık bir ekonominin Tunç Yasası da denmektedir. Bunlar:

- 1) Sermaye hareketlerinde serbestlik,
- 2) Sabit döviz kuru rejimi,
- 3) Parasal bağımsızlık.

Bu üçlü ancak şu şekilde bir araya gelebi-

sini Rodrik, bugün itibarı ile uluslararası ekonominin entegrasyonunun varolmadığını ama eğer böyle bir amaç güdülyorsa nasıl bir yapılanmanın gerekli olacağını açıklamak için şu şekilde genişletir.

Bu sorunun üç önemli noktada düğümleneceğini belirtir. Bunlar:

- 1) Uluslararası ekonomik entegrasyon,

2) Ulus devlet,

3) Kitlesele politikalar (mass politics).

O'na göre ulus devlet, yargılama gücüne sahip olduğu alanda yasa koyma ve uygulama gücüne sahiptir. Kitlesele politikalar ise politik sistemleri yansıtır ve

- Oy verme hakkının sınırlanmamasını,
- Yüksek düzeyde politik akışkanlığın olmasını,

- Politik akışkanlığı sağlanmış gruplara karşı sorumluluk taşıyan politik kurumların bulunmasını, içerir.

Dünya ekonomi politikasının belirlenmesinde uluslararası entegrasyon, ulus devlet ve kitlesele politikalar üçlüsünün ancak şu şekilde birleşimlerinin mümkün olabileceğini belirtir.

1. Eğer uluslararası ekonominin doğru bir şekilde entegrasyonunun sağlanması amaçlanıyorsa, bunun ya; ulusal politikaları önemli ölçüde sınırlanmış ulus devlet ile (altın deli gömleği), ya da ulus devleti terk ederek yerine global federalizmin seçildiği kitlesele politikalarla gerçekleştirebilirsiniz. Bir başka deyişle, hem ulus devlet hem de kitlesele politikalarla birlikte uluslararası ekonominin entegrasyonu gerçekleştiremezsiniz.

2. Eğer yüksek düzeyde katılımcı bir politik rejimi seçmek asıl amacınız ise, o zaman da ya ulus devleti ya da uluslararası entegrasyonu seçmelisiniz. İkisi bir arada olursa amaca ulaşamaz.

3. Eğer ulus devlet asıl amacınız ise, o zaman ya kitlesele politikaları seçeceksiniz ve uluslararası ekonomik entegrasyondan vazgeçeceksiniz ya da uluslararası entegrasyonu seçip kitlesele politikalarından vazgeçeceksiniz.

Rodrik'e göre, halihazırda global bir dünya ekonomisinden söz etmek çok zordur ama böyle bir yapı oluşturulmak istendiğinde, daha doğrusu uluslararası ekonominin entegrasyonu amaçlandığında, ki bunun altın deli gömleğine bağlı ulus devletlerle ve ayrıca Bretton Woods Sistemi ile de yaşandığını ve her ikisinin de olumsuz yön-

lerinin olduğunu, şimdilerde ise, hızlı iletişim teknolojilerinden de faydalanmak kaydıyla global federalizmin seçilebileceğini önermektedir. Avrupa'nın bu yapıdan uzak olduğu ancak ABD'nin bu yapıdan daha yakın görüldüğünü belirtirken, bu önerilerinden ABD'nin global devletin yerini alacağını belirtmek istemediğinin de altını çizer. Çokuluslu şirketlerin global hesap düzenini oluşturmalarını, çevre ve işgücü standartlarının global düzeyde tespit edilmesini, son ödünç verme mercii olacak bir finansal kurumun oluşturulmasını ve global bir işsizlik sigortasının yapılandırılması gereklidir. O'na göre, ulusüstü standartlar ve kurallar koyulmalıdır, sorunlar buna göre çözümlenmelidir. Devlet de bu yönetişimin içinde olmalıdır³¹.

Rodrik'in çizdiği bu tabloya bakıldığında, önerdiği 'global federalizm'in, yukarıda yansıtılan global ekonominin yönetişimi konusundaki üç farklı yaklaşımdan 'devletüstüçülük'le daha fazla örtüştüğünü söylemek mümkündür. Ancak bu saptamayla birlikte Rodrik'in global ekonominin yönetişimi konusunu, hızla gelişen iletişim teknolojilerini kullanarak şekilde yeni buluşlara ihtiyaç duyulan bir alan olarak da gördüğünün altını çizmek gerekir.

Sonuç

Dünya Ekonomisinde Sosyalist Blok'un çözülmesi, kapitalist devletlerin bloklaşma sürecine girmesi ve dev şirketlerin ortaya çıkması bir tehdit olarak görülüp, global ekonominin yönetişimi sorunu gündeme gelir. Global devlet yoktur ancak bu hedefleniyorsa hızla gelişen iletişim teknolojilerinden faydalanılarak yeni yönetim mekanizmaları yaratılabilir. Bu alan halihazırda geliştirilmeye, daha doğrusu keşfedilmeye açık bir alan olarak durmaktadır.

Şimdilik ileri teknolojinin araştırma ve geliştirmesinde devlete büyük rol veren zengin ülkeler, bunu fikri mülkiyet haklarının korunması adı altında güvence altına alırken, fakir ülkelere küçülen ve araştırma ve geliştirmeden çekilmiş bir devleti öngö-

Dünya
Ekonomisinde
Sosyalist Blok'un
çözülmesi,
kapitalist
devletlerin
bloklaşma
sürecine girmesi
ve dev
şirketlerin ortaya
çıkması bir
tehdit olarak
görülüp, global
ekonominin
yönetişimi
sorunu
gündeme gelir.

31. Rodrik, a.g.m., s. 185.

rerek hizmet sektörü ve iletişim sektöründe dışa açılmaya yönlendirmektedir. Böyle bir durumda global ekonominin yönetişi, kapitalist blokların, blok dışındaki ülkelerin paylaşımının bir yönetim arayışı gibi görünmektedir.

Kaynaklar

Akalın, Gülsüm, (Özkan), (1995), "Gümrük Birliği Sürecinde WTO'ya Dikkat", 14 Temmuz 1995, Yeniüzyıl.

Akalın, Gülsüm, (Özkan), (1999) "Dünya Ekonomisinde Yönetişim Arayışı: WTO", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 36, Temmuz.

Akalın, Gülsüm, (Özkan), (2001), "Döviz Kuru Rejimleri: Üç Büyükler ve Gelişen Piyasa Krizlerinden Çıkarılan Dersler Üzerine, Banka ve Ekonomik Yorumlar, (yayınlanacak).

Akyüz, Yılmaz, (2000), The Debate on the International Financial Architecture: Reforming The Reformers, UNCTAD, Discussion Paper, No. 148, April.

Cox, Robert Cox, (1999), "Civil Society at the Turn of the Millenium: Prospects for an Alternative World Order", Review of International Studies, 25, No. 1, January.

Eichengreen, Barry and Richard Portes (2000), "A Shortsighted Vision For IMF Reform", The Financial Times, 9 March, 13.

Gilpin, Robert, (2001), Global Political Economy, Oxford.

Hirst, Paul-Grahame Thompson, (1996), Küreselleşme Sorgulanıyor, Ankara, (Çev. Çağla Erdem-Eilf Yücel),

Kapstein, E. B., (1994), Governing the Global Economy: International Finance and the State, Cambridge,

Mathews, Jessica T., (1997), "Power Shift", Foreign Affairs, 76, No. 1, Jan./Feb.

McKinnon, Ronald, (1997), The Rules of the Game: International Money and Exchange Rates, MIT, Cambridge, 2nd printing.

Mishra, Ramesh, (2000), Globalization and the Welfare State, Cambridge.

New York Times, 8 March 2000.

Rodrik, Dani, (2000), "How Far Will International Economic Integration Go?", Journal

of Economic Perspectives, Volume:14, Number:1, Winter.

Rosenau, J. N. and E. O. Czempiel, (1992), Governance Without Government: Order and Change in World Politics, Cambridge.

Sachs, Jeffrey D. and Andrew Warner, (1995), "Economic Reforms and Process of Global Integration.

Sbragia, Alberto M., (2000), "Governance the State and the Market What Is Going On?" An International Journal of Policy and Administration, April, Volume. 13.

Singer, Hans W. and Stephany Griffith-Jones (1994), No Patterns of Macroeconomic Governance, Occasional paper,

<http://www.undp.org/hdro/oc10.htm#p1>,

Sirinivason, T. N., (1999), Developing Countries in the World Trading System: From GATT, 1947 To The Third Ministerial Meeting of WTO, World Economy, Nov.99, Vol. 22,

Shull, Bernard, (2000), Financial Modernization Legislation in the United States, UNCTAD, No. 151, October.

Slaughter, Anne-Marie Slaughter, (1997), "The Real New World Order", Foreign Affairs, 76, No.5, Sept.-Oct., The Economist, 18 March 2000, 80.

UN, (2000), Globalization and Economic Governance, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/-documents/un/unpan000555.pdf>,

World Bank, (1994), Governance: The World Bank's Experience, Washinton D.C., World Bank.

"Devletin Dönüşü" mü?

11 Eylül Amerika'yı ve dünyayı resesyon tartışmalarının tam ortasında yakaladı.

Saldırıların ekonomideki durgunluğu derinleştireceği, paniğe ve hatta ciddi bir çöküntüye neden olacağı ileri sürüldü ve baba Bush dönemindeki Kuveyt krizi ile kimi benzerlikler kuruldu.

Gerçekten de ABD 1990'lı yılların başında bir ekonomik krizin eşliğinde iken Irak'a karşı girişilen hareket ekonominin yumuşak bir geçişle krizi atlatabileceğine dair tüm beklentileri yok etmişti. 1991'de yaşanan kısa süreli resesyon 1993'de Avrupa'yı etkilemiş ve kıta yakın tarihinin en büyük krizini yaşamıştı.

Saldırlardan ve Amerika'nın yanıtından sonra on yıl önceki senaryonun tekrarlanıp tekrarlanmayacağı ekonomik ve siyasi çevrelerin gündeminin önemli maddelerinden biri haline gelmiştir.

11 Eylül sonrası oluşan ekonomik tablo, saldırı öncesi ekonomik süreçle birlikte değerlendirilirse daha bütünlüklü ve anlaşılır olur.

1) "Gerileme" Sürecine İki Farklı Yaklaşım

11 Eylül öncesi, bir yandan Japon ekonomisi "resesyonist" süreci tüm çabalara karşın aşamazken diğer yandan "Asya mucizesinin" önde gelen ülkeleri 1997 krizinin etkilerinden henüz kurtulamamıştı. Avrupa ekonomisi krizden nispi olarak daha az etkilenmekle birlikte özellikle Almanya'nın inişe geçmesi yaşlı kıtada da karamsarlığın yoğunlaşmasına neden olmuştu. ABD ekonomisinde ise bu dönemde durgunluk belirtileri kendini ağırlıklı hissettiriyordu. Spekülatif çöküntü 1990 yılında özellikle gayrimenkul piyasalarda yoğunlaşırken bu kez özellikle çok umut bağlanan "yeni teknoloji" ürünlerinde odaklanmıştı. Kimi uzmanlara göre finans kaynaklı bir kriz olma niteliği taşıyan Amerikan ekonomisinden başlayan durgunluk süreci halka halka genişledikçe, finansal krizle sistemik kriz arasında ilişkiler gündeme gelmiş ve 1929 krizine sık sık göndermeler yapılmaya başlanmıştı. "Önlenemeyen inişin" niteliği ve nedenleri ekonomistleri iki ayrı tezin etrafında toplamıştı;

a) İyimser olarak isimlendirebileceğimiz tez "yeni ekonomi" olgusunu kendisine çıkış

noktası yapıyordu. Buna göre 90'lı yılların enflasyonsuz hızlı büyümesi üretimin yapısal niteliğinde sıçramalar yaratmıştı, şöyle ki; emeğin artan verimliliği fiyatların yükselmesine yol açmadan ücret artırımını mümkün kılmıştı. Greenspan'ın da savunduğu bu teze göre "kriz" kimi politikalarla aşılabilecekti. Uzun ve sürekli bir büyüme aşamasında bu türden geçici durulamalar doğaldı ve önemsenecek bir yanı yoktu.

b) Muhalif teze göre; yeni ekonominin bu türden devrimci bir potansiyeli yoktu.

Para ve maliye politikaları ile firmaların yönelimlerinden etkilenen ekonomi, klasik dalgalanmalarla yol alıyordu. Clinton dönemi büyümesi de ancak GSYİH'nin yüzde 4'ünü aşan devasa bir dış ticaret açığı ile mümkün olmuştu. Ekonomi çıkılması zaman alacak resesyonist bir süreçte ilerliyordu.

2) Resesyona Karşı "Haçlı Seferi"

Gerileyen ekonomik trend ve bu tartışmalar sürecindeki vahşi saldırının bir amacının da bunalımı derinleştirmek olduğuna kuşku yoktur. Saldırı sonrası, 1930'lu yıllardan beri Amerika'da hiç kesintiye uğramamış borsa işlemleri altı günlüğüne askıya alındı, buna rağmen büyük bir düşüş gerçekleşmedi. Olağanüstü durumlara özgü bir panik yaşanmadı. Fakat aksayan ulaşım, yavaşlayan üretim, durma noktasına gelen turizm ekonomiyeye ciddi bir darbe vurdu. Dördüncü üç aylık ve 2002 yılının ilk üç ayına ilişkin öngörüler yüzde 1.5 ile yüzde -0.5 oranında revize edildi. Böylece durgunluk halindeki bir ekonominin 11 Eylül ile gerileme sürecine girdiğine kuşku kalmadı. Artık Beyaz Saray sözcüleri bile bu kavramı ifade etmekten çekinmemektedirler. Bunun sonucunda işsizlik düzeyi, özellikle turizm ve ulaşım sektörlerindeki daralmadan sonra kaygı verici bir düzeye ulaşmıştır. Ağustos ayı sonunda yüzde 4.9 seviyesinde olan işsizlik oranının yıl sonuna kadar yüzde 6'ya ulaşması beklenmektedir. Saldırıların Amerikan ekonomisinin en sağlam unsurunun, tüketicinin davranışını değiştirebilecektir. Davranış kalıpları değişikliği ekonomideki bunalımı ağırlaştırabilecektir.

Avrupa ülkelerinin de son dönemlerde

Metin Sarfati*

Saldırı sonrası, 1930'lu yıllardan beri Amerika'da hiç kesintiye uğramamış borsa işlemleri altı günlüğüne askıya alındı, buna rağmen büyük bir düşüş gerçekleşmedi. Olağanüstü durumlara özgü bir panik yaşanmadı. Fakat aksayan ulaşım, yavaşlayan üretim, durma noktasına gelen turizm ekonomiyeye ciddi bir darbe vurdu.

* Dr. Marmara Üni.

gösterdikleri performansın ve krize karşı nispi dayanıklılığın saldırı ile ciddi yara aldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Fransa büyüme öngörülerini revize etmiştir. Değişik tahminler bir yana ortalama oranın 2002 yılı için yüzde 1.8 olması, artan işsizliğin de yıl sonunda yüzde 9'a tırmanması beklenmektedir.

Bu yıl yüzde 4 ile Rusya, yüzde 7.5 ile Çin, yüzde 4.5 ile Hindistan dışında büyümeyi gerçekleştirebilecek ülke pek görünmemektedir.

Dünya ve Amerikan ekonomisinin bu karamsar tablosu birçok Avrupa ülke liderini ve Başkan Bush'u ekonomik çöküşe karşı bir "haçlı seferi" ilanına itti. Amerikan yönetimi 100 milyon dolar gibi bir rakamı piyasalara sokma amacında olduğunu açıkladı.

Newyork kentine yardım, sigorta ve havayolları, kurtarmak için fon aktarımı ve nihayet ücretlilerin desteklenmesinin yönetimin ilk hedefleri arasında olduğu açıklandı. Ailelere bu bağlamda 40 milyar dolarlık bir vergi indirimi ile ekonomik faaliyetin yüzde 68'ini oluşturan tüketimin desteklenmesi öngörülmektedir.

Oluşan hava deliğini kapatmak için kamu-sal fon aktarımlarının, vergi indiriminin yanı sıra süratle devreye giren FED ekonomideki zayıflayan yapının artık enflasyondan daha önemli bir tehlike haline geldiğini belirtip faiz indirimine giderek J. F. Kennedy'den bu yana faizleri en düşük seviyesine çekti.

Avrupa ülkelerinin gündemi de ekonomiyi yeniden canlandırma programı ile yüklüdür. Daha önce faiz indirimini kategorik olarak reddeden Avrupa Merkez Bankası 11 Eylül sonrasında gönülsüz de olsa FED'e destek vererek ekonomiyi yeniden canlandırmayı birinci hedef olarak koymuştur. Burada sadece siyasal plandaki desteğe rağmen İngiltere'nin Merkez Bankası'nın para politikasına ilişkin çekingenliğinin altını çizmek gerekir.

3) Devletin Dönüşü mü?

Kamu fazlasının ekonomiye enjekte edilmesi ve çeşitli kesimlerin desteklemesi ile aşmaya çalışılan kriz bir yanı ile de ekonomik liberalizmin temel kriterlerinin gözden geçirilmesini gerektirecek gibi görünüyor. Prof. Robert Boyer'e göre 11 Eylül'ün etkileri klasik jeopolitiğin sınırlarını zorlayacak ve

devleti tekrar ekonomik ve sosyopolitik alanın temel aktörlerinden biri haline getirecektir.

Gerçekten de seçim kampanyası boyunca devleti ekonomik yaşamdan çıkaracağını söyleyen Bush görüldüğü gibi krizi bir anlamda Keynesçi politikalarla aşmaya çalışmaktadır. Arzı etkileyen politikaların talep yanlısı politikalarla tamamlanacağı ifade edilmektedir. Demokratlar ve cumhuriyetçiler krizin etkilerini azaltmak için devleti bir "amortisör" olarak kullanmak niyetinde olduklarını belirtmektedirler. Avrupa ülkelerinde de bu amaçla tartışmalar başlamıştır. Gerçi kamu harcamalarının ABD ve Avrupa ülkelerinde aynı amaçla kullanılması kimi nedenlerle zor görünmektedir. 10 yıllık büyümenin sağladığı imkanlarla ABD kamu harcamalarını artırarak resesyonu önleyebilir, güveni tesis edebilir. Avrupa ülkelerinin aynı şartlara ve olanaklara sahip oldukları söylenemez.

Resesyon tehlikesi ile karşı karşıya kalan ve 2002 yılının ilkbaharında toparlanması beklenen bir ekonominin kamu harcamaları yolu ile hızlandırılmasının doğru olmayacağı ve risk taşıyacağına Avrupa ekonomisi çevrelerinde ileri sürülmesi, kamu müdahalesine batı ülkelerinde aynı sıcaklıkla bakılmadığını göstermektedir.

Sonuç

Kriz dönemlerinde ABD'de devletin ekonomiye müdahalesi yeni bir olgu değildir.

1991'de de devlet, krizi aşmak için piyasalara müdahale etmiştir. Bununla birlikte liberal ekonominin temel ilkelerinin yoğunlukla tartışılmasını aynı dönemde göremiyoruz. Şimdi ise Hayek inkar edilmekte, Friedman'dan vazgeçilmekte devlet ekonomiyi güçlendirmek için fiilen ekonomik yaşama katılmaktadır. Hatta IMF'den Arjantin ve Türkiye'yi kurtaracak programlar düzenlemesi istenmektedir.

Bu aşamada yanıtlanması gereken, müdahalelerin liberallerin ileri sürdüğü gibi baskı gruplarından mı kaynaklandığı, yoksa krizin aşılabilesinin tek çaresi mi olduğudur.

Kamu müdahalelerinin yönünü her şeye rağmen ekonomik ve politik oluşumların belirleyeceği düşünülebilir.

Prof. Robert Boyer'e göre 11 Eylül'ün etkileri klasik jeopolitiğin sınırlarını zorlayacak ve devleti tekrar ekonomik ve sosyopolitik alanın temel aktörlerinden biri haline getirecektir.

Ülkelerden Kısa Kısa

EURO BÖLGESİ: Ağustos ayında ticari fazlalık azalarak 9.2 milyar Euro'dan 5.4 milyar Euro'ya, yıllık enflasyon oranı ise Eylül ayında-ki yüzde 2.5'ten Ekim ayında yüzde 2.4'e indi.

FRANSA: İş arayanların sayısında Eylül ayında 13.100 kişilik bir artışın görüldüğü, ailelerin tüketim fiyatları endeksinde aynı ayda yüzde 0.2 oranında bir artışın tespit edildiği, talebin yavaş da olsa azalmaya devam ettiği ve dördüncü üç aylık dönemde de aynı sürecin devam edeceği ifade edilen Fransa'da ekonomi çevrelerinde kötümser bir hava sürüyor. Yüzde 1.8 olarak hesaplanan 2002 yılı büyüme hızı ise IMF'ye göre yüzde 1.6 olacak. Bu oran daha önce yüzde 2.1 olarak tahmin edilmişti. Bununla birlikte bu dönemde imalat sanayi ürünlerine karşı talebin yüzde 0.2 artması, ailelerin bozulan morallerinde Ekim ayında bir düzelmeye başlaması diğer bazı faktörlerle birleşince ülkenin iktisadi büyümesindeki azalmanın altı ay sonra durdurulup, resesyonun atlatılacağı düşünülüyor.

DAVOS: Her yıl Davos'ta yapılan toplantının güvenlik nedeniyle 2002'de başka bir yerde yapılması düşünülüyor.

ABD: Ekim ayında tüketici güveni endeksinin 11.5 puanlık bir azalma gösterdiği, ailelerin de 1987'den bu yana kaydedilen en büyük düşüş ile tüketimlerini yüzde 1.8 oranında azalttığı, dayanıklı malların siparişinin de aynı ayda yüzde 8.5 oranında azaldığı ABD'de yılbaşından beri 9 kez uygulanan faiz indirimine rağmen ekonomik gerileme belirtileri özellikle saldırıların etkisiyle güçlendi. Bununla birlikte şokun etkisinin belli bir oranda absorbe edilmesinin ekonomide finansal sistemin yeteri kadar elastik olmasına bağlı olduğunu belirten Greenspan, faiz oranlarının bundan böyle sürekli indirilme beklentisi içinde olunmaması gerektiğini ileri sürdü. Bununla birlikte Eylül ayında ailelerin gelirlerinde herhangi bir değişim olmaması ve Ağustos ayında kaydedilen yüzde 4.1'lik tasarruf oranından sonra Amerikan ailelerinin tasarruf oranlarını Eylül ayında yüzde 4.7'e yükselterek Ağustos 1988'den bu yana en yüksek oranı yakalamış olduğunu kaydetmek gerekir. Diğer yandan son üç ayda Amerikan Bankaları kredi şartlarını ağırlaştırmalarına rağmen Eylül ayına göre, Ekim ayında yüzde 7.1 artış gösteren perakende

de satışlar özellikle otomobil piyasasında canlılık yarattı. Beyaz Saray bu bağlamda ekonomik öngörülerine iyimser bir nitelik kazandırıp yılın üçüncü döneminden sonra ekonominin kendini toparlamasına muhtemel bir gözle bakıyor. Başkan Yardımcısı, resesyon sürecindeki ekonomiyi canlandırmak için yeni kamu harcamalarından çok, biran önce vergi indirimine gidilmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca ülkenin stratejik petrol rezervlerini 545 milyon varilden 700 milyon varile yükseltme kararı alan hükümetin bir anlamda petrol üreticilerini desteklemek niyetinde olduğu belirtiliyor.

ALMANYA: 2001 yılında gerçekleştirilen yüzde 5'lik ihracat artışından sonra oranın 2002 yılında yüzde 3'e inmesinin beklendiği ve GSYİH'da bu yıl yüzde 0.75, gelecek yıl da yüzde 1.25'lik bir artışın öngörüldüğü Euro bölgesinin en güçlü ekonomisine sahip ülkesinin resesyonist sürecin sınırında olduğu belirtiliyor. Yıl sonuna kadar işsiz sayısının 4 milyona yükselmesinin beklendiği ülkede ekonominin hızlandırılması için Maliye Bakanı borçlanmanın artırılmasına veya yeni vergi indirimine gidilmesine karşı olduğunu açıkça ifade ederken Bundesbank'ın Başkanı Welteke de büyümenin hızlandırılması için bütçe politikasında olduğu gibi para politikasında da ölçülü bir davranış içinde olacaklarını ifade etti. Maliye Bakanlığı büyümenin bu yıl yüzde 0.75, gelecek yıl da yüzde 1.25 olacağını öngörüyor.

İSVİÇRE: Euro'ya geçişin İsviçre'nin para piyasalarına müdahale gücünü etkilemeyeceği ileri sürülürken İsviçre Ulusal Bankası da İsviçre Frankı ile Euro'nun sabit değişim oranına karşı olduğunu ifade etti.

PETROL: Venezüella Devlet Başkanı petrol üretiminde bir kısıtlamaya olumlu bakıyor.

KANADA: 2001 yılı için beklenen büyüme oranının yüzde 1.5 olduğu, Maliye Bakanı toparlanmanın 2002 yılını bulacağını ve 11 Eylül saldırısının ekonomik duraklamanın gecikerek atlatılmasında büyük bir etkisi olduğunu belirtti.

YEMEN: IMF Yemen'e 121 milyon dolarlık bir borç sağladı.

PAKİSTAN: Dünya Bankası Pakistan'a

banka sektörünü yeniden yapılandırması ve özelleştirme programlarının yürütülmesi için 300 milyon dolarlık bir borç sağladı.

JAPONYA: İşsizlik oranının Eylül ayında ulaştığı yüzde 5.3'lük oran ile tarihsel bir rekor kıran, tüketici fiyatlarının aynı ayda yüzde 0.8 düştüğü ve fiyatların uzunca bir süre daha düşeceği beklentisi içinde bulunan Japonya'da deflasyonist süreç derinleşiyor. Ülkede Eylül ayında sanayi üretimi yüzde 2.9 oranında bir düşüş gösterirken firma iflasları artmaya devam etti ve ayrıca Ekim ayında araç satışlarında yüzde 7'lik bir azalma tespit edildi. 1999'a göre 2000 yılında nüfusun sadece yüzde 1.1 oranında arttığı Japonya'da hükümet önümüzdeki iki yıl içinde de resesyondan çıkılamayacağını öngörüyor. Hatta Amerikan ekonomisinin kendini toparlamaması durumunda Japon GSYİH'sının eksiye geçeceği düşünülüyor. Bununla birlikte siyasal açıdan ABD'yi desteklediğini göstermek isteyen Japonya, Pakistan ve Hindistan'a uyguladığı ekonomik yaptırımları kaldırdı.

KOLOMBİYA: Ülkede 2001 yılının ilk 8 ayında ticaret açığında azalma tespit edildi.

YOKSULLUK: George Soros yoksul ülkelere yardım için küresel bir fon oluşturulmasını önerdi.

İTALYA: IMF; 2002 yılı için İtalyan GSYİH'sinin yüzde 1.4 oranında artacağını, bütçe açığının GSYİH'ya oranının ise 2001 yılı için yüzde 1.2, 2002 yılı için ise yüzde 0.9 olmasını öngörülüyor.

İNGİLTERE: İngiltere'de resesyon riskinin yüzde 10'u geçmediği 2002'de biraz azalacak olan GSYİH artış hızının 2003'de tekrar süratleneceği ifade ediliyor. Ülkede üçüncü üç aylık dönemde, öngörülenden daha yüksek bir büyüme yaşandı.

PORTEKİZ: Ekim ayında işsiz sayısında yüzde 0.04 oranında bir azalma görüldüğü, geçen yılın aynı dönemine göre GSYİH'da yüzde 2.5'lik bir artış sağlandı. Bununla birlikte kamu açığının Avrupa Merkez Bankasının isteği doğrultusunda gerçekleşmeyip yüzde 1.1'i aşması bekleniyor.

ÇİN: Döviz kurunda oluşan dengeyi bozmamayı planlayan ülkenin Amerikan ekonomisinin yavaşlamasından kaynaklanan nedenlerle 2001 yılının 10 ayındaki ticaret fazlalığı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 25 azalma gösterdi.

ARJANTİN: Devlet Başkanı, borcun bir kısmını yüzde 7'lik bir faiz oranıyla tahvile dönüştürmek istediğinde. Amaç, borç servisi maliyetini düşürüp borcu yeniden yapılandırmak. Diğer yandan Ekonomi Bakanı Kavaljo, ülke parasının konvertibitesini garanti edip, devallasyon riskini ortadan kaldırmak için tüm önlemlerin alınacağını söyledi.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ: Suudi Arabistan yetkilileri örgüte girmek için acele etmediklerini, bunun koşullarının şeriatı uygun olması gerektiğini söylediler.

AVRUPA MERKEZ BANKASI: Euro'ya geçişte enflasyonist etkilerin ihmal edilebilir boyutta olduğu belirtildi.

İRLANDA: İrlanda'da işsizlik oranı aktif nüfusun yüzde 3.7'sine ulaştı.

ASYA: Asya Bankası'na göre 11 Eylül saldırısının ekonomi üzerindeki etkisinin sınırlı kalması bekleniyor.

RUSYA: Ağustos ayında tüketici fiyat endekslerinde herhangi bir değişikliğin kaydedilmediği Rusya iki yıldır ekonomisinde bir düzelleme yaşarken petrol fiyatlarında bir düşmeden endişeleniyor. Diğer yandan, Bankacılık sektörünün reform projesinin önemini koruduğu belirtilen ülkede Putin ABD'nin Rus ürünlerine uyguladığı tüm ticari engelleri kaldırmasını istedi.

İSVEÇ: Geçen senenin aynı dönemine göre ikinci üç aylık dönemde GSYİH'da yüzde 1.1 oranında artış görüldü.

MEKSİKA: 11 Eylül'ün, ülkenin 2002 yılı ekonomik büyümesi üzerinde ciddi etkileri olacağı düşünülüyor.

GÜNEY AMERİKA: 11 Eylül saldırılarından etkilenen Güney Amerika ekonomisinin toparlanmasının 2002'nin ikinci yarısından itibaren başlaması bekleniyor.

İSPANYA: Ağustos ayında tüketici fiyatlarında yüzde 0.2 oranında bir artış tespit edildiği ülkede ticaret açığı Temmuz ayında yüzde 7.4 azalarak 3.464 milyar Euro'ya indi.

Üçüncü üç aylık dönemde GSYİH'da yüzde 2.5 oranında artış kaydedilen ülkede dördüncü üç aylık dönemde bir yavaşlama görülüyor.

Kitap Tanıtımı: Toplumlar ve Ekonomiler

"... köyün ana caddesi "şato" tepesine çıkmayarak yakınına kadar geliyor, derken sanki kasten bir dirsek yapıp şatodan uzaklaşmıyorsa da, ona yaklaşmıyordu.

Yol, ha şimdi şatonun oraya saptı, ha sapacak diye sürekli bekliyor K., ama sanki kendisi bunu beklediği için yol uzayıp gidiyordu.

Franz Kafka
"ŞATO"

"Toplumlar ve ekonomiler adlı çalışma sosyal olguyu içinde hayat bulduğu sosyal bütünlük dolayında ele almanın olabirliğini sorgulamak ve bir dizi açılım sağlamak amacıyla yazılmıştı."

Doçent Dr. Fuat Ercan'ın Toplumlar ve Ekonomiler adlı çalışması bu cümle ile başlıyor. Çalışmanın ikinci baskısının önsözüne düşülen bu notlar aslında bugün zevkle okuduğumuz bu çalışmanın yapılmasındaki temel dürtüyü göstermesi açısından önemlidir. Çalışmanın yapıldığı dönemde varolan ve halen de güncelliğini koruyan sosyal bilimler üzerine yapılan tartışmalar ve bu süreç, yazarın sosyal olanın ele alınmasına dair taşıdığı bir dizi kaygı ile birleşince bugün bu çalışma bize ulaşmış oluyor.

Çalışmasında her insani ilişkinin aynı zamanda sosyal bir ilişki olduğu kabulünden yola çıkan Ercan, sosyal bilimlerin oluşum mantığına ilişkin yürütülen tartışmaların da sosyal gerçekliğin kendisini sorgulamaksızın anlamı olamayacağını belirtir. Bu çerçevede Ercan, sosyal bilimlerin temel araştırma nesnesinin insanların birbirleriyle girdikleri ilişkilere bağlı olarak geliştirilen ilişkiler ağı olduğunu ve bunun da bütünsel bir çerçevede ele alınması gerektiğini belirtirken, sosyal olana dair yapılan disiplinler ya da disiplinler arası yaklaşımları da eleştirir.

Araştırandan bağımsız yapılaşmış bir gerçekliğin kabulünden hareket eden Ercan, sosyal olanın bilgisinin evrensel ve mutlak bir bilgi olamayacağını vurgulayarak bilimsel ge-

lişimin gerçekleşmesi için bilgi üretim sürecinin aynı zamanda eleştirel olması gerektiğinin altını çizer.

Ercan, "eleştirel" ve "realist" bir bilgi kuramından hareketle, sosyal gerçekliğin disiplinler cendereden sıyrılarak, "bütünsel" bir analizinin, "zaman – mekan" bağlamında yapılabilmesinin deneyimini oluşturan çalışmasının temel yönelimini ise sosyal bilimlere başlangıç yapacak ya da yapmış olup da sosyal gerçekliği yeniden açmak amacıyla olanlarla buluşmak olarak belirtiyor.

Altı ana bölüm ve bir sonuç yazısından oluşan Ercan'ın kitabında, Osmanlı Toplumunda Kırsal Yapı ve Toplumsal Değişmeyi konu alan bir çalışması da yer almaktadır.

Çalışmasının birinci bölümünde Ercan, sosyal olgunun bilgisinin üretiminde toplum ve birey yönelimli açıklamalara değindikten sonra araştırma nesnesinin ne olması gerektiği sorusuna "dönüşümcü model" anlayışı çerçevesinde yanıt arıyor. Bu bağlamda, sosyal gerçekliğin, bireylerin karar ve etkinlikleri dolayımında ele alındığı, bireyden yola çıkan açıklamalar ile bunun tersi olabilecek, birey-

Fuat Ercan

Bağlam Yayınları
Basım Tarihi: 2001

Hazırlayan:
Koray Yılmaz

TOPLUMLAR VE EKONOMİLER

FUAT ERCAN

ARAŞTIRMA
SERİSİ
BAĞLAM

lerin varoluş biçim ve tercihlerinin, içinde yaşadıkları toplumlarca belirlendiğini öne sürer, toplumdaki yola çıkan açıklamalar tanıtlıyor. Bununla birlikte birey – toplum ayrımı sorununu aşmak anlamında özelde P. Berger'in toplum ve birey arası ilişkiyi açıklamak için geliştirdiği diyalektik model ve bu modelin eksiklikleri belirtildikten sonra, yazarında çalışmasında öne çıkardığı toplum – birey ilişkilerinin dönüşümcü modeli tanıtılır. Buna göre, toplumu bireyler yaratmaz, tarihsel bir andaki insanlar arası ilişkiler bütünü olarak tanımlanan toplum sürekli olarak insandan önce varolmuştur ve bireylerin eylemleri için gerekli çerçeveyi çizer, ancak bireyler verili buldukları bu toplumsal yapıyı yeniden üretme ya da dönüştürme yeteneklerine sahiptir ki bu da toplumun bireylerden değil, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin toplamından oluştuğu anlayışında ifadesini bulur. Dolayısıyla araştırma nesnesi bu ilişkilerdir.

Bu ilişkisel ele alış zemininde belirtilen yeniden üretme ya da dönüştürme çerçevesinde sosyalizasyon süreci ve özgürleşme istencine önemli bir yer atfeden Ercan bu süreçte özellikle aile, eğitim ve çalışma kurumlarının yapının yeniden üretimindeki rollerine özel olarak değinir. Sosyalizasyon sürecinin yeniden üretimdeki bu rolü ile birlikte Ercan toplumsal bir ilişki zemininde tanımlanan özgürleşme istencinin dönüştürücü potansiyelinin de altını çizer. Bir toplumu tanımlayan temel değişkenlerin, dönüşümcü toplum modelinin getirisi olarak ilişkisel bir çerçevede ele alındığı çalışmanın ikinci bölümünde Ercan, bu dinamik süreci insan - insan ve insan – doğa ilişkisi çerçevesinde ele alır. İç içe geçmiş bu ilişkileri kategorize etmenin sosyal gerçekliği anlamak adına yapılan bir soyutlama olduğunun altının çizildiği bu bölümde iki sürecin ilişkililiğini de şöyle ifade eder. "İnsanlar yaşadıkları çevrede ayakta kalabilmek için, yani doğayı kendi yaşam koşullarına uydurabilmek için insan-insan ilişkilerini kullanmışlar ve doğayı dönüştürmüşlerdir, diğer yandan doğayı dönüştürdükçe yaratılan daha uygun koşullarda insanlar arası ilişkiler daha da gelişmiştir."

İnsan – doğa ilişkisi bağlamında, doğanın dönüştürülmesi anlamında "üretim" olgusu üzerinde, evrensel ve mutlak bir anlamda ele alınamayacağı, tarihsel ve toplumsal bir bağ-

lamda düşünülmesi gerektiği ve bu çerçevede ele alındığında üretim - tüketim ilişkisinden soyutlanamayacak olduğu belirtilerek "ihtiyaç" kavramı üzerinde ve bilinçli üretim faaliyeti olarak, insanlaşma süreci içerisinde insanın doğa ve topluma müdahalesi anlamında "iş" faaliyeti üzerinde durulduktan sonra, insanların doğa ile girdiği ilişkinin dolaylı bir hal almasına aracılık etmesi ilişkisi çerçevesinde, insan etkinliğinin ürünü olan "üretim araçları" üzerinde durularak, bu üretim araçlarının gittikçe kompleks bir hale gelmesi paralelinde, üretim araçlarını geliştirme hakkında edinilen ve üretilen bilgi ile ifadelenen "teknoloji" kavramı açıklanır.

Ercan'a göre doğayı dönüştürme, toplumsal bir eylemlilik halidir ve bu eylemlilik halinin doğal sonucu olarak insanların kendi aralarında kurdukları ilişkiler de analize dahil edilmelidir.

Buna paralel olarak Ercan'ın çalışmasında ele alınan insan – insan ilişkilerine, (bir tanım yazısının sınırları içerisinde ifade etmek hayli güç olsa da) kısaca değinmemiz gerekir. Ercan insan – insan ilişkilerini ele aldığı bölümde "dil" ve "yazının" önemini vurgulayarak başlıyor. Dil ve dilin belirli işaretler sistemi olarak yazı biçimini alması hem toplumsallaşmanın bir ürünü, hem de toplumsallaşmayı hızlandıran değişkenler olarak değerlendiriliyor. Dil aracılığıyla pratik bilinç gelişirken, aynı zamanda üretken faaliyetlerin de geliştiğini vurgulayan Ercan, üretim faaliyetlerindeki gelişme paralelinde insanların da kendilerini yeniden yaratmaları için gerekli olan işlerin farklılaştığını ve bununla beraber olarak farklılaşma, uzmanlaşma ve işlerin paylaşılması sürecinin "işbölümünün" gelişmesine yol açtığını ifade eder. Farklılaşma, uzmanlaşma sürecinin iş bölümünü geliştirdiğini vurgulayan yazar aynı zamanda iş bölümündeki gelişmenin de toplumdaki farklılaşma ve uzmanlaşmayı geliştirdiğini belirtir. Yazar daha sonra iş bölümünün gelişmesindeki en önemli aşamayı, "artı ürünün" ortaya çıkması sürecini ele alır. Artı ürünün ortaya çıkması paralelinde, ihtiyaçtan fazla olan üretimin değerlendirilmesi için zanaat ve ticaretin geliştiğini, bununla birlikte gelişen iş bölümünün, üretim aletlerinin sahipliği sürecini etkileyeceğini belirtir. Bunun neticesinde "mülkiyet ilişkileri" gelişecek ve mülkiyet ilişkile-

rinin gelişmesi "denetim ilişkilerinin" gelişmesine yol açacaktır. Bu paralelde çalışmada mülkiyet, insan ile nesne ve şeyler arasındaki toplumsal ortam tarafından belirlenen, insanın doğa ve daha önce insanlar tarafından üretilen üretim araçları üzerinde kurduğu bir tekel hakkı olarak değerlendirilerek, bu mülkiyet ilişkilerinin devamının sağlanması anlamında denetleme ilişkileri ve biçimleri açıklanır. Tüm bu ilişki biçimlerinin amaçlarından birinin, insanın, üretim koşullarını yeniden üretebilmesi olduğunu vurgulayan Ercan, yeniden üretimin iki farklı biçimi olarak "bölüşüm" ve "tüketim" ilişkilerini de toplumsal yapı analizinde önemle ele alır.

Kitabının ikinci bölümünde, toplumsal yapı ve unsurlarını ele alan Ercan, yukarıda belirtmeye çalıştığımız dinamiklere ek olarak, toplumsal yapı içerisindeki "sınıf- statü ve cinsiyet" kavramları paralelinde, işbölümü içerisindeki farklılaşmalar ile toplumsal yapı analizindeki ilişkileri tamamlayan en önemli değişkenlerden biri olarak "ideolojik ve kültürel" yapıları da toplumsal yapı unsurları olarak ele alır.

Toplumsal yapının bütünlüklü ve ilişkisel olarak ele alındığı bu bölümden sonra Ercan çalışmasının üçüncü bölümünde bu ilişkilerin somut belirlenim biçimleri olarak mekansal yapılar ve nüfus üzerinde durur. Ercan'ın ifadesiyle mekan, sosyal ilişkileri anlama ve bu ilişkilerin oluşturduğu yapısal dinamikleri betimsel düzeyde kavramak / açıklamak için önemli bir değişkendir. Mekanlar, toplumsal ilişkilerin dinamiklerinden etkilenmekle birlikte, sosyal ilişkilerin yeniden üretimi üzerinde de etkilidir. Bu bağlamda farklılaştırıcı etkileri de yadsınamaz. Nüfus olgusu da aynı şekilde toplumsal ilişki ve değişkenlerle ilişki halinde ele alınmıştır. Ercan'a göre nüfusun sağladığı olanaklar, nitelik, nicelik, mekansal dağılım vs. toplumsal ilişkileri ve değişimleri anlamak için son derece önemlidir. Nüfus ve mekana ek olarak sosyal organizasyonların da genel olarak ele alındığı bu bölümün sonunda Ercan, toplumsal ilişkilerin gerek ülke içerisinde gerekse dünya ölçeğinde farklı hızlarda değişmesi paralelinde toplumsal değişimin ve değişmeyi tanımlayan temel mekanizmaların açıklanması gerektiğinin altını çizer ki bu aynı zamanda çalışmasının dördüncü bölümünün konusunu oluşturur.

Ercan, toplumsal yapının bir dinamik ilişkiler bütünü olduğunu vurguladıktan sonra, toplumsal değişmeyi de en genel anlamda bu yapıyı oluşturan ilişki ve kurumların bir dönemden diğerine değişmesi olarak tanımlar. Bu anlamda Ercan, değişimin temel değişkeninin sosyal ilişkiler olduğunu ve bu sosyal ilişkiye genel olarak rengini verenin de ilişkiler olduğunu vurgular. Ercan bu bölümü toplumsal değişmeyi tanımlayan temel özellikleri açıklarak sürdürür. Ercan çalışmasının beşinci bölümüne, üniversitelerde ekonomi eğitimi alan bir çok öğrenciyi şaşırtacak bir ele alışın ürünü sunarak başlar. Ercan ekonomi kavramı üzerinde yaptığı tartışmaları, bu kavramın tarihsel ve sosyal içeriği olmadan tanımlanamayacağı, dolayısıyla tek bir toplum veya tek bir ekonominin olmayacağı ancak toplumlar ve ekonomilerden bahsedilebileceği vurgularıyla geliştirir. Bu yaklaşım dayanaklarını, sosyal bilimlerin tarihsel, sosyal, güç ilişkilerinden etkilenen ve değer/ideoloji bağımlı olduğu yönündeki yönetsel ele alışta bulur.

Ercan çalışmasının kalan kısmında bu yönetsel ele alışı ekonomi ve ekonominin bir alt disiplini olan gelişme ekonomisi dolumunda inceler. Bu bağlamda genel olarak ekonomi politik, ekonomi politiğin eleştirisi ve ekonomi politiğin ekonomiye dönüşmesi süreçleri, tarihsel gelişim sürecine bağlı olarak farklı toplumlara içkin olan ekonomilerin olduğunu, toplumsal ilişkilerin farklı zamanlarda farklı biçimler alabildiğini ve bilme ve açıklama biçimlerinin toplumsal ilişkilerin gelişimine bağlı olarak farklılaşabileceğini gösterir bir şekilde incelenir.

Yukarıdaki yönetsel ele alışla paralel olarak, belirli bir zaman dilimi içerisinde farklı toplumsal dinamiklere sahip toplumlar/ ekonomiler arasındaki ilişkiler ve bilme biçimlerinin analiz edildiği altıncı bölümde, toplumsal değişmeye ait teoriler, kapitalizmin gelişmesi paralelinde özellikle gelişme, ilerleme gibi kavramlar üzerinde durularak, Smith, Marx ve Weber bağlamında ele alınmıştır.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki; "Şato" eğer bir şeyin bilgisiyse oraya nasıl varacağımız da öyledir. Şatoya gideceğimiz yolu çizen de şato ile birlikte o köyün kendisiyse, o yol ısrarla sorgulanmalıdır. Bunun için Fuat Ercan'ın söylediği anlamlıdır. "Sosyal bilimleri açın"

“İKTİSAT’IN DAMA TAŞLARI”

2000 - 2001
ÇIKIYOR!

KREDİ KARTIYLA İFMC YAYINLARINA ABONE OLABİLİRSİNİZ

İktisat Dergisi Abonelik (Yıllık) : 20.000.000 TL

Üye (aidatını ödeyen) - Öğrenci - Öğr. Gör. - Araş. Gör. : 16.000.000 TL

Aşağıdaki formu doldurup, banka dekontuyla birlikte bize faksla veya postayla göndermeniz halinde aboneliğiniz başlayacaktır.

İKTİSAT DERGİSİ ABONE FORMU

Adı, Soyadı : _____

Adres : _____

Posta Kodu : _____ Şehir : _____

Telefon : _____ Faks : _____ Başlangıç ayı : _____

Abone bedelini;

_____ Bankası'na yatırdım, makbuz fotokopisi ektedir.

Nakit ödemek istiyorum (İstanbul için geçerlidir)

Kredi kartı hesabıma borç kaydediniz.

Visa

Mastercard- Eurocard

Diners Club

Son Kullanma Tarihi: / /

Kredi Kartı No : _____

Kart Sahibi : _____

İmza :

Banka Hesap Numaraları:

İş Bankası : Taksim Şubesi 544077

Akbank : Taksim Şubesi 7097-DHU

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27 / 6 80090 Taksim / İstanbul

İFMC Faks: (0212) 255 17 73 İFMC Tel.: (0212) 250 50 34 E-posta: bilgi@ifmc.org.tr

Şirket harcamalarını kesin.

Kontrol
altına
alın

Şirket harcamaları için elemanlarınıza peşin para yerine
Garanti şirket kartı verin.

Nakit harcırah yerine şirket harcamalarını en az bir ay kredilendirin.

Özel raporlama sistemiyle şirket harcamalarını türüne göre izleyin.

Şirket çalışanlarınız için ayrı ayrı limit belirleyin.

Şahıs ve şirket harcamalarını ayrı ayrı takip edin.

Kartlar sigortalı olduğu için kötü niyetli kullanımlardan korkmayın.

Yurtdışı seyahatlerinde telefon görüşmelerinizi daha ucuza yapın.

Harcamalarınız karşılığında indirimler, taksitler, armağanlar ve bedava uçuş milleri kazanın.

Başka bir arzunuz?

Ayrıntılı bilgi için: Şubeler, 444 0 333,
www.garanticard.com/ticarikartlar

 Garanti

İktisat OKUNUR! dergisi

• ESKİ SAYILARI DA OKUNUR •

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI

KONU

268	Keynes
313	Kadın Hakları, Avrupa Topluluğu ve Türkiye
314	Değişen Dünya ve Yeni Sağ
342	Büyüyen Asya Şans mı, Tehlike mi?
343	İslamcılar Strateji Arayışında
350	İslam Ekonomisi
353-354	Solun Yeni Ekonomi Politikaları
355	Ekonominin Gerçekleri ('94'den '95'e)
359	Gümrük Birliği mi, İslam Ortak Pazarı mı?
360-361	Sosyal Güvenlik Sistemi: Sorunlar ve Çözümleri
362	Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kimlik
364	Eğitim Politikaları
365	İktisat Teorisinde Son Gelişmeler
366-367	Kapitalizm ve Azgelişmişlik Kalkınma İktisadının Sonu mu?
368	Türkiye'de Sermaye, Devlet, Siyaset (22. İktisatçılar Haftası)
369	Sendikalar ve Küreselleşme
370-371	İşgücü, Esneklik ve Sermaye
372	Gelişme, İtaat ve Değişim
373	Reel Sosyalizmin Krizi ve Gelecek
374	Seçim Sistemleri, Temsil Krizi ve Türkiye
375	Uluslararası Sistemdeki Değişimler ve Türkiye
376	Üniversiteler, Bilim ve İktisat
377	Kadınlar ve Çalışma Yaşamı
378	Finans, Rant ve Küresel İlişkiler Açında Türkiye
379	Enflasyon, Eşitsizlikler ve Engeller
380	Türkiye'nin Dinamikleri (23. İktisatçılar Haftası)
381	Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI
382	Genç İktisatçının Meslek Rehberi, Globalleşme ve Devlet
383	75. Yılında Cumhuriyet
384	Kriz
385	Konsolde Bütçe: Durum ve Beklentiler
386	Yeni Dünya Düzeninde Türkiye
387	Sermaye Piyasaları ve Bankalar
388	Türkiye'de Siyasetin Boyutları
389	İktisat Metodolojisi
390-391	Yüzyıl Biterken Geleceğe Bakış (24. İktisatçılar Haftası)
392-393	Sosyal Demokrasi
394	Devlet-i Aliyye'nin Mirası
395	Ulaştırma Ekonomisi
396	Seçmeler-İktisat Yazıları
397-398	Bütçe ve Maliye Politikaları
399	Türkiye-AB-Avrasya
400	Borsanın Gelişiminde Kurumsal Yatırımcılar
401-402	Değişen Dünyada Türkiye'nin Yeri (25. İktisatçılar Haftası)
403	Devlet ve Kapitalizm (I)
404	Devlet ve Kapitalizm (II)
405	Ekonomide İstikrar Arayışları
406	Dünya Ekonomisinde Yeni Oluşumlar
407	Bütçe: Toplumsal Paylaşım Aracı
408	Avrupa Birliği - Gümrük Birliği ve Türkiye
409	Birliğin Avrupası ve Türkiye
410-411	Türkiye'nin Krizi ve Sonrası
412	Yol Ayrımındaki Türk Tarımı
413-414	İktisat, İstikrar ve Türkiye (26. İktisatçılar Haftası)
415	Nasıl Bir İktisat? Nasıl Bir İktisat Eğitimi?

SÜREKLİ İZLEMENİZ İSTİYORSANIZ ABONE OLUN

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No:27/6 80090 Taksim/İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 • Fax: (0212) 255 17 73 • E-posta: dergi@ifmc.org.tr • http: www.ifmc.org.tr

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI

Alışverişlerinizi

%10 İndirimli

Yapın

**Kuruyemişte
Kalite Geleneği**

www.malatyapazari.com.tr

Mısır Çarşısı No: 44 Eminönü - İstanbul

Tel: (0212) 520 84 94 - 520 04 40

Fax: (0212) 520 77 04

Tarihi Mısır Çarşısı'ndaki dükkanlarımızdan alışveriş ederken; İktisat Fakültesi Cemiyeti kartınızı veya Finans Bank İ.F.M.C. Visa kartınızı gösterin **Alışverişinizi %10 indirimli yapın...**

